

ACTA TERRAE FOGARASIENSIS

Colegiul editorial:

IOAN OPRIȘ – Universitatea „Valahia” Târgoviște

ANTAL LUKÁCS – Universitatea București

GHEORGHE LAZĂR – Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” – București

EUGEN STRĂUȚIU – Universitatea „Lucian Blaga” – Sibiu

Colegiul de redacție:

CONSTANTIN BĂJENARU – redactor șef

GHEORGHE DRAGOTĂ – membru

GHEORGHE FARAON – membru

HORAȚIU ILIE – membru

IULIAN ȘCHIOPU – secretar de redacție

ACTA TERRAE FOGARASIENSIS

Anuarul Muzeului Țării Făgărașului „Valer Literat”. Orice corespondență, manuscrise și publicații vor fi trimise pe adresa: Muzeul Țării Făgărașului „Valer Literat”, P-ța Mihai Viteazul nr. 1, cod poștal 505200, Făgăraș, județul Brașov, tel./ fax: 0268/211862, e-mail: muzeufagaras@yahoo.com

2012 MUZEUL ȚĂRII FĂGĂRAȘULUI „VALER LITERAT”

ISSN - 2285 – 5130

ISSN-L - 2285 – 5130

**MUZEUL ȚĂRII FĂGĂRAȘULUI
„VALER LITERAT”**

ACTA TERRAE FOGARASIENSIS

I

**LUCRĂRILE COLOCVIULUI NAȚIONAL
„MONUMENTELE ROMÂNIEI –
PATRIMONIU NAȚIONAL ȘI UNIVERSAL”
- EDIȚIA A V-A -**

**Editura ALTIP
2012**

**REVISTĂ APĂRUTĂ CU SPRIJINUL FINANCIAR AL CONSILIULUI LOCAL ȘI
AL PRIMĂRIEI MUNICIPIULUI FĂGĂRAȘ**

Tehnoredactare: **CONSTANTIN BĂJENARU**

SUMAR

CONTENTS – SOMMAIRE – INHALT

Prof. univ. dr. IOAN OPRIȘ – Cuvânt înainte	1
Dr. ELENA BĂJENARU – Argument	3

STUDII – STUDIES

SERGIU MATVEEV – Sobari – sit de epocă romană. Cadrul geografic și istorico – arheologic	5
<i>Sobari geographical and historical – archaeological framework</i>	<i>5</i>
Cuvinte cheie / Keywords	5
PETRE MUNTEANU-BEȘLIU – Mănăstirea cisterciană de la Cârța. Cercetări arheologice de salvare (2009 și 2011)	11
<i>The Cistercian Monastery from Cârța. Archaeological researches for preservation (2009 and 2011)</i>	<i>11</i>
Cuvinte cheie / Keywords	11
BORDI ZSIGMOND LÓRÁND – Cetatea Ciuntită (Ika) de la Cernat	29
<i>The Csonka (Ika) Fort of Cernat</i>	<i>29</i>
Cuvinte cheie / Keywords	29
LIANA OȚA, SILVIU OȚA – Cercetări arheologice în cetatea de la Carașova – Grad. Instalații de încălzire, cisterna, construcție anexă	47
<i>Archaeological researches in Carașova – Grad fortress. Heating plants, water tank, added building</i>	<i>47</i>
Cuvinte cheie / Keywords	47
GHEORGHE MĂNUCU-ADAMEȘTEANU, GINEL LAZĂR, SILVIU OȚA – Despre istoricul unor campanii de cercetare arheologică preventivă. Strada Pictor Nicolae Tonitza, situată în centrul istoric al Capitalei	61
<i>On the history of an archaeological research campaigns. Street Painter Nicolae Tonitza, situated in the historical centre of the Capital</i>	<i>61</i>
Cuvinte cheie / Keywords	61

VI.

SZEKERES ATTILA ISTVÁN – Monumente covășnene marcate cu steme	73
<i>Monuments marked with coats of arms in Covasna County</i>	73
Cuvinte cheie / Keywords	73
DANA ROXANA NICULA – Teatrul Național din Caracal – o bijuterie arhitecturală a secolului XIX	105
<i>National Theatre from Caracal – an architectural jewelry in the 19th century</i>	105
Cuvinte cheie / Keywords	105
CRISTIAN SCĂICEANU – Statuia lui Alexandru Ioan Cuza de la Craiova	113
<i>Alexandru Ioan Cuza statue from Craiova</i>	113
Cuvinte cheie / Keywords	113
EMIL STOIAN – Înzestrarea și înfrumusețarea Branului cu monumente religioase în timpul Reginei Maria	131
<i>L'enrichissement et l'embellissement de Bran avec des monuments religieux à l'époque du la Reine Marie</i>	131
Cuvinte cheie / Mots clés	131
NARCIS DORIN ION – Biserica din Ruginoasa în atenția Comisiunii Monumentelor Istorice (1928 – 1948)	151
<i>The Church from Ruginoasa in the attention of Historical Monuments Commission (1928 – 1948)</i>	151
Cuvinte cheie / Keywords	151
IOAN OPRIȘ – Drăgușul și drăgușenii – repere în muzeografia din România	181
<i>Drăguș and its dwellers – landmarks in Romanian museography</i>	181
Cuvinte cheie / Keywords	181
FLORENTIN OLTEANU, LIVIU ALEXANDRU SOFONEA, MARINA ILIESCU –	
Proiect „Centrul Cultural Constantin Brâncoveanu – Inochentie Micu-Klein”	201
<i>Project „Constantin Brâncoveanu – Inochentie Micu-Klein Cultural Center”</i>	201
Cuvinte cheie / Keywords	201

CUVÂNT ÎNAINTE

Fondatorul Muzeului Țării Făgărașului, Valer Literat (1885 – 1972), este în sine o emblemă durabilă și de mare prestigiu cultural. Demersurile sale ca preot, filolog și istoric, ca profesor și muzeograf, sunt în bună parte cunoscute. Și nu doar de către făgărășeni!

Stăruințele și crezurile sale se regăsesc în obiecte din colecțiile acestui valoros muzeu, dorit dintre începuturi să fie reprezentativ pentru locurile și oamenii de sub cununa Carpaților și de pe Olt. Talentul, dăruirea și energiile sale s-au îndreptat cu previziune impecabilă spre izvoarele istoriei locale. Monumente mari sau mici, situri arheologice, dar mai ales modeste biserici de sat având adânci rezonanțe pentru credința statornică a unui lung șir de creștini, i-au alimentat strădania și l-au susținut la greu. Pe acestea le-a cercetat fără odihnă și nu din vreun interes material, descoperind documente și cărți vechi de rugăciune, icoane pe lemn și pe sticlă, obiecte liturgice ce mărturiseau o îndelungată viețuire, tradiții adânci și statornicia înaintașilor. Bisericile de la Hârseni, Copăcel, Oprea-Cârțișoara, Streza-Cârțișoara, Săsăuș ș.a., au stat în atenția lui Valer Literat, care le-a strâns istoriile în *Biserici din Țara Oltului și „de pe Ardeal” zugrăvite de o familie de pictori* (1938). Pe acestea și altele – publicate postum de colegul Nicolae Sabău – le-a cercetat cu un scop precis: salvarea celor amenințate, conservarea și restaurarea lor.

Pe lângă notorietate științifică, asemenea demersuri au și un semnificativ sens civic, de păstrare a avuției înaintașilor pe seama urmașilor. Doar convingerea neștrămutată și devoțiunea îi sprijină pe cei aleși și care se dedică din tot sufletul.

Tot prin stăruință, demersul muzeistic l-a condus pe Valer Literat, în vremuri dificile, să alcătuiască un număr de colecții surprinzător de bogate. Muzeul inițiat de el în 1921, deschis provizoriu la 4 noiembrie 1923 și apoi redeschis la 21 februarie 1951, propunea să lege patrimoniul monumental bogat de cel obiectual. Un muzeu al cărei materialitate sprijinea o profundă spiritualitate, exprimată direct și convingător. Prin această notă, fondatorul muzeului este recunoscut ca autoritate muzeografică și ca apărător al monumentelor. O recunoaștere confirmată și de alegerea sa ca membru corespondent al prestigioasei Comisiuni a Monumentelor Istorice – Secția pentru Transilvania.

Opera scrisă și faptele lui Valer Literat sunt emblematice și pentru cei care-i continuă demersurile. Aceștia au ales cel mai firesc gest de respect, datorat, desigur, înaintașului:

continuarea cercetării și susținerii monumentelor istorice, începând cu simbolică și monumentală Cetate a Făgărașului.

În această direcție – și ca semn al unui proces de modernizare –, omagierea lui Valer Literat, muzeograful și căzușul monumentelor făgărășene, adună în acest prim număr al revistei *Acta Terrae Fogarasiensis* prestigioase contribuții științifice recente, care privesc istoria și semnificația tezaurului cultural. Un colocviu patronat de muzeul ce-i poartă numele și susținut de Primăria municipiului Făgăraș – **Monumentele României – patrimoniu național și universal** – reunește, la Făgăraș, pe cei care slujesc mărturiile perene ale unei vechi istorii. Pandant al sesiunii naționale „*Monumentul*”, de la Iași, colocviul făgărășean reprezintă o cuvenită reverență față de memoria lui Valer Literat. Și, totodată, aderarea la demersurile acestuia.

Reunind, așadar, specialiști, pe cei răspunzători de soarta avuției culturale, dar și pe cei care transmit, moștenind-o, semnificațiile ei sau doar se bucură de beneficiile aduse, Muzeul Țării Făgărașului „Valer Literat” ambiționează să susțină un veritabil centru de cercetare și de valorificare a unui tezaur istoric, arhitectural și artistic inestimabil.

Prof. univ. dr. IOAN OPRIȘ

ARGUMENT

Proiectul editării unei reviste de istorie și cultură proprii este mai vechi, însă acum, la aproape nouă decenii de când a fost propusă crearea unui Muzeu Etnografic al Țării Oltului, a reușit să se materializeze într-un cadru organizat, cu un colegiu editorial de prestigiu și un colegiul de redacție format din specialiștii Muzeului.

Acta Terrae Fogarasiensis se dorește a fi un spațiu deschis ideilor, un spațiu de dezbateri științifică, cu un discurs cultural și istoric de ținută, care își propune evaluări și perspective culturale generoase asupra istoriei și culturii Țării Făgărașului și nu numai.

Revista care își face acum apariția va reflecta coordonatele de cercetare ale Muzeului Țării Făgărașului, propunându-și să publice, deopotrivă, studii cu privire la istoria și cultura zonei, dar și contribuții ale cercetătorilor din afara arealului făgărașean.

Ne dorim ca fiecare articol apărut în paginile acestui anuar să facă cunoscută istoria, fiecare studiu să fie un crâmpeli de adevăr, un document care să întregască și să completeze istoria și cultura națională.

Acta Terrae Fogarasiensis se va dovedi un autentic act de cultură, care va contribui deopotrivă la promovarea cercetării științifice și a unui patrimoniu cultural unic. Prin modul cum a fost concepută, dorim ca în paginile sale să se regăsească – fie ca cercetător, fie ca cititor – orice persoană preocupată de trecutul istoric sau de valorile civilizației.

Există atâtea conotații pozitive pe care anuarul muzeului le poate cuprinde, încât ne exprimăm speranța că existența acestei reviste, în peisajul publicațiilor științifice de ținută din România, va sta sub semnul succesului, a unei zodii favorabile.

Totodată, *Acta Terrae Fogarasiensis* este un omagiu adus celui care a pus fundamentul Muzeului – Valer Literat –, dar și tuturor aceluia care de-a lungul existenței acestei instituții și-au făcut din truda scrierii istoriei și culturii acestei Țări binecuvântate, o datorie de onoare.

Dr. ELENA BĂJENARU

SOBARI – SIT DE EPOCĂ ROMANĂ.

CADRUL GEOGRAFIC ȘI ISTORICO-ARHEOLOGIC

SERGIU MATVEEV
Universitatea de Stat Chișinău – Republica Moldova

SOBARI. GEOGRAPHICAL AND HISTORICAL - ARCHAEOLOGICAL FRAMEWORK

ABSTRACT

Research conducted in 2011 was based on non-invasive research methods, namely GIS analysis of the Sobari site and validation of these results with the situation on the ground. The site is located approximately 2.5 km west of the village with the same name in r. Soroca, on a hill called Cetatuia. In the near vicinity were also identified Eneolithic sites, as well as Bronze Age sites. The Sobari site was discovered in 1950 by G. Fedorov and was later studied through archaeological digs by E. Rikman, I. Niculita and through geomagnetic research by A. Popa.

The studies revealed remains of fortifications, living and household spaces accompanied by a considerable number of archaeological artifacts that supported site dating with III-IV-th centuries AD and its assignment to the Sântana de Mureș – Černjachov archaeological culture. GIS research was based on *3D Path Profile* which allowed profiling of the area and visibility analysis (Line of sight). GIS research confirmed the existence of a moat on the Cetatuia headland; however no cultural-chronological classification was possible due to the high number of archaeological sites from different periods located nearby. The results allowed to outline the direct area of locals' activity (micro-zone A) and to highlight the hidden character of the location especially from the areas on the banks of Dniester, which in the same time allowed locals to observe the river area. Elements of predicative modeling based on the correlative model focused on integration, analysis and visualizing indicated with a high probability that an observation tower or a small settlement was located in micro-zone B. This hypothetical scenario needs to be tested on field .

Cuvinte cheie: Sobari, sit roman, cadru geografic, cadru istorico-arheologic, descoperiri arheologice.

Keywords: Sobari, Roman-age site, geographic background, historical-archaeological background, archaeological discoveries.

Satul Sobari (raionul Soroca) se află la o distanță de cca. 18 km nord-vest de orașul Soroca și cca. 1,5 km sud-vest de râul Nistru (Fig. 1A). La cca. 2,5 km vest de localitate, pe un bot de deal numit Cetățuia, este amplasat situl arheologic Sobari. Botul de deal are forma triunghiulară, fiind delimitat dinspre vest de o pantă de 20-40°, care coboară circa 80 m spre pârâul Bolata (Fig. 5A), iar dinspre sud de un afluent al său care a fost transformat în două iazuri. Pârâiele au un debit foarte redus de apă, deseori se usucă, dar malurile mlăștinoase formează un obstacol greu de depășit. Situația a fost similară și în perioade mai vechi, fapt despre care ne

indică hidronimul Bolata, care are la rădăcină substantivul slav *boloto* = mlaștină. Anume, aici se află și cele mai înalte dealuri, cu cote de circa 250 m, dealul pe care este amplasat situl având o înălțime de 235 m.

Cercetarea hărților prezentate de *Fondul național de date geospațiale* a evidențiat în partea de nord-est a dealului urma unui șanț care unește cele două margini ale sale, având o lungime de cca. 1,25 km, închizând, astfel, o suprafață de cca. 1,22 km² (Fig. 1/B-C)¹. Posibil că anume acestui șanț i se datorează apariția toponimului *Cetățuia*.

Zona respectivă a atras de timpuriu comunitățile umane prin diversitatea faunei și florei, dar și solului majoritar din categoria cernoziomurilor, deși se întâlnesc și podzoluri. În apropierea imediată, au fost identificate și stațiuni din perioada eneolitică, epoca bronzului etc., proces catalizat și de prezența mai multor izvoare cu apă potabilă, dar și de albia râului Nistru care în această micro-regiune formează un șir de meandre, oferind posibilitate de supraveghere vizuală, fără ca supraveghetorul să se pună în evidență.

Situl Sobari a fost descoperit în anul 1950 de către cercetătorul G. Fedorov² și cercetat prin săpături arheologice de către Ț. Rikman în anii 1962, 1965, 1967 și 1971³, urmat de I. Niculiță în anii 1990-1991, 1993 și 1994⁴, iar în anul 2009 pe suprafața sitului a efectuat investigații geomagnetice echipa condusă de Al. Popa⁵. Cercetările au scos în evidență resturi de fortificații din piatră în partea de sud-est a dealului, care formau o incintă triunghiulară de mici dimensiuni. În interiorul incintei au fost descoperite ruinele mai multor construcții locative și gospodărești, însoțite de un număr impresionant de artefacte arheologice (arme, unelte, vase de ceramică de factură locală și piese de import din Imperiul roman⁶, inclusiv monede romane⁷ etc.), care au permis datarea sitului în sec. III-IV p. Chr. și atribuirea lui la cultura arheologică Sântana de Mureș – Cernjachov. Interes deosebit a provocat construcția pe fundament din piatră cu pereți de cărămidă, acoperită cu țigle și dotată cu geamuri de sticlă, pe perimetrul căreia a fost identificat un rând de coloane din lemn așezate pe baze din piatră, care își regăsește similitudini în lumea provincial-romană⁸.

Studiul din anul 2011 s-a axat pe metode non-invazive de cercetare și anume pe analize GIS a sitului Sobari și verificarea rezultatelor obținute cu situația pe teren. Cu ajutorul programului *Global Mapper*, a fost aplicată operația *3D Path Profile*, asupra unui strat care conținea Modelul Digital al Elevațiilor al zonei de interes, pe axa N-S și V-E, obținându-se astfel profilurile zonei de amplasare a sitului. Chiar dacă fișierele *Shuttle Radar Topography Mission*

(SRTM) pentru valea Nistrului nu sunt suficiente ca rezoluție pentru a identifica detalii mici, totuși anumite elemente ale micro-regiunii pot fi identificate. În primul rând, ambele profiluri au scos în evidență existența unor depresiuni în locul unde a fost identificat șanțul, fără a indica existența unui val însoțitor (Fig. 2). Lucru normal în condițiile în care tot terenul unde a fost identificat șanțul este supus lucrărilor agricole. Cercetarea de teren a confirmat existența șanțului atât la nivelul elevațiilor, cât și la cel pedologic, pe întreaga lungime a lui, solul evidențiindu-se printr-o cantitate sporită de argilă care îi oferea o culoare gălbuie (Fig. 5B).

La a doua etapă, a fost realizată analiza vizibilității (*Line of Sight*) (Fig. 3), care a oglindit clar că teritoriile de supraveghere vizuală (*microzona A*) se aflau spre vest și sud de situl Sobari, fără a acoperi o distanță prea mare, nu mai mult de 5-8 km. Această microzonă poate fi apreciată drept spațiul de activitate cotidiană a locuitorilor sitului, manifestată în agricultură și/sau creșterea vitelor. Este o distanță care putea fi parcursă dus/întors zilnic de om, fără ca efortul fizic să influențeze asupra capacităților sale de muncă. Analiza vizibilității a evidențiat amplasamentul bine gândit al sitului în spațiu, nu numai locuințele fiind protejate de vânturile directe dinspre nord sau est, dar întreg situl este foarte puțin expus vizualizării din toate părțile, dar în special dinspre Nistru. Cu toate acestea, se remarcă prezența *microzonei B₁* care are contact vizual dinspre *microzona A* și unde harta topografică indică existența unui izvor cu apă potabilă. La rândul său, *microzona B* are un teritoriu mare de urmărire vizuală în valea Nistrului și teritoriile de pe malul stâng al lui (Fig. 4). Spațiul predestinat locuințelor rămânea în afara ariei de vizibilitate și din *microzona B*. Astfel, analiza vizibilității, realizată pe *Modelul Digital al Elevațiilor*, ne demonstrează că valea Nistrului era o regiune de interes pentru locuitorii sitului Sobari, dar față de care ei preferau să nu se expună.

Elementele de modelare predicativă, în baza modelului corelativ, bazate pe integrare, analiză și vizualizare, indică o probabilitate ridicată de existență a unui punct de observație sub forma unui turn sau a unei așezări de dimensiuni reduse în *microzona B*. Scenariu ipotetic, care necesită verificare pe teren.

Cercetările GIS inițiate în zona sitului de epocă romană Sobari au confirmat existența unui șanț pe promontoriul Cetățuia, fără a face o determinare cultural-cronologică, datorită unui număr mare de situri arheologice amplasate în regiune din diferite epoci istorice. A fost delimitat teritoriul de activitate directă a locuitorilor sitului și s-a scos în evidență caracterul ascuns în

amplasarea sitului, în special față de teritoriile de pe malurile Nistrului, în același timp existând posibilități de urmărire vizuală a lor.

Note

¹ http://geoportal.md/ro/default/map#lat=345060.871853&lon=172519.915359&zoom=6&layers=_base1.

² Fedorov 1960, 271.

³ Rikman 1970, 180-197; Rikman 1975, 64-66.

⁴ Niculiță, Banaru 1995, 492-507; Niculiță, Popa 2000, 48-60; Popa 1997, 119-131.

⁵ Popa et al. 2010, 145-157.

⁶ Rikman 1970; Rikman 1975.

⁷ Niculiță A. 2001, 9-10.

⁸ Niculiță, Banaru 1995, 504.

Lista ilustrațiilor:

Fig. 1A. Localizarea sitului.

Fig. 1B. Ortofotoplanul sitului.

Fig. 1C. - a) secțiuni arheologice din a doua jumătate a secolului XX; b) urmele unui șanț.

Fig. 2. Curba de nivel pe sit.

Fig. 3. Zona de vizibilitate din Microzona A.

Fig. 4. Zona de vizibilitate din Microzona B.

Fig. 5. Imagini din zona sitului.

Fig. 1. A. Localizarea sitului; B. Ortofotoplanul sitului;
C.a. Secțiuni arheologice din a două jumătate a sec. XX; b. Urmele unui șanț

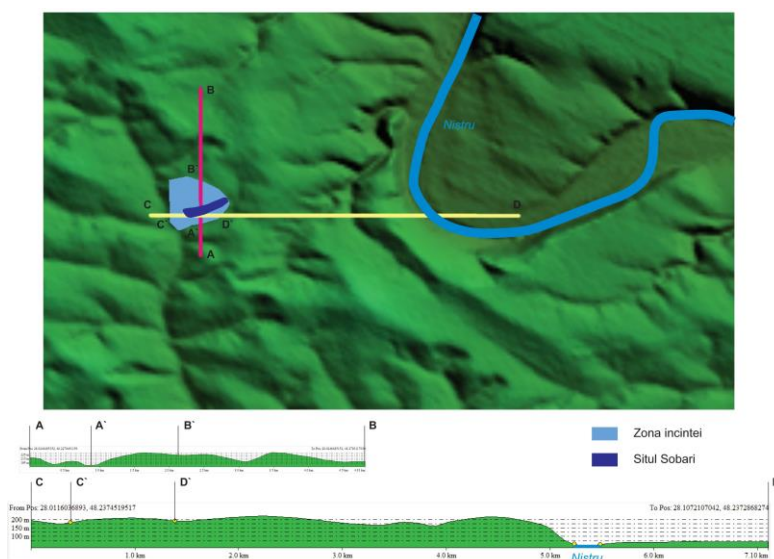

Fig. 2. Curba de nivel pe situl Sobari (A-B - sud-nord, C-D - west-est, scara 1:2)

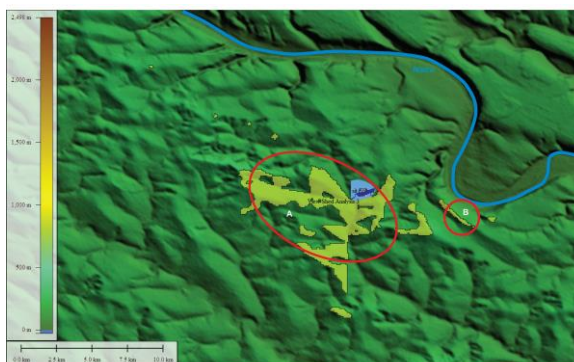

Fig. 3. Zona de vizibilitate de pe situl Sobari (microzona A)

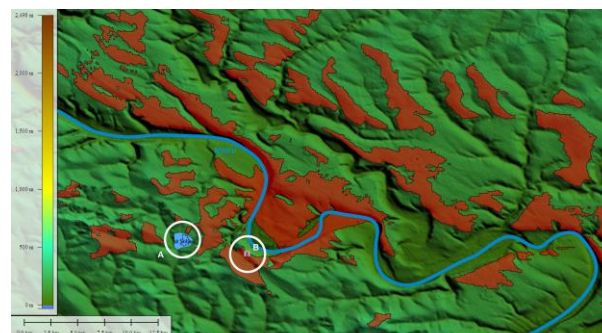
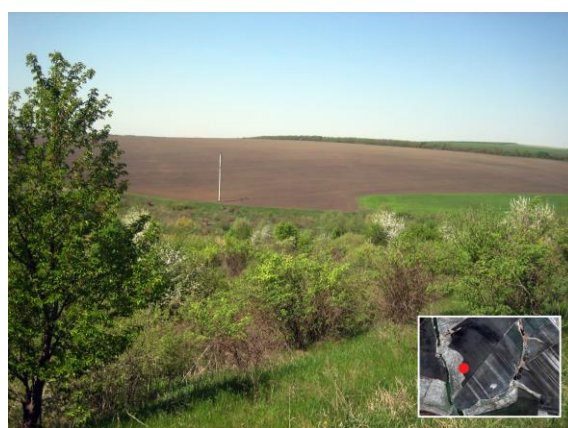

Fig. 4. Zona de vizibilitate din Microzona B

A

B

Fig. 5. A. Valea pârâului Bolata (vedere dinspre est)
B. Partea de sud-est a șanțului (vedere dinspre nord)

**MĂNĂSTIREA CISTERCIANĂ DE LA CÂRȚA.
CERCETĂRI ARHEOLOGICE DE SALVARE (2009 ȘI 2011)**

PETRE MUNTEANU-BEȘLIU
Muzeul Național Brukenthal – Sibiu

**THE CISTERCIAN MONASTERY FROM CÂRȚA. ARCHAEOLOGICAL RESEARCHES FOR
PRESERVATION (2009 AND 2011)**

ABSTRACT

The study presents information from the 1981-1985 archaeological excavations from Cârța Cistercian monastery, archaeological find unpublished till now, the results of archaeological rescue excavations from 2009 and the observations from 2011 mechanic excavation.

The systematic archaeological excavations from 1981-1985 uncovered the traces of a stone underground structure, named by the archaeologists Church 1, the first construction of the Cistercian monks. The 1270-1272 coins prove that the late church of the monastery dated from that time.

In 2009 the traces of a little rectangular stone construction was found near by, above the traces of a wooden-clay construction. Both were burnt, as the documents about the struggles in the 13th -15th century mentioned.

Cuvinte cheie: Cârța, mănăstire, cistercieni, cercetări de salvare, descoperiri arheologice.

Keywords: Cârța, cistercian monastery, researches from preservation, archaeological discoveries.

La solicitarea Primăriei Cârța, Muzeul Național Brukenthal din Sibiu a încheiat un contract pentru asistență arheologică la săpătura de canalizare din perimetrul de protecție al Mănăstirii Cisterciene. Anterior încheierii contractului, constructorii au atins, fără a distruge, fundații din piatră și au răscolit schelete în apropierea mănăstirii.

Prima intervenție pe șantier a fost făcută de arheologii Adrian Georgescu și Gheorghe Natea. Ei au dezvelit un segment din zidăria din piatră și au recuperat material arheologic: un capac de oală și fragmente de lut ars.

Terenul din proximitatea bisericii luterane, de fapt corul bisericii claustrului cistercian, a fost intens cercetat arheologic. Cercetarea arheologică sistematică din 1981-1985 nu a fost publicată *in extenso*. Materialul arheologic se află în colecțiile Muzeului Brukenthal. El cuprinde 5 monede, vârfuri de săgeată, piese de inventar gospodăresc, piese de podoabă și accesorii de îmbrăcăminte, fragmente ceramice medievale și moderne, fragmente din vase din sticlă.

Rapoartele anuale au întinderea unor rezumate, iar un articole scris mai aproape de zile noastre cuprinde informații generale despre săpătura arheologică¹.

Prin bunăvoința arh. Emil Crișan am recuperat transcrierea dactilografiată a carnetului de șantier, care va fi depusă, împreună cu schițele realizate acolo, în arhiva Casei Teutsch² (Planșele I - II).

Dintre piesele arheologice recuperate în săpătura sistematică doar monedele au fost publicate³. Cea mai importantă piesă este moneda din perioada lui Ștefan V -banul Joachim Pectari (1270-1272) - T 9744 *denarius pro Sclavonia*, descoperită pe pavajul din cărămizi al corului bisericii (Fig. 12).

În funcție de situația din teren și importanța sitului arheologic ne-am propus trei obiective: relevarea structurilor de zidărie afectate de săpătura mecanică, asistența arheologică la săpătura mecanică și, cel mai important obiectiv, un sondaj arheologic în terenul care a adăpostit structurile de zidărie și scheletele umane. Sondajul s-a desfășurat în curtea mănăstirii, la nord de ea, în vecinătatea drumului afectat de săpătura de canalizare (Planșele III, IV, Fig. 1-3).

În urma intersectării unor vestigii istorice, traseul șanțului de canalizare din 2009 a fost deviat spre nord, astfel că am putut dezveli traseul zidurilor din piatră, releva *in situ* un schelet și urmări depunerile stratigrafice. Groapa excavatorului a lăsat să se vadă structuri de zidărie pe direcția nord-sud și est-vest. Săpătura a depășit lungimea laturii est-vest, dar zidul nord-sud intra în grădina casei parohiale. Zidurile au fost degajate până la talpă, astfel că a ieșit la iveală structura din pietre cioplite. Zidul a fost acoperit de un strat superficial de incendiu și de substrucția drumului asfaltat. Pietrele din segmentul dinspre sud al laturii estice au fost scoase anterior, locul lor fiind luat de schelete. Săpătura mecanică răscolise două morminte, iar un al treilea, păstrat pe latura de sud a gropii excavatorului, a fost relevat.

Sub talpa zidului din piatră de la sud a fost observat un strat de incendiu. Urmele incendiului nu au rămas pe malul de vest al gropii de excavator care a depășit perimetrul zidurilor. Sub stratul de incendiu se aflau depuneri aluvionare.

Materialul arheologic a constatat dintr-un fragment de capac de oală, bucăți de lut ars și fragmente de monede găsite în poziție secundară. Din săpătura de excavator a fost scos la iveală un fier de plug.

Am urmărit în întregime săpătura excavatorului în dreptul grădinii parohiale, până la clădirea școlii evanghelice. Numai în zona zidurilor deja menționate a fost vizibil un strat consistent de incendiu sub cel de construcție. În solul viu-pietriș adus de râu a fost observată o groapă (de par?). Într-un singur loc am văzut pietre din pavajul drumului medieval.

Cu acordul preotului paroh și cu forța de muncă pusă la dispoziție de șantierul comunei am practicat două casete arheologice în grădina casei parohiale (Fig. 1). În urma săpăturii excavatorului și a sondajelor arheologice au ieșit la iveală fundațiile unei construcții de plan pătrat pe direcția est-vest, care măsoară în exterior 5 m. Zidurile au 70 cm lățime. Pătratul nu se închidea spre vest. Latura de nord prezenta un „pinten” în extremitatea vestică, spre interior. Colțurile exterioare, vizibile, ale construcției, erau ușor rotunjite. Zidurile au fost alcătuite din pietre cioplite, cele ce formau talpa de dimensiuni mai mari.

Construcția din material durabil a intersectat un strat de incendiu și a fost suprapusă de un alt strat de incendiu mai consistent spre nord. Nivelul de construcție este evidențiat de un strat distinct și relativ gros de nisip și var care se întinde pe o suprafață de 30-40 cm de la zidul din piatră.

Solul viu este alcătuit din pietriș și nisip suprapus imediat de arsura primelor construcții din material durabil.

Gropile de morminte au intersectat nivele de depunere și de arsură până la solul viu. Morții au fost depuși în poziție est-vest. Există un singur caz de intersectare a trei morminte. Câteva gropi au afectat sau au fost așezate lângă fundațiile din piatră (Fig. 2).

OBSERVAȚII ARHEOLOGICE ÎN CURTEA MĂNĂSTIRII.

Săpăturile mecanice comandate în 2011 de parohia evanghelică din Cârța în curtea mănăstirii au scos la iveală urmele a două ziduri paralele, aflate la 5 m unul de altul, urmând un traseu cu direcția nord-sud (Fig. 4). Stratul de construcție s-a păstrat la -0,40 m față de solul actual. Sub talpa zidurilor am observat pietriș galben. Zidul exterior de la vest avea lățimea de 0,90 m cu talpă la -0,90 m.

La 9 m vest de zidul în discuție se aflau resturile unei construcții din pietre, cărămizi și chirpici adâncite până la -1,10 m. Pe fundul amenajării a rămas un strat de arsură gros de 0,10 m.

CONSIDERAȚII FINALE.

Urmele arheologice relativ modeste ca întindere și consistență, dar sugestive stratigrafic, descoperite în 2009, au beneficiat de un cumul de analize arheometrice (vezi Anexele). Ele pot fi cronologic și morfologic înțelese numai în contextul descoperirilor arheologice mai vechi, al documentelor de arhivă. Condiția cercetării unei suprafețe mai extinse se impune încă.

Chiar dacă rezultatele arheologice recompun o realitate istorică fragmentară, ies în evidență unele concluzii puțin contestabile. În nici o săpătură arheologică sau mecanică întreprinsă până acum la limita presupusului teritoriu al comunității cisterciene nu s-au observat urmele unui val de pământ în jurul abației. Zona inundabilă din jurul abației, la est, nord și sud, nu necesita o amenajare defensivă de acest fel. Oricum, primele construcții nu presupun o așezare complexă, solidă, de lungă durată.

Fundațiile din piatră dezvelite în 2009 aparțineau unei construcții de plan pătrat. Prin structura mai puțin îngrijită a zidului și folosirea unor fragmente de cărămizi între rosturile pietrelor, fundațiile dezvelite în 2009 sunt diferite de cele atribuite **bisericii 1**, aflate sub zidurile sacristiei de la nordul bisericii cisterciene. Construcția din piatră recent cercetată a suprapus nemijlocit una din material perisabil -bârne din lemn luate-, ambele construcții fiind incendiate. Urmele de arsură s-au păstrat pe o suprafață redusă, care ilustrează într-o oarecare măsură mărimea construcției din lemn.

În săpătura sistematică din 1982-1985, nu a fost surprins un nivel masiv, timpuriu, de incendiu, nici un nivel de construcție, ceea ce ridică semne de întrebare asupra posibilei funcționări a primei biserici și chiar a funcționalității substructurilor.

Direcția și locul construcției dezvelite în 2009 sunt ușor diferite de cele ale bisericii actuale. Orientarea cu câteva grade spre nord a construcției dezvelite în 2009, în cazul acceptării ipotezei unei capele, este greu de explicat dacă ambele biserici au fost închinare Maicii Domnului. Pe de altă parte, îngroșarea evidentă a zidăriei la capătul vestic al segmentului de nord al construcției, spre interior, se poate pune pe seama unei baze pentru un arc de triumf. Fundațiile dezvelite și din fericire puțin afectate de intervenții ulterioare sugerează o construcție neterminată ca și ipotetica primă biserică aflată la sud.

Oricum, suprapunerile construcțiilor și ale incendiilor sunt contextuale evoluției tumultuoase a comunității cisterciene. Clădirile claustrului cistercian cunoscut și construcția de la

nord de el nu au fost relaționate stratigrafic, așa că relația cronologică poate fi doar intuită. Este de subliniat însă că terenul actualei construcții cisterciene este puțin mai ferit de albia inundabilă a Oltului.

Cimitirul este ulterior acestei ultime etape de construcție din piatră. Prezența masivă a scheletelor de femei demonstrează că el a funcționat după alungarea călugărilor ca un cimitir comunal.

Cercetarea arheologică sistematică a rămas tributară curții și anexelor vestice ale claustrului. Observațiile arheologice recente au arătat închiderea curții spre vest cu un zid dublu, ce forma un portic. Anterior, s-a menținut doar existența unui simplu zid de închidere⁴. La vest de zidul de închidere al curții mănăstirii, acolo unde terenul a permis lucrări de amenajare, au fost ridicate anexe gospodărești. Interesante ar fi mai multe detalii arheologice despre ele.

Importanța istorică și turistică⁵ a sitului arheologic îndreptățește propunerea de a marca *in situ* fundațiile din piatră dezvelite la limita grădinii parohiale. La amenajarea parcului din apropiere, administrația comunală ar trebui să țină seama de valoarea istorică a sitului identificat. Pe de altă parte, așa cum arăta și Herman Fabini⁶, inițiatorul cercetării arheologice din 1981, cunoașterea comunității cisterciene este departe de a fi finalizată, rămânând în afara cercetării curtea și terenul de la vestul claustrului, teren aflat în administrarea parohiei evanghelice, sensibilă la asemenea inițiative. Pentru vizitatorii destul de numeroși astăzi, chiar dacă locul este la periferia rutelor turistice bine cunoscute, ar fi un motiv suplimentare de atracție.

MATERIAL ARHEOLOGIC DESCOPERIT ÎN PERIOADA 1981-1985.

Prescurtări: L -lungimea; l -lățimea; Gr -grosimea; D -diametrul (exterior).

Rotiță de pinten: D 4,1 cm; S VIII, m 31, -0,50 m; 1983, A. 9720.

Fragment de cercel: D 2,5 cm; S V, m 2, -1,35 m, 1983, A 9741.

Vârf de săgeată cu două aripi: L 6,2 cm; D peduncul 1,3 cm; 1984; A 9726 (Fig. 9).

Fragment de cheie: L 7 cm; SIV, m 2, -1,20 m, 1982, A 9716 (Fig. 5).

Inel din argint aurit: pe chaton a fost realizat un ornament format dintr-o floare centrală, stilizată, circumscrisă în două cercuri de perle concentrice. La legătura cu veriga se vede o floare stilizată. D 1,8 cm; 1983; A 9740 (Fig. 11).

Vârf de săgeată: L 6,1 cm; l 2,3 cm; SV, -1,27 m (din umplutura lui M 20); A 9715.

Cuțitoaie: L 21 cm; l 2,5 cm; Gr 1,3 cm; S V, m 4, -0,30 m, 1982, A 9717 (Fig. 8).

Scoabă: L 9,6 cm; l 3,8 cm; S XXXI, m 5-6, -0,10 m, 1985, A 9734.

Idem: L 8,1 cm; l 1 cm; S XXXI, m 5-6, -0,10 m; 1985, A 9734.

Fragment de farfurie sgrafitată: D fund 0,10 m, A 9737.

Burghiu: L 15 cm; S V, m 4, -0,30 m; 1982, A 9717 (Fig. 6).

Vârf săgeată cu două aripi: L 2,1 cm D peduncul 1,4 cm; S V, m 4, -0,30 m 1982, A 9717.

Mâner cuțit: L 8,2 cm; 1984, A 9726.

Țeavă?? D 2 cm; L 2,4 cm; S XXI, m 1, -1,20 m 1985; A 9731.

Idem: D 1,5 cm; L 2,3 cm; S XXI, m 1, -1,20 m 1985, A 9731.

Idem: D 1,6 cm L 1,7 cm; SXXI, m 1, -1,20 m, 1985, A 9731.

Bolț de arbaletă: L 8 cm; D peduncul 1,5 cm; S IX, -0,60 m, 1984, A 9742 (Fig. 10).

Idem: L 8 cm; D peduncul 1,4 cm; S IX, -0,60 m, 1984, A 9742 (Fig. 10).

Fragment de potcoavă: l 1,7 cm; S XXXI, m 7, -0,65 m, 1985, A 9736.

Fragment de cuțit? L 1,9 cm; l 4,2 cm; S?, m 3, -1,35 m, 1985, M 9733.

Nasture din bronz? D 1,8 cm; S XXX, m 5, -1,50, 1985, A 9727.

Cataramă din fier: L 7,1 cm; l 5,6 cm; S VIII, m 4, -0,40 m, 1983, A 9743 (Fig. 7).

Cârlig: S V, m. 1, -0,15 m; 1982, M 9276.

Frigăruie? SV, m 1; -0,15 m; 1982; M 9275.

Materialul arheologic mai conține: cuie și piroane (A 9711a, A 9732, A 9726, M 9280), fragmente de cahle cu ornamente vegetale (A 9728, A 9714), fragmente ceramice medievale (A 9713, A 9722, A 9723, A 9725), fragmente ceramice moderne (A 9712, A 9721, A 9724 A 9729 A 9737, A 9738, A 9739), fragmente de vase din sticlă (A 9711- SI, m 1-5, -0,10 - -0,20 m, 1981, A 9719, împreună cu ceramică modernă, A 9735).

MATERIALUL ARHEOLOGIC DESCOPERIT ÎN 2009.

Fragmente de monede: cupru; ilizibile; săpătură mecanică.

Cuie din fier: au fost recuperate 85 cuie și fragmente de cuie de coșciug de lungime de aproximativ 4,3 cm - 10,5 cm, descoperite în grădina bisericii parohiale la -1,10 – -1,20 m; M 9246.

Fier de plug; săpătură mecanică în drum; L 72 cm, M 9245.

Fragment de cahă figurativă (scena: *personaj cu halebardă pe umăr*); C2; -0,80 m, M 9251.

Fragment de cahă figurativă (scena nu se poate recunoaște): C1; -0,70 m.

Fragmente de tripod: C1; -0,70 m - -0,90 m.

Buză de oală cu caneluri pe umăr: C1; -0,70 - -0,90 m.

Fragment de oală-cahă: C1; -0,70 - -0,90 m.

Fragment din fundul unor oale: C1; -0,70 - -0,90 m (Planșa V).

Fragment de perete de oală cu locul de pornire al toartei: C1; -0,70 m - -0,90 m.

Fragmente din lutiuala (lut ars) unor construcții: C1; -0,70 m - -0,90 m; fragmentele conțin fibră vegetală și pietriș; arderea oxidantă nu a cuprins miezul fragmentelor; lățimea fragmentelor păstrate este de 4,4 cm; 1,2 cm; 2,1 cm; 2,5 cm; 4,5 cm; M 9252.

Fragment de țesătură; C2; -0,70 - -0,90 m, M 9223.

SCHELETE UMANE.

M 1 - femeie, aprox. 50 ani, aprox. 1,65 m, C1, -1,60 m.

M 2 - femeie, aprox. 60 ani, aprox. 1,65 m, C1, -1,70 m.

M 3 - (craniu) femeie, aprox. 25 ani, C1, -1,70m.

M 4 - (membre inferioare) femeie, aprox. 60 ani, aprox. -1,60 m, C1, -1,65 m.

M 5 - bărbat, aprox. 50 ani, 1,75-1,80 m, C 2, -1,70 m.

M 6 - (craniu) femeie, 45-50 ani, C2, -1,65 m.

M 7 - bărbat, aprox. 60 ani, aprox. 1,60 m; C 2, -1,60 m.

M 8 - (craniu), femeie, C2, -1,70 m.

M 9 - bărbat, 1,75,-1,80 m; aprox. 55 ani, săpătură mecanică.

M 10 - femeie, apox. 1,70 m, aprox. 50 ani, săpătură mecanică.

M 11 - bărbat, 1,85 – 1,90 m, aprox. 35 ani, în groapa săpată cu excavatorul

(Analize efectuate de biologul Alexandru Dobrescu, expert la Muzeul Național Brukenthal).

Note:

¹ Martin Rill, *Die Zisterzienerabtei in Kerz am Alt im licht neuer Grabungen*, în „Süddeutsche Vierteljahres-Blätter”, 2. 39 (1990), p. 148-152.

² Textul dactilografiat a fost depus la arhivă cu încuviințarea văduvei șefului de șantier Thomas Nögler și după ce l-am anunțat pe Martin Rill, membru al șantierului. În 1985 semnatarul acestor rânduri a participat la săpătura arheologică organizată de Muzeul Brukenthal cu ajutorul elevilor de la Liceul Brukenthal din Sibiu.

³ Claudiu Munteanu, *Several coins from Transylvania*, în „Brukenthal. Acta Musei”, VI.1. 2011, p. 113-115. Monedele au numerele de inventar: A 9744; T 1975; T 1956; T1960; T 1958; T 1957.

⁴ Rill, *op.cit.*, p.115..

⁵ Abația a beneficiat de numeroase studii de specialitate sau broșuri de prezentare cum este: Heidrun Gönig, *Die Zisterzienserabtei von Kerz*, Sibiu, 1998.

⁶ Herman Fabini, *Universul cetăților bisericești din Transilvania*, Sibiu, 2009, p. 183.

LISTA ILUSTRAȚIILOR:

Planșa I. Șantierul arheologic Cârța, 1981-1985. Planul săpăturii arheologice(schiță din arhiva șantierului).

Planșa a II-a. Șantierul arheologic Cârța, 1981-1985. Planul primei biserici(schiță din arhiva șantierului).

Planșa a III-a. Șantierul arheologic Cârța. Planul și rezultatele săpăturilor arheologice din 2009 și 2011.

Planșa a IV-a. Șantierul arheologic Cârța. Săpăturile din 2009, ridicarea topo a construcției de plan pătrat.

Planșa a V-a. Șantierul arheologic Cârța. Săpăturile din 2009, ceramică medievală.

Fig. 1. Șantierul arheologic Cârța, 2009. Vedere generală de la sud a săpăturii arheologice.

Fig. 2. Șantierul arheologic Cârța, 2009. Latura de sud a construcției rectangulare și schelete din cimitirul post medieval.

Fig. 3. Șantierul arheologic Cârța, 2009. Fundația construcției de plan pătrat.

Fig. 4. Cârța, săpături mecanice, 2011. Urmele zidului de închidere a curții mănăstirii la vest.

- Fig. 5. Șantierul arheologic Cârța, 1981-1985. Cheie.
- Fig. 6. Șantierul arheologic Cârța, 1981-1985. Burghiu.
- Fig. 7. Șantierul arheologic Cârța, 1981-1985. Cataramă.
- Fig. 8. Șantierul arheologic Cârța, 1981-1985. Cuțitoaie.
- Fig. 9. Șantierul arheologic Cârța, 1981-1985. Vârf de săgeată.
- Fig. 10. Șantierul arheologic Cârța, 1981-1985. Bolțuri de arbaletă.
- Fig. 11. Șantierul arheologic Cârța, 1981-1985. Inel din argint.
- Fig. 12. Șantierul arheologic Cârța, 1981-1985. *Denarius pro Sclavonia*, 1270 -1272.

ANEXA 1

Muzeul Național Brukenthal
Laboratorul de Restaurare și Conservare

Buletin de analize
 Nr.1793 / 30.09. 2009

1. **Obiectul analizat:** Probe de mortare
2. **Provenienta:** Cetății
3. **Analize solicitate de :** arheolog dr. Petre Beșliu - Muzeul de Istorie
4. **Probe prelevate de :** arheolog dr. Petre Beșliu
5. **Obiectul analizei:** determinarea compoziției volumetrice a mortarelor
6. **Analize efectuate de:** ing. Polixenia Popescu, expert investigații fizico-chimice

Rezultatele analizelor:

Proba	Raport aproximativ liant: umplutură
Proba 1. Cârța – Arheologie 1 (15 g)	1 : 2
Proba 2. Cârța – Arheologie 2 (15 g)	1 : 2,7
Proba 3. Racovita (15 g)	1 : 2
Proba 4. Cârța – capela nord, elevație (15 g)	1 : 1,5

Intocmit,

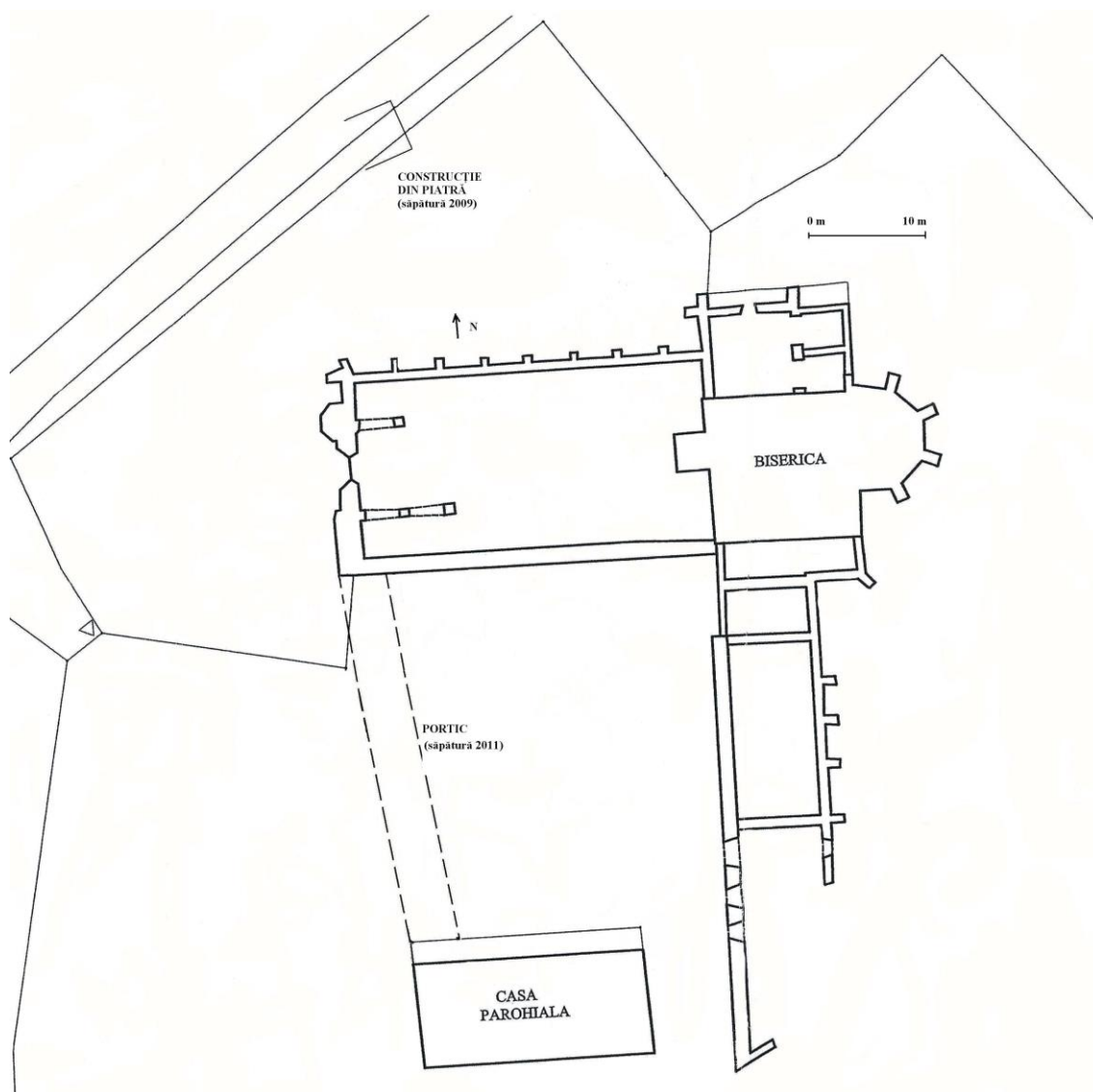

ANEXA 2

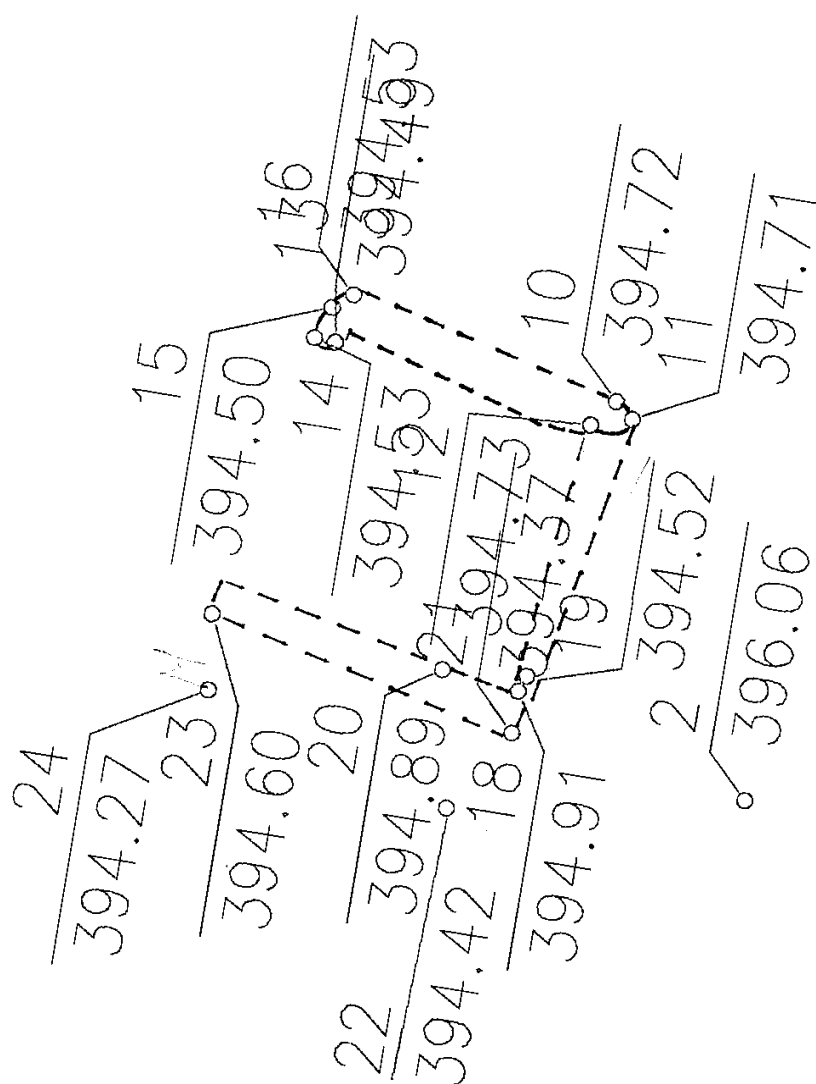
Analiza dendrologică

Probele de lemn ars indică o structură asemănătoare bradului sau molidului. Starea de păstrare nu permite o afirmație sigură.

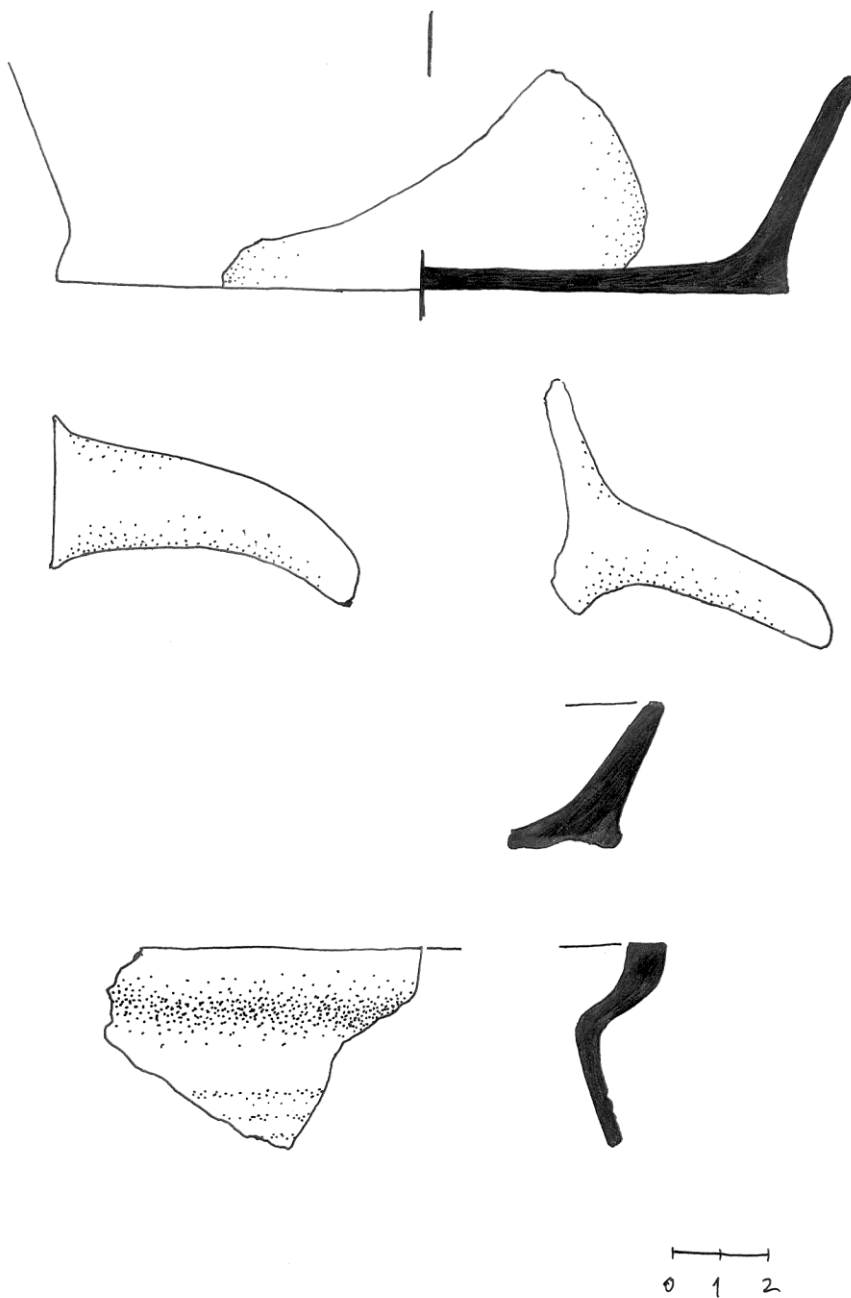
Analiză efectuată de Chirtea Elena, biolog la Muzeul în Aer Liber Astra, Sibiu.

Planșa III

Planșa IV

Planşa V

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

Fig. 4

Fig. 5

Fig. 6

Fig. 7

Fig. 8

Fig. 9

Fig. 10

Fig. 11

Fig. 12

CETATEA CIUNTITĂ (IKA) DE LA CERNAT

BORDI ZSIGMOND LÓRÁND
Muzeul Național Secuiesc – Sfântu Gheorghe

THE CSONKA (IKA) FORT OF CERNAT

ABSTRACT

The results of archaeological research undertaken in 2010 at the Ika fort of Cernat, confirmed some of the earlier information it has concerning about the fortification, but also brought some new data which can change the overall picture of them.

The standing tower had probably six levels (five floors and the ground floor) of which only the third floor was vaulted, the rest being made of wood. The access between floors is made by wooden stairs, only between at third and the fourth floors there is a scale practiced in masonry. The floors were illuminated by windows in niches in the walls (third and fourth floors) and the access doors (the entrance to the tower and the doors of the external galleries). Access to the tower is through a door open on the first level, but it wasn't at three meters height, but only 1.80 meters from the medieval soil level.

The tower is the most recent part of the fortification, being attached to the curtain wall.

The archaeological researches made on the curtain wall have established that it has a rectangular path and not rounded as previously thought. Based by the data of topographic survey the fortification had an elongated rectangular shape with a length of 169 meters and width of 15 meters on the southern side, 25 meters in the center, and 15-16 meters on the northern side, with towers on each end. Access to the city was through a gate that seems to be opened on the west side, approx. 30 meters from the southern tower.

The pottery discovered around the tower dates from the first half of the 14th century. The earlier discoveries from here (one buckle and one arrow head) were dated to the 13th – 14th centuries, and together dated the using period of the tower to the 14th century. However because the tower is the latest build can be dated the build of the whole fortress for the second half of the 13th century.

Because no written documents were preserved about the fortress, we have no data regarding its status. However, based on the existence of the two towers inside her, can be assumed that this was a nobiliary castle, probably, the center of a domain that included the valley of the Cernat creek. Her owners name was not preserved, but based on a document from 1307 concerning the sales of Turia creek's valley could be considered they was the family of *Uduor filius Andreas, Siculus de Kysd*.

Cuvinte cheie: cetate, Ika, Cernat, ruine, cercetări arheologice.

Keywords: fort, Ika, Cernat, ruins, archaeological researches.

Comuna Cernat se găsește la 20 de kilometri est-nord-est de Sf. Gheorghe, municipiul reședință al județului Covasna (Fig.1). La cca. 1 km spre nord de la capătul nordic al satului

Cernatul de Sus, parte componentă a comunei, se află ruinele unei cetăți medievale numite de către localnici *Cetatea Ika* sau *Cetatea Ciuntită*. Fortificația este amplasată pe o creastă stâncoasă abruptă, aflată între cursurile pâraurilor Ika și Cernat.

Prima apariție a cetății într-un material de circuit larg, provine de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, când aceasta este menționată de către Benkő József, într-o scurtă notă care menționează existența unei fortificații ruinate la descrierea localității Cernatul de Sus¹.

Fortificația apare, de asemenea, sub denumirea de *Csonka Vár*, pe pagina 254 care prezintă latura estică a Munților Bodoc, a *Ridicării topografice Iozefine (Josephinische Landaufnahme)*².

În opera sa despre Secuime, Daniel G. Scheint menționează cetatea printre ruinele din această regiune, dar o plasează greșit la poalele Dealului Heghieș (*Hegyes-tető*), aflată la cca. 1 kilometru la sud, chiar în capătul localității Cernatul de Sus³.

În 1838, Ferentzi János publică o descriere amănunțită a ruinelor fortificației. În aceasta, menționează existența pe latura sudică a unui drum cu traseul în spirală, care traversează șanțul de apărare, înainte de a accede în incintă. La 9 stânjeni⁴ și un picior (cca. 17,35 m) la nord de șanț se găsea un turn circular cu circumferința bazei de 12 stânjeni și 3 picioare (cca. 23,7 m), cu diametrul interior de un stânjen, 4 picioare și 8 țoli (3,37 m), având înălțimea de 8 stânjeni, 3 picioare și 6 țoli (16,2 m) pe partea sudică, respectiv 6 stânjeni, 4 picioare și 6 țoli (12,7 m) pe partea sa nordică. Autorul, observând urmele a două locașuri de bârne la cca. 3 m de la nivelul solului, a considerat că acestea marchează intrarea în turn. Singura amenajare interioară de care pomenește sunt treptele de piatră prin care se putea urca la etajul superior și care se mai păstrau în zidăria turnului. Autorul a consemnat și faptul că latura nordică a turnului s-a prăbușit în timpul cutremurului din toamna anului 1802.

Turnul nordic al fortificației – dărmat deja la acea dată – a fost plasat de către autor la 80 de stânjeni (cca. 151,70 m) spre nord de cel sudic. Sunt menționate totodată și urmele zidului de incintă, amplasat pe cele două margini ale platoului la o distanță de 4-4,5 stânjeni una de cealaltă. Latura nordică a cetății a fost fortificată de asemenea cu un val de apărare, care coboară pe ambele laturi ale versantului până la fundul văii.

În afara celor două turnuri, mai menționează și existența unei „fântâni” aflate în interiorul cetății, la o distanță de 28 de stânjeni de turnul nordic.

Ferentzi, bazându-se pe *Cronica secuiască din Ciuc* – un fals de la sfârșitul secolului al XVIII-lea –, a considerat că denumirea originală a fortificației a fost Cetatea Ika, numele de Cetatea Ciuntită primind-o abia după ce a fost abandonată și zidurile sale s-au dărâmat⁵.

Kőváry László o plasează la vest de satul Icafalău și o încadrează în categoria cetăților cu origine necunoscută. Descrie ruinele unui turn cu circumferința de 12 stânjani, înalt de 8 stânjani, în zidurile căreia se mai văd urmele ușii și ambrazurile de tragere, și care se leagă de o incintă ovală în care se mai pot observa ruinele încă unui turn⁶.

În anul 1864, răspunzând la un chestionar al eruditului Pesty Frigyes (1823-1889), judele localității Cernatul de Sus, menționa pe teritoriul acesteia existența ruinelor unui turn numit *Csonka vár*, înalt de 10 de stânjani, cu circumferința de cca. 20 de stânjani, despre care afirma că nu deține informații cu privire la data construirii și la cel care l-a construit⁷.

Descrierea lui Orbán Balázs, care a vizitat cetatea în cursul anului 1867, se concentrează în special asupra singurului obiectiv care se păstra într-o stare de conservare relativ bună - turnul de pe latura sudică, despre care publică alături de planul cetății și o ilustrație (Fig. 2). Acesta este prezentat ca o construcție circulară, având partea inferioară tronconică, partea centrală cilindrică, partea superioară lățindu-se, cu circumferința de 12 stânjani și 3 picioare ($\varnothing = \text{cca. } 7,2 \text{ m}$), înalt de 8-9 stânjani și ziduri groase de 1 stângen. Ca și Ferentzi, și Orbán a crezut că accesul în turn se făcea printr-o scară mobilă la al doilea nivel, ușa aflându-se la o înălțime de 2 stânjani de la nivelul solului. În ziduri se mai puteau observa urmele grinzilor care susțineau etajele, excepție făcând etajul al treilea, care era boltit, în zidul căruia se vedeau urmele unei scări de piatră. Descrie bolta ca fiind realizată din pietre de mici dimensiuni, având în centru un orificiu prin care se făcea accesul către etajele superioare. Considera că deasupra încăperii boltite se mai găseau două încăperi, prin urmare clădirea avea patru etaje.

La nord de turn se puteau observa urmele zidurilor realizate din piatră brută înecată în mortar, care se prelungeau pe o distanță de 480 de picioare, spațiul dintre ele fiind lat de 28 de picioare. În celălalt capăt al curtinei, se găsea un alt turn circular, care însă la acea dată era deja prăbușit. Forma cetății, care apare pe planul anexat, este una foarte alungită, cu cele două capete terminate arcuit, cu turnurile legându-se de zidul de incintă la o oarecare distanță de capete. Pe plan mai apar și cele două valuri de apărare, dar acestea, în acest caz, taie doar suprafața platoului și nu coboară spre văi.

Orbán nu cunoștea nici un document privitor la cetate, pe care o considera, datorită donjonului circular, anterioară secolului al XIII-lea⁸.

În anul 1868, Orbán a revenit la cetate, făcând câteva observații noi, care însă n-au mai fost adăugate operei originale, păstrându-se în manuscris timp de 13 decenii.

Executând un mic sondaj în regiunea turnului „vestic” (nordic) – căruia îi dă la această dată diametrul de 14 stâneni –, a constatat că acesta nu se leagă de zidul de incintă (fiind la o distanță de un stânen de acesta), care în opoziție cu observațiile de suprafață nu se termină arcuit, ci este perpendicular pe axul longitudinal al crestei. Repetând cercetarea și în zona celuilalt turn, a constatat și aici aceeași situație⁹.

Iulian Marțian descrie cetatea ca o incintă cu ziduri realizate din piatră, înalte de 3 metri, cu două turnuri, dintre care cea păstrată este înaltă de 15 m, având circumferința de 25 m, pe care o plasează la Icafalău¹⁰.

Ferenczi Sándor, care în deceniul al treilea al secolului XX a efectuat cercetări în fortificațiile din Trei Scaune, confirmă în mare descrierea lui Orbán, exceptând dimensiunile fortificației, pentru care dă o circumferință de 300 de m și o lățime de 22 m, și consideră că zidul de incintă a fost legat nu cu mortar, ci cu lut, iar turnul de pe latura nordică trebuia să aibă o formă pătrată¹¹. În ceea ce privește datarea, consideră că cetatea se încadrează în categoria cetăților ridicate în a doua jumătate a secolului al XIII-lea, respectiv secolul al XIV-lea¹².

Virgil Vătășianu o plasează, la rândul-i, la Icafalău și o include în categoria cetăților de refugiu care aparțin perioadei gotice¹³.

Székely Zoltán, care a cercetat cetatea în deceniul al optulea al secolului XX, o descrie ca o fortificație de formă ovală, cu axul nord-sud, cu câte un turn rotund la fiecare capăt, dintre care se mai păstrează doar cel sudic. La el dimensiunile cetății sunt de 200×10 m. Zidurile groase de 2 m s-au dovedit a fi realizate din piatră brută, nefasonată, legată cu mortar. În secțiunea trasată perpendicular pe axul longitudinal, au apărut o cataramă și un vârf de săgeată cu aripioare și tub de înmănușare. Pe baza formei turnului și a materialului arheologic, Székely a datat cetatea în secolele XIII-XIV¹⁴.

Teodor Octavian Gheorghiu o consideră un donjon izolat din secolul al XIV-lea¹⁵.

Descrierea făcută de Kiss Gábor se încadrează în cele anterioare, exceptând faptul că, bazându-se doar pe planul lui Orbán, o descrie ca fiind orientată est-vest, turnul aflat pe latura

estică fiind înalt de 10 metri și că a avut trei etaje, dintre care cel superior cu două încăperi, iar pentru dimensiunile fortificației dă 80×15 m¹⁶.

Cetatea apare în repertoriul arheologic al județului Covasna purtând numărul de ordine 186, sub denumirea de „Cetatea ciuntită” sau „Turnul ciuntit”, fiind plasat la „*poalele munților de la Vest de satul Cernatul de Sus*”, ca un ansamblu medieval. Este menționată de asemenea și descoperirea unui topor de cupru eneolitic cu brațele în cruce, în incinta cetății, în cursul anului 1880¹⁷.

Adrian Andrei Rusu, în lucrarea sa de sinteză privind fortificațiile din Transilvania, rezuma rezultatele cercetărilor întreprinse până la acea dată. În descrierea sa, cetatea are formă ovală (200×10 m), cu ziduri groase de 1,80 m, în ale cărei extreme se găsea câte un turn circular. S-a păstrat doar turnul de pe latura sudică, având o înălțime de 13 m, ziduri groase de 1,90 m și diametrul interior de 3,40 m. Turnul, a cărui intrare se găsea la primul etaj, a fost împărțit în patru nivele, dintre care cel de-al doilea a fost boltit. A fost prevăzut de asemenea cu o galerie exterioară la ultimul nivel. În cursul sondajelor efectuate în incinta cetății, s-au descoperit fragmente ceramice din secolul al XIV-lea. Cetatea nu este atestată documentar, iar arhitectura sa este tipică pentru rezidențele nobiliare¹⁸.

În afara documentației scrise, ne aflăm în posesia unui desen realizat pe baza fotografiei lui Orbán, respectiv a unor fotografii executate la sfârșitul secolului al XIX-lea (Fig. 3)¹⁹, deceniul al treilea (Fig. 4)²⁰, deceniul al șaptelea (Fig. 5)²¹ respectiv al optulea al secolului XX, pe care putem urmări evoluția în timp a stării de degradare a turnului.

Cercetările de suprafață efectuate la turnul cetății Ika au confirmat în mare informațiile prezentate în bibliografia de specialitate, dar au adus totodată și o serie de elemente noi privind arhitectura monumentului.

Turnul propriu-zis este o construcție masivă ridicată din piatră șistoasă locală²², legată cu un mortar cu mult nisip și conținut relativ redus de var. Partea inferioară a construcției are formă tronconică ($\varnothing_{\text{bază inferioară}} = 7,50$; $\varnothing_{\text{bază superioară}} = 6,15$ m; înălțime = 7,89 m), în timp ce cea superioară este relativ cilindrică ($\varnothing = 6,20$ m). Zidul are grosimea de 2,00-2,10 m la bază, subțindu-se în sus, ajungând la 1,75 m în regiunea secțiunii cilindrice. În zona de legătură ale celor două segmente se poate observa o diferență de zidire, care se poate datora în egală măsură schimbării formei, cât și unei întreruperi temporare a construcției (Fig. 6 [1]). Înălțimea turnului

în prezent este de 13,06 m pe latura vestică, mai bine conservată, respectiv 9,13 m pe latura estică.

La nivelul îmbinării celor două segmente, pe latura sud -sud-estică, la înălțimea de cca. 6,50 metri de la nivelul solului există o fereastră îngustă având lățimea de cca. 0,45 m. Înălțimea inițială a deschiderii se poate determina mai greu datorită distrugerii marginii inferioare și a celei superioare, dar pe baza fotografiilor disponibile poate fi estimată la cca. 1 m.

Pe partea superioară se mai păstrează urmele unor locașuri de grinzi (Fig. 6 [2]), cu dimensiunea de cca. 0,20×0,30 m, care se aflau pe toată circumferința turnului. Aceste locașuri de grinzi demonstrează faptul că turnul a avut o galerie exterioară la acest nivel. În spatele galeriei era zidărie plină până la cota ultimului planșeu, peste care se poate presupune că exista un acoperiș de formă conică.

În momentul de față, pe suprafața laturii nordice a construcției se pot observa două deschideri: două uși boltite, suprapuse (Fig. 7). Ușa de la nivelul solului (dimensiuni: 1,20×2,05 m), este în momentul de față principala cale de acces în interiorul turnului, dar în prezent este închis cu un grilaj de fier, din motive de securitate. Datorită faptului că pe cele două părți ale sale se pot observa mai multe pietre fasonate aflate în poziție originală, ușa pare a fi făcut parte integrantă din structura originală a construcției.

Ușa aflată la nivelul superior, cu dimensiunile de 0,90×2,29 m, este o adăugire modernă realizată în cursul lucrărilor de conservare din secolul XX.

Interiorul turnului este de formă aproximativ cilindrică, cu diametrul de 3,25-3,40 m.

Pe suprafața interioară a zidăriei se pot observa patru rânduri de locașuri de susținere a grinzilor, aflate la 2,20 (nivel I), 4,10 (nivel II), 4,90 (nivel III), respectiv 6,00 metri (nivel IV) deasupra nivelului pragului ușii. Dacă nivelele I, II și IV reprezintă locașurile de susținere a bânelor podelei primelor trei etaje ale construcției, rolul locașurilor de la nivelul III este deocamdată neclar.

Etajul corespunzător nivelului IV este o încăpere cilindrică, având partea superioară boltită cu o boltă falsă, a cărei parte centrală s-a prăbușit (Fig. 8). Pe latura de sud-vest a încăperii, se pot observa în zidărie urmele unui șemineu realizat din piatră, distrus parțial, al cărui horn cu secțiunea aproximativ pătrată străpunge zidăria (Fig. 9). Pe latura sudică se găsește

nișa ferestrei, din care pornește o scară zidită în perete, prin care se făcea accesul la etajele superioare (Fig. 10).

Deasupra încăperii boltite, pe baza înălțimii exterioare a zidăriei turnului, se poate presupune existența a cel puțin încă două etaje, dintre care cel superior a fost prevăzut cu o galerie exterioară.

Din descrieri și fotografii se poate constata faptul că deschiderile de pe latura nordică și partea superioară a laturii estice a turnului au fost prăbușite deja în secolul al XIX-lea. Deoarece prima descriere amănunțită a cetății menționează doar prăbușirea deschiderilor de pe latura nordică în cursul cutremurului din 1802, trebuie presupus faptul că partea superioară a laturii estice a fost distrusă la o dată anterioară acesteia. Distrugerile din această parte a turnului pot fi puse pe seama slăbirii zidăriei, datorită scării interioare, respectiv și datorită deschiderilor care se aflau la nivelul ultimelor două etaje (cel puțin o fereastră și o ușă prin care se făcea accesul pe galerie).

În perioada cuprinsă între deceniul nouă al secolului al XIX-lea și deceniul patru al secolului XX, se poate constata atât din fotografii, cât și din descrierea lui Ferenczi Sándor, că starea de conservare a turnului a rămas aproape neschimbată.

În jurul anului 1940, probabil ca urmare a vizitei lui Ferenczi, au avut loc primele lucrări de conservare a monumentului. Din câte se poate deduce din puținele informații pe care le deținem, se pare că la această dată a fost curățată vegetația de pe ziduri, a fost golită dărâmătura din interiorul turnului până la nivelul de călcare exterior și au fost zidite cele două uși boltite.

Aceste lucrări au rezistat doar scurt timp, prăbușindu-se probabil în cursul cutremurului care a avut loc în anul 1944.

O nouă etapă de lucrări de renovare a avut loc în anii 1970-71, când turnul și-a primit forma sa actuală. Concomitent cu rezidirea celor două uși, a fost realizat un balcon din fier forjat la nivelul deschiderii superioare, respectiv a fost montat câte un planșeu din scânduri sprijinite pe bârne la nivelele I și IV.

Cercetările arheologice au fost reluate în cursul anului 2010, când au fost efectuate săpături arheologice preventive în regiunea turnului sudic (Fig. 11), respectiv a fost efectuată ridicarea topografică a fortificației. Rezultatele cercetării au adus noi date importante, care au avut ca urmare o schimbare integrală a formei și a periodizării cetății.

Zidul de incintă, lat de 1,60-1,65 metri, a fost realizat din pietre de carieră plate, alese cu grijă, așezate cu părțile drepte spre exterior (Fig. 12). Golul dintre cele două fețe ale zidului a fost umplut cu pietre mai mici înecate în mortar. Zidul a fost ridicat pe o fundație realizată mai puțin îngrijit, care se sprijină direct pe stâncă. Datorită faptului că zidul se mai păstrează doar până la înălțimea de 0,85-1,15 metri, nu se poate stabili înălțimea sa, dar luându-se în considerare că fereastra de pe latura sudică a turnului se deschide la o înălțime de 8 metri deasupra nivelului de călcare medieval, se poate presupune că nu a atins nivelul acesteia, ajungând probabil până la înălțimea de 5,5-6 metri (vezi Fig. 16).

De asemenea, s-a confirmat că observațiile făcute de către Orbán Balázs la a doua vizită a sa la cetate – cel puțin în cazul laturii sudice – sunt corecte, zidul de incintă având în această parte un traseu rectangular, cu colțuri în unghiuri aproximativ drepte și nu rotunjită, cum s-a crezut anterior. Concomitent, s-a putut stabili că turnul sudic a fost alipit ulterior zidului de incintă, putând fi considerat cea mai târzie construcție a fortificației.

Ridicarea topografică a relevat faptul că zidurile de incintă ale cetății nu sunt paralele, ele urmând în linii mari traseul marginii platoului. Concomitent, pe baza acesteia, s-a putut stabili dimensiunea aproximativă a fortificației, care a avut o formă dreptunghiulară alungită, cu lungimea de 169 metri și lățimea de 15 metri pe latura sudică, 25 metri în centru, respectiv 15-16 metri pe latura nordică (Fig. 13). Din turnul nordic se mai păstrează doar o ridicătură acoperită cu copaci (Fig. 14), din care nu se poate stabili nici forma, nici dimensiunile acesteia. Denivelările de pe suprafața solului (Fig. 15), aflate la cca. 30 metri nord de turnul sudic, par a indica prezența în acest loc a porții cetății.

Turnul a avut probabil șase nivele (cinci etaje și parter), dintre care doar etajul al treilea era boltit, restul fiind despărțit de tavane realizate din lemn. Accesul între etaje se făcea prin scări de lemn, doar între etajele trei și patru existând o scară practică în zidărie. Etajele erau iluminate de ferestre cu nișe practicate în perete (etajele trei și patru), respectiv de către ușile de acces (intrarea în turn, respectiv ușile galeriilor de la etaje). Existența unor astfel de deschideri pe latura nord-estică este atestată de modul de prăbușire a zidului acestei laturi, locașul de grindă aflat la nivelul etajului al doilea din nișa ușii superioare, respectiv gradul de degradare a zidăriei superioare de pe latura nordică (Fig. 16).

Stabilirea nivelului de călcare medieval, a dus la confirmarea faptului că accesul în turn se făcea printr-o ușă deschisă pe primul nivel, dar acesta nu se găsea la trei metri de sol, cum s-a stipulat anterior, ci doar la 1,80 metri de nivelul de călcare medieval (nivelul solului în prezent). Rolul ușii aflate la nivelul superior rămâne deocamdată incertă, ea având și alt rol decât iluminarea etajului respectiv, care s-ar fi putut realiza și prin deschiderea unor ferestre. Nu putem exclude faptul că această deschidere, care se afla aproximativ la nivelul drumului de rond al zidului de incintă, să nu fi reprezentat o cale de comunicare dintre turn și aceasta.

În cursul cercetărilor arheologice a ieșit la suprafață un material relativ bogat, constând din ceramică și piese de metal. Ceramica este formată în mare măsură din fragmentele unor oale cu gura lătită spre exterior, realizate în cea mai mare parte pe roata înceată (Fig. 17). Decorul specific este format din benzi adâncite paralele aplicate pe umărul vaselor. Oalele pot fi datate în linii mari în prima jumătate a secolului al XIV-lea.

Alături de oale au apărut și fragmentele unor ulcioare de culoare cenușie, cu suprafața lustruită, care însă sunt prea fragmentare pentru a se putea reconstitui forma. Descoperirea cea mai importantă este reprezentată de o cupă de culoare cenușie, cu gura treflată (Fig. 18), având suprafața lustruită, decorată pe umăr cu linii paralele incizate, realizată pe roată rapidă. Pentru forma sa, care probabil imită cupele metalice, nu am găsit analogii concludente, dar pe baza formei părții sale inferioare, care prezintă analogii cu piese descoperite în cetatea de la Buda²³, și aceasta poate fi datată pentru secolul al XIV-lea.

Ceramica descoperită în timpul campaniei de cercetare datează din prima jumătate a secolului al XIV-lea, totuși valoarea sa pentru datarea fortificației este relativă, fragmentele ceramice provenind în mare măsură din straturile superioare, bulversate ca urmare a activității căutătorilor de comori.

Alături de materialul ceramic, a ieșit la suprafață și un număr mare de piese metalice: cuie (17 buc.), vârfuri de săgeată (2 buc.), un ac de bronz și o cataramă (Fig. 19)

Descoperirile efectuate în cursul cercetării arheologice datează folosirea turnului în cursul secolului al XIV-lea. Totuși, datorită faptului că turnul este construcția cea mai recentă a ansamblului, ridicarea incintei cetății poate fi pusă pentru a doua jumătate a secolului al XIII-lea, fapt care urmează să fie confirmat sau infirmat de cercetările ulterioare.

Datorită faptului că nu s-au păstrat documente scrise referitoare la cetate, nu dispunem de date privitoare la statutul ei. Totuși, pe baza celor două turnuri aflate în incinta sa, se poate presupune că aceasta a fost o cetate nobiliară, probabil centrul unui domeniu care cuprindea valea pâraului Cernat. Numele proprietarilor ei nu s-au păstrat, dar pe baza unui document din anul 1307, cu privire vânzarea văii pâraului Turia²⁴, ar putea fi luată în considerare familia lui *Andreas filius Uduor, siculus de Kysd*.

Note

¹ Benkő József, *Transsilvania Specialis*, București, 1999, Vol. II, p. 157.

² http://ro.wikipedia.org/wiki/Fișier:Josephinische_Landaufnahme_pg245.jpg – 28. 05. 2012

³ Scheint Daniel Gotlieb, *Das Land und Volk der Szekler*, Pest, 1833, p. 104.

⁴ 1 stânjen (6 picioare) = 1,896 m.

⁵ Ferentzi János, *A felsőcsernátoni Ika-vár.*, în: „Mulattató”, Anexa ziarului „Erdélyi Hírlap”, 1838, semestrul I, p. 103–105.

⁶ Kőváry László, *Erdély építészeti emlékei*, Ed. a 2-a, Cluj, 1866, p. 53.

⁷ Nagy 1994, p. 13.

⁸ Orbán Balázs, *A székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismej szempontból. III. Háromszék*, Pest, 1869, p. 94-96. Pe planul publicat, punctele cardinale sunt orientate greșit, nordul fiind plasat către est, fapt care a creat ulterior confuzie, în special la acei autori care s-au preocupat de cetate, dar n-au vizitat-o.

⁹ Orbán Balázs, *Kiegészítések a Székelyföld leírásához. I. Háromszék*, Sf. Gheorghe, 2002, p. 97.

¹⁰ Iulian Marțian, *Repertoriu arheologic pentru Ardeal*, Bistrița, 1920, p. 23.

¹¹ Ferenczi Sándor, *Barangolás Háromszék vármegye régi váraiban*, în „Acta”, 1998/I, 1999, p. 202-204.

¹² *Ibidem*, p. 215.

¹³ Vătășianu, Virgil, *Istoria artei feudale în Țările Române*, București, 1959, p. 607.

¹⁴ Székely Zoltán, *Contribuții la problema fortificațiilor și formelor de locuire din sud-estul Transilvaniei*, în „Aluta”, 8-9, 1976-77, p. 62.

¹⁵ Teodor Octavian Gheorghiu, *Arhitectura medievală de apărare din România*, București, 1985, p. 78.

¹⁶ Kiss Gábor, *Erdélyi várak, várkastélyok*, Budapest, 1987, p. 273-274.

¹⁷ RACv -*Repertoriul arheologic al județului Covasna*, Redactor: Valeriu Cavruc, Sf. Gheorghe, 1998, p. 73, cu bibliografia aferentă la p. 74.

¹⁸ Adrian Andrei Rusu, *Castelaria Carpatica. Fortificații și cetăți din Transilvania și teritoriile învecinate (sec. XIII-XIV)*, Cluj-Napoca, 2005, p. 509.

¹⁹ *Háromszék vármegye emlékkönyv*, Sf. Gheorghe, 1899, p. 255.

²⁰ Fototeca Muzeului Breslelor din Tg. Secuiesc.

²¹ Arhiva fotografică a Societății Etnografice Kriza János din Cluj-Napoca, Cod: KJNT_ 14737, foto: Vámszer Géza, iulie 1965.

²² În alegerea pietrelor se poate observa folosirea cu predilecție a pietrelor de formă plată și alegerea pietrelor cu fețe relativ drepte pentru suprafața zidăriei.

²³ Holl Imre, *Középkori cserépedények a budai várpalotából*, Budapest Régiségei, XX, 1963, p. 345, fig. 74.

²⁴ *Documente privind istoria României. C. Transilvania. Veacul XIV. Vol. I.*, București, 1952, p. 56-57, 390.

Lista ilustrațiilor:

- Fig. 1. Plan de încadrare generală a cetății.
- Fig. 2. Planul cetății și turnul sudic la mijlocul secolului al XIX-lea (După Orbán Balázs).
- Fig. 3. Turnul sudic la sfârșitul secolului al XIX-lea
- Fig. 4. Turnul sudic în deceniul al treilea al secolului XX.
- Fig. 5. Turnul sudic în deceniul al șaptelea al secolului XX.
- Fig. 6. Turnul sudic la începutul reluării cercetării.
- Fig. 7. Latura nordică cu cele două uși suprapuse.
- Fig. 8. Plafonul boltit de la nivelul al IV-lea.
- Fig. 9. Urmele șemineului de la nivelul al IV-lea.
- Fig. 10. Nișa ferestrei și scara de acces zidită în perete.
- Fig. 11. Planul cercetărilor efectuate în cursul anului 2010.
- Fig. 12. Zidul de incintă de pe latura sudică a cetății.
- Fig. 13. Planul actualizat al cetății.
- Fig. 14. Vestigiile turnului nordic.
- Fig. 15. Traseul zidurilor aflate sub pământ în regiunea presupusă a porții.
- Fig. 16. Secțiune a turnului sudic și a zidului de incintă.
- Fig. 17. Fragmente de oale.
- Fig. 18. Cupă cu gura treflată.
- Fig. 19. Ac de bronz, vârfuri de săgeți și cataramă descoperite în cursul cercetării.

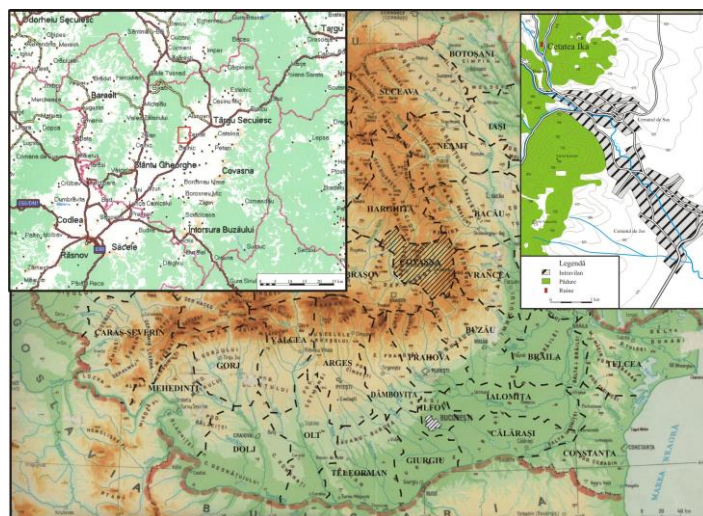

Fig. 1

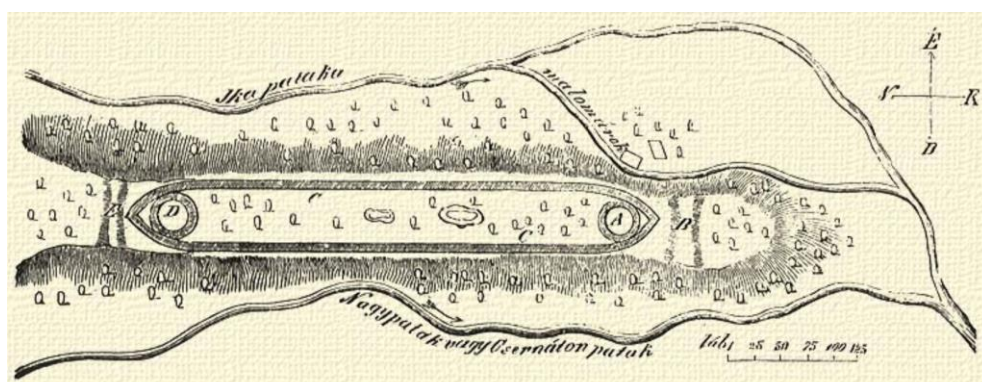

Fig. 2

Fig. 3

Fig. 4

Fig. 5

Fig. 6

Fig. 7

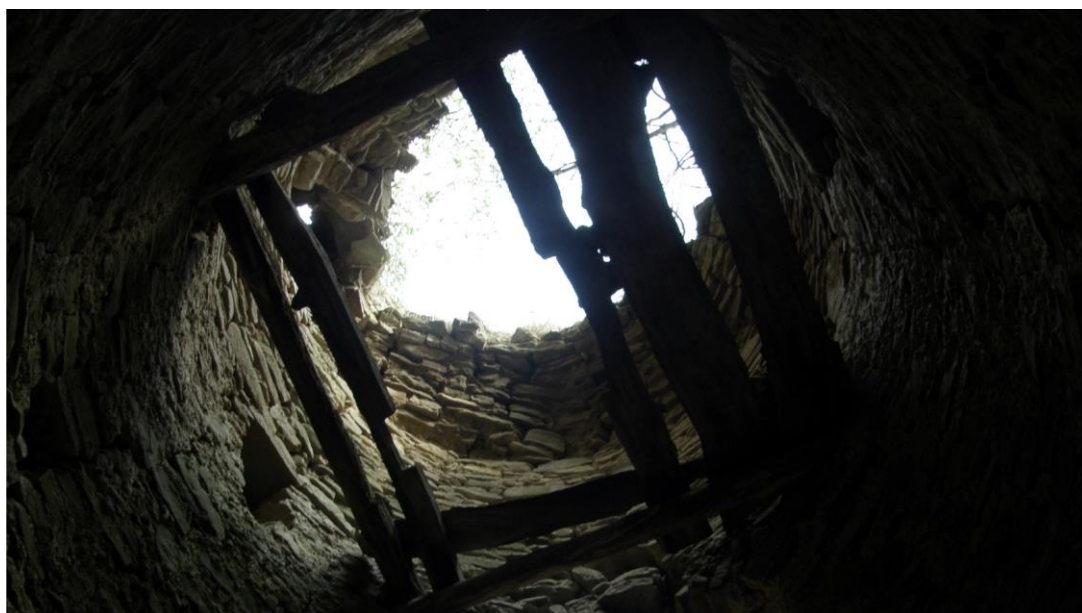

Fig. 8

Fig. 9

Fig. 10

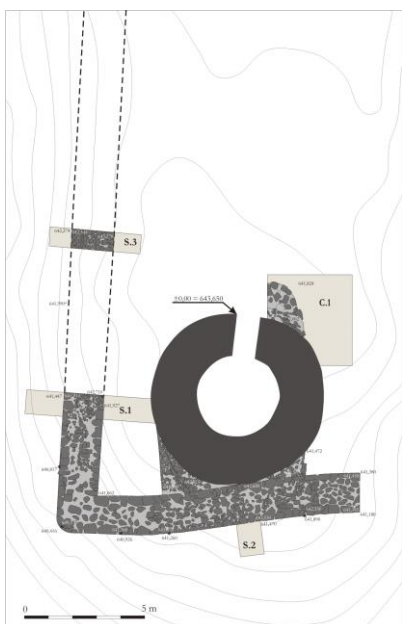

Fig. 11

Fig. 12

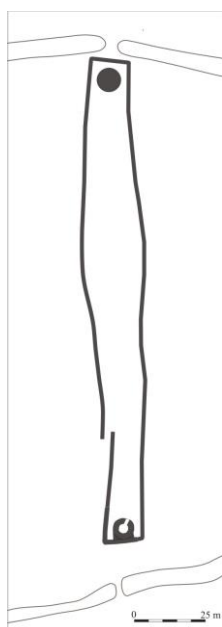

Fig. 13

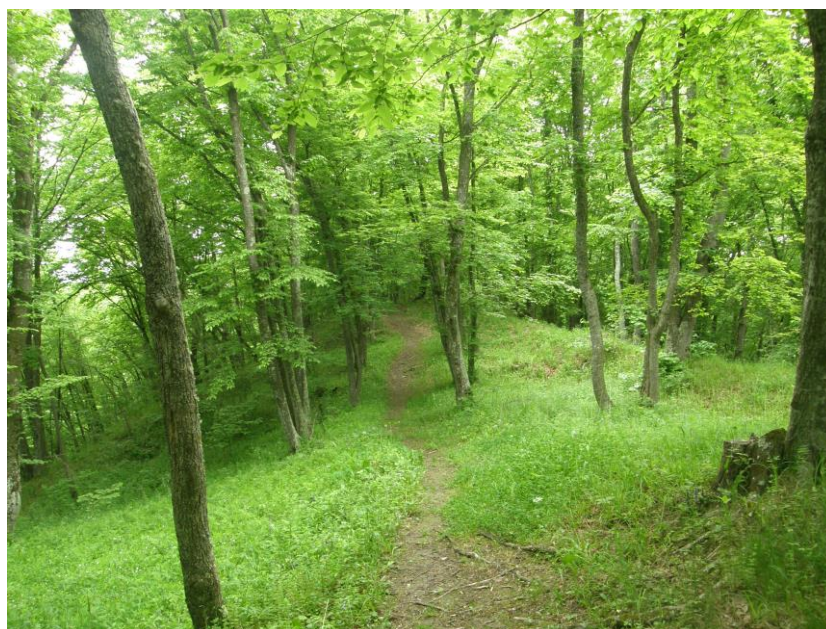
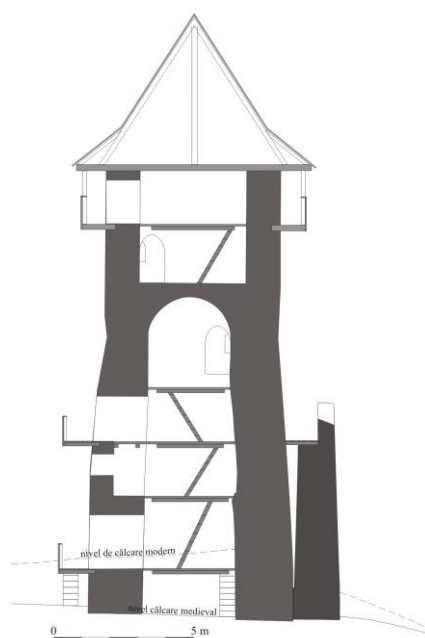

Fig. 14

Fig. 15

Planşa 17

Fig. 16

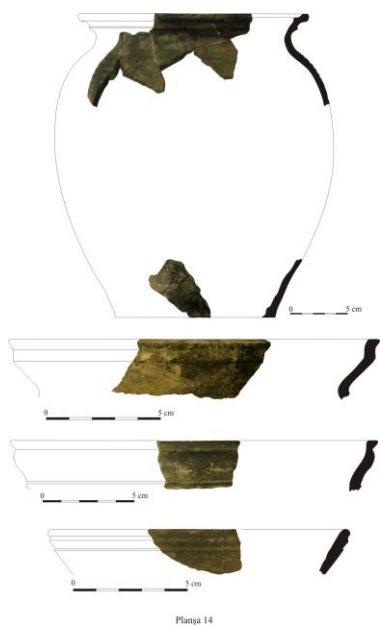

Fig. 17

Fig. 18

Fig. 19

CERCETĂRI ARHEOLOGICE ÎN CETATEA DE LA CARAȘOVA –GRAD. INSTALAȚII DE ÎNCĂLZIRE, CISTERNA, CONSTRUCȚIE ANEXĂ

LIANA OȚA
Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” – București

SILVIU OȚA
Muzeul Național de Istorie a României - București

ARCHAEOLOGICAL RESEARCHES IN CARASOVA –GRAD FORTRESS. HEATING PLANTS, WATER TANK, ADDED BUILDING

ABSTRACT

The archaeological researches at Carasova-Grad Fortress, realised between 1998-2001, led to the discovery of a water tank(drawing board 1/1-2), a piece of tile, as a proof of existence of a stove and a cooking oven. Based on stratigraphy, the oven was dated after the destruction of the fortification. In addition to these, the remains of a residence, placed on the southern side of the tank (drawing board 4,5,6,7).2/1998 were discovered near enclosure nr.2;2. View of the top side of the tank.

Cuvinte cheie: cetate, turn, cisternă, incintă, cuptor.

Keywords: fortress, tower, water tank, inside the fortress, cooking oven.

Cercetările arheologice de la Carașova, punctul *Grad* (com. Carașova, jud. Caraș-Severin), s-au desfășurat în trei campanii, în anii 1998, 2000 și 2001. Acestea au fost realizate de către Muzeul Național de Istorie a României, în colaborare cu Institutul de Arheologie “Vasile Pârvan” din București și cu sprijinul Muzeului Banatului Montan din Reșița, care s-a ocupat de o nouă ridicare topografică și prelucrarea materialului faunistic.

Rezultatele cercetărilor au fost date publicității prin trei rapoarte de săpătură publicate în *Cronica Cercetărilor Arheologice*¹, șapte studii – despre materialul faunistic², despre piesele mărunte de os, corn, piatră, sticlă și metal³, arhitectura cetății⁴, date privind momentul final al utilizării cetății⁵, istoricul cercetărilor anterioare săpăturilor arheologice⁶, caracteristicile sistemului defensiv⁷ și statutul juridic al fortificației⁸. La aceasta se adaugă comunicări ținute în cadrul Muzeului Național de Istorie a României, Institutului de Arheologie “Vasile Pârvan” din București, Facultății de Istorie a Universității București, Muzeului Civilizației Dacice și Romane din Deva și la Sesiunile Naționale de Rapoarte Arheologice.

Fortificația este localizată pe dealul Grad, în teritoriul comunei Carașova, județul Caraș-Severin, în apropierea DN 57 (tronsonul Reșița-Anina), la o distanță de 10 km de municipiul Reșița.

Cetatea a fost construită integral din piatră de calcar legată cu mortar, direct pe stânca nativă, fiind înconjurată pe trei laturi de o prăpastie. Pe latura de nord-vest, în fața sa, au fost săpate în stâncă două șanțuri paralele. În anumite porțiuni, s-a observat că existau amenajări din lemn, atât la bază, cât probabil și de suprastructură. Nu este exclus ca pe anumite porțiuni, în partea superioară, în zid să fi fost și cărămizi, însă acestea nu au mai fost găsite decât împrăștiate în interiorul cetății și în afara sa, în primul șanț de apărare.

Cercetarea arheologică a adus schimbări majore în ceea ce privește datele care erau cunoscute până în anul 1998. Unele dintre aceste date au dus la noi interpretări, inclusiv asupra informației documentare publicate de o parte a istoriografiei din România.

În ceea ce privește partea istorică, s-a ajuns la concluzia că cetatea nu poate fi datată în cursul primei jumătăți a secolului al XIII-lea. Prima ei atestare documentară este din anul 1323, când la conducerea cetății este menționat magistrul Nicolae, care a fost concomitent și castelan de Érd Somlyó (Vrșac). În 1335, este atestat magistrul Thouka în calitate de castelan, reprezentant al arhiepiscopului de Kalocsa, iar în 1358 cetatea era din nou în posesia regalității⁹.

Pe ansamblu, documentele referitoare la cetate sunt relativ puține și sumare, referindu-se în special la castelanii și vice-castelanii săi. Cetatea a avut o mai mare importanță în timpul domniei lui Sigismund de Luxemburg, când foarte probabil a avut loc și o refacere a sa. În acest sens, este importantă punerea fortificației sub comanda lui Filipo Scolari, fie și măcar formal. Nu după foarte mult timp, în timpul prezenței teutonilor în Banat, cnezii de aici aveau obligații în apărarea graniței sudice, prin diverse contribuții¹⁰.

În cea mai mare parte a timpului, fortificația a fost o cetate regală în mijlocul unui district românesc, din 1457 privilegiat. Pentru o lungă perioadă, după mijlocul secolului al XV-lea cetatea nu a mai apărut în documente. Abia la începutul veacului următor avea să fie din nou menționată, de această dată, însă, ea nefiind într-o stare prea bună.

Din punct de vedere arheologic, am putut stabili trei faze de ridicare, de fiecare dată mărindu-se suprafața utilă a cetății. Construcția a început din partea superioară a vârfului dealului, apoi s-a extins spre sud și sud-vest. Inițial, cetatea avea formă alungită, iar spre sud-est,

în exteriorul său, funcționa o cisternă. Din păcate, nu putem preciza data la care a fost săpată cisterna sau dacă a avut mai multe faze de amenajare. La ambele capete ale cetății exista câte un turn. Cel dintâi, dinspre nord, avea în fața sa șanțurile de apărare. Cel de-al doilea turn, la intrare, avea o capcană prin care eventualii atacatori cădeau direct în prăpastie, printr-o deschizătură la baza zidului. Capcana era exact în spatele intrării de la baza zidului.

În spațiul cetății au fost descoperite câteva structuri auxiliare, cu diverse rosturi pentru cei ce rezidau în ea.

Cisterna constituie unul dintre cele mai importante elemente din interiorul fortificației (Pl. 1/1-2, Pl. 2). Nu cunoaștem însă nici când a fost săpată, nici dacă a avut o fază mai timpurie de utilizare, când ar fi putut avea eventual alte dimensiuni. Cel mai probabil, cisterna a fost amenajată încă din faza inițială a cetății. Conform observațiilor noastre, cisterna a fost săpată în stâncă, apoi căptușită cu piatră legată cu mortar (Pl. 1/2). Diametrul său este de 4,80-5,00 m, iar adâncimea, fără a fi înlăturată piatra din interior, este de 3,70-4,00 m. Fiind săpată în stânca oblică, gura sa este înclinată spre sud. Ea a fost săpată lângă turnul nr. 2, la sud-est.

O cisternă de dimensiuni ceva mai mari, similar construită, prin săpare în stânca de calcar și amenajată în interior cu piatră de calcar legată cu mortar, se poate observa în fortificația de la Socolari.

Pentru a vedea dacă în jurul său au fost și alte amenajări, am trasat în cursul anului 2001 trei secțiuni (S2-4/2001). Prima secțiune a fost trasată în partea vestică (Pl. 2/1-2, Pl. 3), iar celelalte două la sud de cisternă (Pl. 4, 5, 6, 7). În toate cele trei secțiuni au fost descoperite resturi ale unei **clădiri** construită măcar cu o bază din piatră. Cel mai interesant element îl constituie modul de amenajare a acestei locuințe. Fiind un teren în pantă, din plăci de calcar suprapuse, foarte probabil s-au utilizat toate avantajele posibile pentru ridicarea unei construcții, probabil cu rosturi gospodărești. Orientarea sa a fost foarte probabil pe direcția NNV-SSE. Prima placă de calcar o vom numi convențional Placa 1. Ea are o fisură pe direcția N-S, iar din această cauză am marcat cu 1a porțiunea din NV-ul secțiunii 4/2001 și 1b cea care ocupă N-ul secțiunii 3/2001. Cea de-a doua placă de calcar vine de sub precedentă și o vom numi Placa 2. Înclinația plăcilor este pe direcția V-E. Pe placa numărul 2 a fost construit colțul unei locuințe, din care am surprins baza a două ziduri de piatră de diverse dimensiuni, legate cu lut și pământ. Primul dintre ele, orientat NNV-SSE, are o lățime de 0,40 m și o lungime de 1,20 m. Cel de-al doilea zid, ceva

mai bine păstrat, este lung de 1,50 m și lat de 0,60 m. Acest zid a fost întrerupt pe o suprafață plană, amenajată cu piatră mărunță și pământ, cu aspectul unui pavaj rudimentar. Cauzele aceste întreruperi pot fi în principal două. Fie aici era o intrare, fie în această porțiune zidul a fost demantelat. Pavajul suprapunea placa numărul 2. Primul zid descris se oprea în placa de calcar 1b, în porțiunea în care aceasta suprapunea placa numărul 2. Pe aceeași linie cu cea a zidului, în placa 1b, au fost surprinse patru perforații, din care trei au fost pe aceeași direcție. Dimensiunile acestor perforații sunt de aproximativ 20 cm, iar adâncimea de 10-15 cm. Nu este exclus ca ele să fi fost folosite pentru fixarea unor structuri din lemn, cu rol în prelungirea clădirii. În interiorul colțului clădirii au fost descoperite fragmente ceramice, resturi osteologice provenite de la animale și câteva fragmente de cărămizi.

Un alt colț al acestei construcții a fost descoperit în partea sudică a S. 2/2001, unde a fost remarcată o aglomerare de pietre și un nivel de călcare în exteriorul său. Tot aici s-au observat un număr important de fragmente ceramice, resturi osteologice provenite de la animale și un fragment de fier topit. Toate aceste elemente demonstrează că în această porțiune a cetății a funcționat o posibilă locuință. Datarea sa, pe baza stratigrafiei, se plasează cel mai probabil în cursul secolului al XIV-lea. Locuința a fost distrusă la un moment dat, și a fost acoperită parțial cu pământ, iar apoi cu un strat de lut cenușiu și gălbui, amestecat cu pământ, cu grosimi variabile de 0,10-0,15 m (Pl. 5). Și această lentilă de lut a fost suprapusă de un strat de pământ maro, afânat, în care existau însă doar mici calupuri de lut, în combinație cu pământ.

Instalații pentru gătit și încălzire.

O primă astfel de amenajare a funcționat foarte probabil în zona S. 2/1998, lângă sau în turnul 1. Acolo a fost descoperit un fragment de cahlă, în poziție secundară însă, ceea ce ne împiedică să spunem dacă soba a funcționat la un etaj al turnului sau undeva la primul nivel al cetății, în spatele său. În aceeași secțiune, lângă incinta nr. 2 și peste o porțiune demantelată din incinta nr. 1 până la nivelul de călcare medieval, în partea de nord a cetății, a mai fost descoperită o mare cantitate de cenușă (Pl. 8/1). Nu putem preciza, însă, dacă reprezintă urma unui incendiu sau a fost o vatră sezonieră, amenajată după una dintre distrugerile suferite de cetate în veacul al XVI-lea.

O a doua instalație de gătit, a fost surprinsă nu departe de precedenta. Ea trebuie datată după una din distrugerile cetății, cel mai probabil după ultima. Instalația a fost descoperită între incintă și zidul interior. De lângă ea și din ea a fost recoltată o mare cantitate de ceramică (inclusiv de tip caolin), resturi osteologice provenite de la animale, un fragment de cuțit și un fragment de plăsea din os, frumos ornamentată¹¹.

Deși puține la număr, instalațiile descrise mai sus aduc precizări suplimentare în ceea ce privește aspectul cetății în diversele sale faze de funcționare. Durata relativ lungă de utilizare a cetății Carașova este argumentată, astfel, nu numai pe baza cronologiei zidurilor de incintă, ci și pe baza amenajării și funcționării unei instalații de gătit (posibil două) și a unei cisterne. Nu în ultimul rând, amenajările descrise sunt mărturii ale unei folosiri a cetății chiar și după marile distrugerile suferite în cursul secolului al XVI-lea.

Note

¹ Oța, Oța, Ionescu 1999, p. 22-23; Țeicu, Oța, Oța 2001, p. 57-59; Țeicu, Oța, Oța 2002, p. 85-87.

² El Susi 2002-2003 (2004), p. 285-297.

³ Oța *et alii* 2011, p. 83-113.

⁴ Oța, Oța 2008, p. 183-221.

⁵ Oța, Oța 2009, p. 193-201.

⁶ Oța, Oța 2006, p. 3-13.

⁷ Oța, Oța 2011a, p. 159-181.

⁸ Oța, Oța 2011b, p. 109-115.

⁹ Oța, Oța 2008, p. 186; Oța, Oța 2011a, p. 163-164.

¹⁰ Joachim 1912, p. 99, 114.

¹¹ Pentru a nu relua subiectul, vezi Oța, Oța 2008, p. 192, 214, pl. 7/B, p. 215, pl. 8, p. 216, pl. 9, p. 221, pl. 14/D și Oța, Oța, Georgescu, Popa 2011, p. 93, 99, Pl. II/5, p. 111, pl. XIV/4.

Abrevieri bibliografice

An.B – Analele Banatului, Timișoara.

CCA – Cronica Cercetărilor Arheologice din România, București.

MuzNaț – Muzeul Național, București.

Materiale – Materiale și Cercetări Arheologice, București.

Bibliografie

El Susi 2002-2003 (2004) - G. El Susi, *Cercetări arheozoologice preliminare în cetatea medievală de la Carașova (jud. Caraș-Severin)*, în "AnB," S.N., Arheologie-Istorie,

10–11, 2002–2003, 1, p. 285–297.

Joachim 1912 – E. Joachim, *König Sigismund und der Deutsche Ritterorden in Ungarn 1429-1432. Mitteilungen aus dem Staatsarchiv zu Königsberg*, în „Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung”, XXXIII Band, 1912, p. 87-119.

Oța, Oța 2006 - S. Oța, L. Oța, *Historical and archaeological data regarding the fortress from Carașova-hill Grad, commune of Carașova, Caraș Severin district*, în „MuzNaț”, 18, 2006, p. 3-13.

Oța, Oța 2008 - L. Oța, S. Oța, *Cercetările arheologice de la Carașova-Grad (com. Carașova, jud. Caraș-Severin. Campaniile 1998, 2000 și 2001*, în “Materiale”, S.N., IV, 2008, p. 183-221.

Oța, Oța 2009 - S. Oța, L. Oța, *Câteva date privind încetarea funcționării cetății de la Carașova-Grad (jud. Caraș-Severin)*, în “Materiale”, S.N., V, 2009, p. 193-201.

Oța, Oța 2011a - S. Oța, L. Oța, *Characteristic features of the defensive system of Carașova-Grad fortress (comm. of Carașova, Caraș-Severin County)*, în I. M. Țiplic (ed.), *Militaria Mediaevalia in Central and South Eastern Europe. Proceedings of the 1st International Conference Interethnic Relations in Transylvania, Sibiu, October 14th – 17th, 2010*, în “Studia Universitatis Cibiniensis. Series Historica”, VIII, Supplementum No.1, 2011, p. 159-181.

Oța, Oța 2011b - S. Oța, L. Oța, *Statutul juridic al cetății de la Carașova în secolele XIV-XVI*, în „Apulum”, XLVIII, p. 109-115.

Oța, Oța, Ionescu 1999 - S. Oța, L. Oța, S. Ionescu, *24. Carașova, jud. Caraș-Severin, punctul Grad*, în “CCA. Campania 1998”, p. 22-23.

Oța, Oța, Georgescu, Popa 2011 - S. Oța, L. Oța, M. Georgescu, E. Popa, *Piese de metal, os, sticlă și piatră descoperite în cetatea de la Carașova-Grad (com. Carașova, jud. Caraș-Severin)*, în “Materiale”, S.N., VII, 2011, p. 83-113.

Țeicu, Oța, Oța 2001 - D. Țeicu, S. Oța, L. Oța, *36. Carașova, jud. Caraș-Severin, Punct: Grad*, în „CCA, Campania 2000”, 2001, p. 57-59.

Țeicu, Oța, Oța 2002 - D. Țeicu, S. Oța, L. Oța, *50. Carașova, com. Carașova, jud. Caraș-Severin, Punct: Dealul Grad*, în “CCA, Campania 2001”, 2002, p. 85-87.

Lista ilustrațiilor:

Planșa 1. 1. Partea superioară a cisternei; 1. 2. Aspect din interiorul cisternei.

Planșa 2. 1. Prelungirea spre nord a S. 2/2001; 2. 2. Partea nordică a S. 2/2001.

Planșa 3. Planul S. 2/2001.

Planșa 4. 1. S. 3/2001: văzută de la nord la sud; 4. 2. Fragment al profilului estic al S. 3/2001.

Planșa 5. Profilul estic al S. 3/2001.

Planșa 6. 1. S. 4/2001; 6. 2. S. 3-4/2001.

Planșa 7. S. 3-4/2001.

Planșa 8. 1. Fragment din S. 2/1998, spre incinta nr. 2; 8. 2. Aspect din partea superioară a cisternei.

1

2

Pl. 1. 1. Partea superioară a cisternei; 2. Aspect din interiorul cisternei

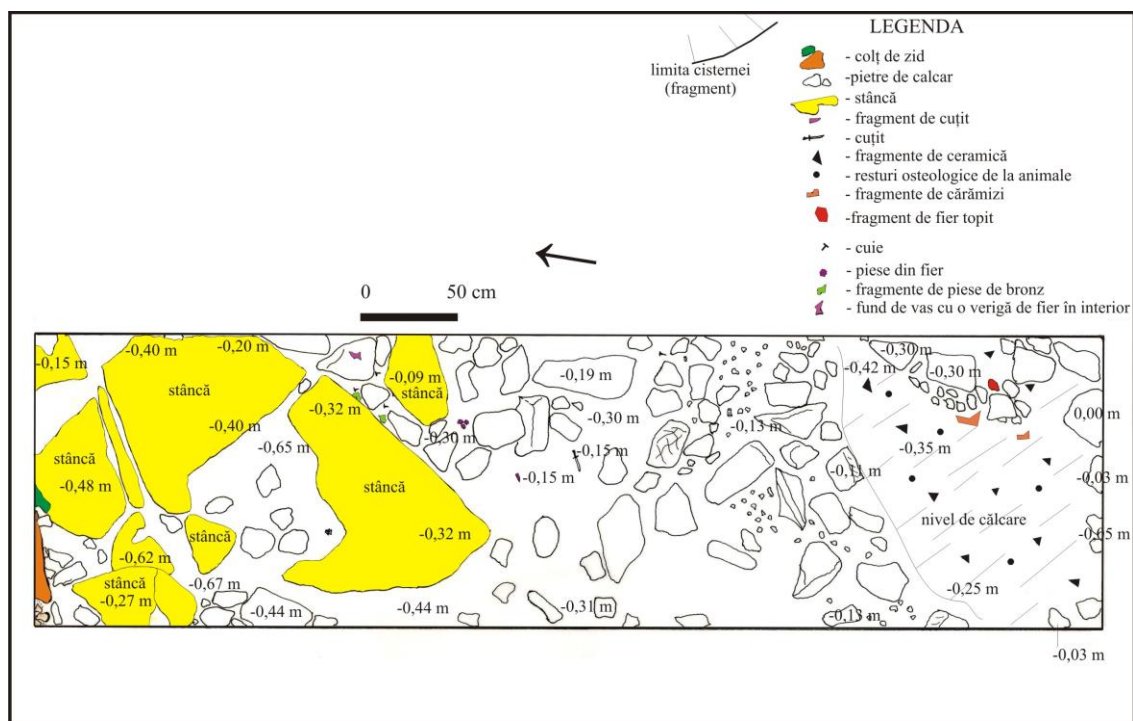

1

2

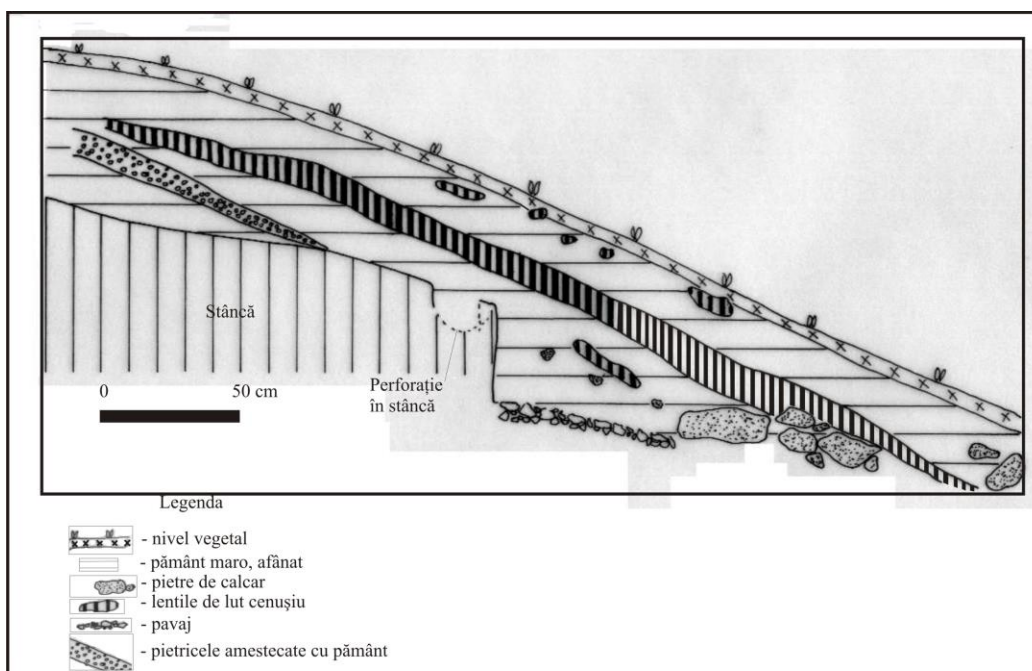
Pl. 2. 1. Prelungirea spre nord a S. 2/2001; 2. Partea nordică a S. 2/2001

Pl. 3. Planul S. 2/2001

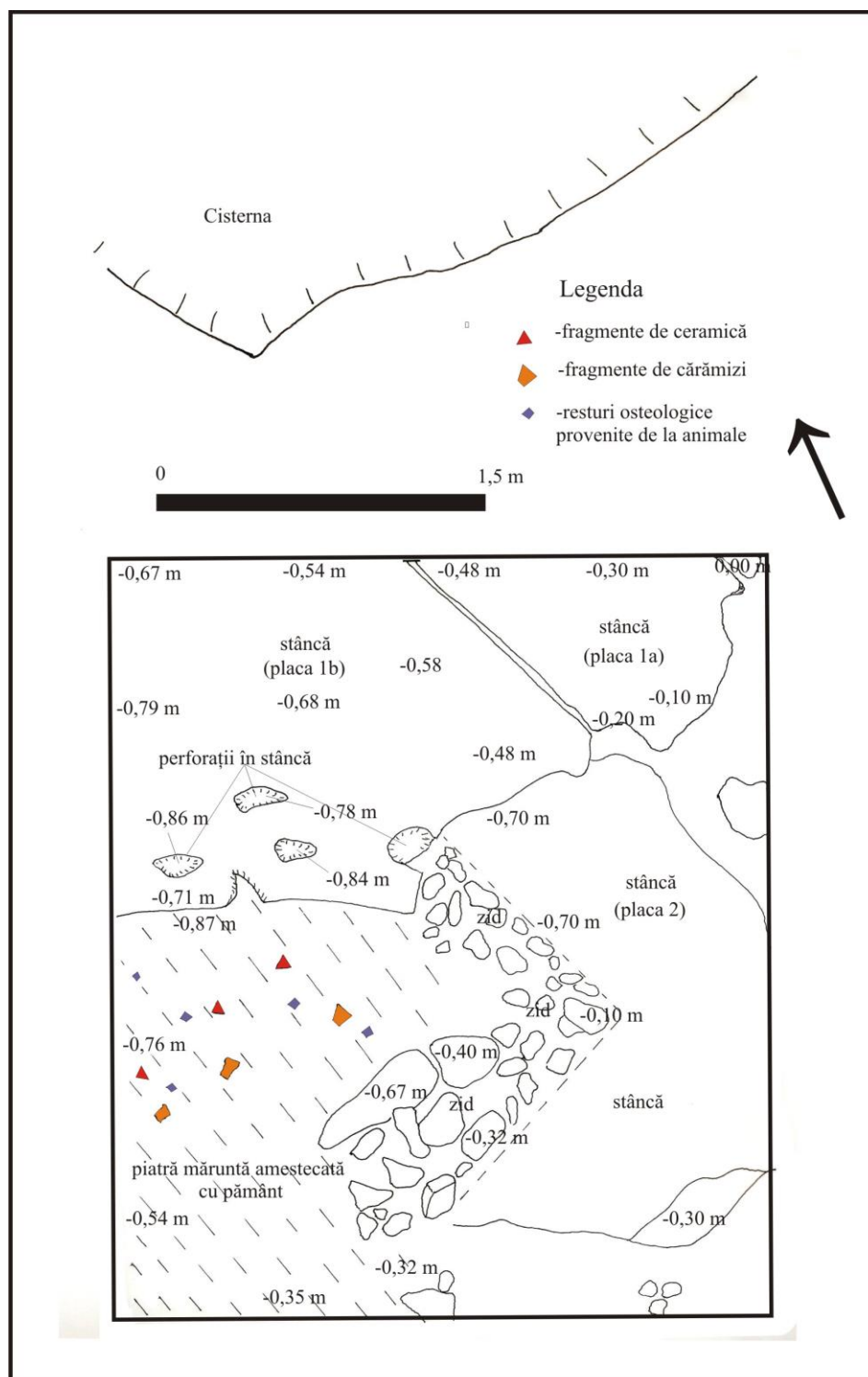
Pl. 4. 1. S. 3/2001: văzută de la nord la sud;
2. Fragment al profilului estic al S. 3/2001

Pl. 5. Profilul estic al S. 3/2001

Pl. 6. 1. S. 4/2001; 2. S. 3-4/2001

Pl. 7. S. 3-4/2001

1

zona cu cenușe din S. 2/1998

2

Pl. 8. 1. Fragment din S. 2/1998, spre incinta nr. 2;
2. Aspect din partea superioară a cisternei

**DESPRE ISTORICUL UNOR CAMPANII DE CERCETARE ARHEOLOGICĂ
PREVENTIVĂ. STRADA PICTOR NICOLAE TONITZA, SITUATĂ ÎN CENTRUL
ISTORIC AL CAPITALEI**

GHEORGHE MĂNUCU-ADAMEȘTEANU
Muzeul Municipiului București

GINEL LAZĂR
Muzeul Național de Istorie a României – București

SILVIU OȚA
Muzeul Național de Istorie a României - București

**ON THE HISTORY OF AN ARCHAEOLOGICAL RESEARCH CAMPAIGNS. STREET
PAINTER NICOLAE TONITZA, SITUATED IN THE HISTORICAL CENTRE OF THE CAPITAL**

ABSTRACT

Street Painter Nicolae Tonitza, former Brâncoveanu, is situated on the slope which connects the inferior terrace of the Dâmbovița to its superior one, on the river's upper course. The city plan made by Rudolf Artur Borroczyn in 1846 and especially its completion in 1852 locates street Brancoveanu as much longer, due to the initial configuration of the Dâmbovița's course, but without actually naming it. The street appears like a main artery, being also a proof of the vast possessions of the Brâncoveanu family, existent in the 17th and 18th centuries.

Following the works of archaeological supervision and then preventive archaeological research, we managed to discover what has been preserved of a 19th century street in Bucharest, which could help towards a better understanding of the numerous information recorded in the contemporary documents about the street now known as Painter Nicolae Tonitza.

Cuvinte cheie: istoric, arheologie, preventiv, strada Nicolae Tonitza, centru istoric București.

Keywords: history, archaeology, preventive, Nicolae Tonitza street, Bucharest historical centre.

Strada Pictor Nicolae Tonitza, fostă Brâncoveanu, se află situată pe panta care leagă terasa inferioară de cea superioară a râului Dâmbovița, pe cursul său inferior. Cursul apei a suferit numeroase modificări ca urmare a sistematizării albiei, mai ales în secolele XIX-XX.

La începutul anului 2007, Primăria municipiului București a lansat „Proiectul de Reabilitare Străzi și Utilități Zona Pilot Centrul Istoric București“, zonă definită între străzile Calea Victoriei –B-dul I. C. Brătianu – strada Lipscani – Splaiul Independenței. În această etapă, care s-a

derulat până la începutul anului 2012, lucrările s-au concentrat pe reabilitarea tramei stradale și a infrastructurii -conduce, canale, cabluri, pavaje etc.– din Zona Pilot A.

În perioada 2007 - 2008, în cadrul acestui program de reabilitare a utilităților din Centrul istoric, s-au făcut cercetări arheologice și pe strada Pictor Nicolae Tonitza, pe tronsonul dintre str. Sf. Dumitru și str. Franceză.

Cu această ocazie s-au descoperit ziduri și fundații care aparțineau unor construcții din secolele XVI-XIX. Pe traseul străzii s-au observat mai multe suprapuneri și retrageri, ilustrând o dinamică accentuată a străzii, care și-a schimbat traseul, dinspre est spre vest.

Una dintre cele mai interesante construcții, cercetată în cursul anului 2007, este o casă de la începutul secolului al XVII-lea, din care s-a păstrat doar gârliciul de acces spre o pivniță, a cărei podea pardosită cu scânduri se afla la 2,80 m față de nivelul actual de călcare. Sub treapta de trecere dintre un culoar și pivniță, a fost descoperită o ulică în care se aflau 419 monede de argint. Emisiunile provin din 15 state și reprezintă, în exclusivitate, monedă măruntă. Cea mai timpurie monedă este o jumătate de gros, emisă în Polonia în vremea domniei lui Kazimir al IV-lea Jagellon (1444-1492), iar cea mai recentă, un dinar din anul 1626, care a fost emis în Transilvania în timpul lui Gabriel Bethlen (1613-1629).

Acesta este primul tezaur de monede medievale occidentale descoperit în cursul cercetărilor arheologice, care s-au desfășurat în Centrul Istoric al orașului București, începând cu anul 1953. Valoarea acestuia este mărită de faptul că a fost descoperit într-un complex arheologic (o locuință) și, pe de altă parte, avem certitudinea că a fost recuperat în totalitate.

Pe traseul străzii au fost cercetate și 25 de morminte (pe strada Sf. Dumitru au fost surprinse încă 200 de înmormântări) din cimitirul bisericii Sf. Dumitru, care ocupau o fâșie de teren lată de 2,00 – 2,5 m, față de gardul actual al bisericii. Mormintele aparțin unui cimitir de mahala, în care au fost înmormântați adulți și copii, fără a fi surprinse elemente (cărămizi simple sau cu inscripții) care să indice prezența unor călugări de la mănăstirea menționată documentar în secolele XVI-XVII.

Pe baza elementelor funerare – monede depuse la 31 de morminte (de la 1 la 3 exemplare), piese de podoabă și accesorii vestimentare prezente în 34 de morminte – s-a putut afirma că acest cimitir a fost folosit din prima jumătate a secolului al XVI-lea (când exista o biserică mai veche) până în a doua jumătate a secolului al XVII-lea (XVI-XVII)¹.

Ca urmare a continuării proiectului de reabilitare infrastructurală², pe strada amintită s-au efectuat lucrări de supraveghere arheologică și apoi de cercetare arheologică preventivă și în primele luni ale anului 2011. Coordonarea³ lucrărilor a fost asigurată de domnul dr. Gheorghe Mănucu-Adameșteanu.

În urma acestor lucrări am reușit să surprindem ceea ce s-a mai păstrat dintr-o stradă din Bucureștiul secolului al XIX-lea, care ar putea ajuta la o mai bună înțelegere a informațiilor numeroase înregistrate în documentele vremii despre strada cunoscută în prezent sub numele de Pictor N. Tonitza (Pl.1/1-2).

Conform catagrafiei din 1798, această zonă istorică a Bucureștilor se află poziționată în Plasa Târgului care avea 26 de mahalale. Actuala stradă Pictor N. Tonitza, pe atunci inexistentă (a fost trasată în cursul secolului al XIX-lea), făcea parte din mahalaua Bălăceanu care avea 130 de case⁴. Această mahala era formată în jurul bisericii Sfântul Dumitru, cunoscută și sub sintagma „de Jurământ“, ctitorie a boierilor Bălăcenii (secolele XVI-XVII). Trebuie menționat faptul că proprietățile Bălăcenilor se întindeau pe un teren imens cuprins, pe de o parte între Podul Mogoșoaiei (Calea Victoriei) și Strada Nemțească (Strada Smârdan), iar pe de altă parte între Strada Lipscani și Ulița Carol I, actuala Stradă Franceză, implicit vecinătățile acesteia. În continuare mai trebuie adăugată ideea referitoare la existența albiei Dâmboviței, până la regularizările legate de canalizarea râului de la sfârșitul secolului al XIX-lea, mai aproape de actuala Stradă Franceză, ceea ce semnifică micșorarea arealului deținut acum de Strada Pictor N. Tonitza.

După decăderea Bălăcenilor, mahalaua Șerban-Vodă sau a Scorțarului, cu care se învecina, începe să-și extindă hotarele, astfel încât teritoriul dintre Strada Franceză, Podul Mogoșoaiei (Calea Victoriei) și Strada Brâncoveanu (Pictor N. Tonitza) este revendicat tot mai mult de Mahalaua Scorțarului. De amintit că cele două mahalale aveau cel puțin câte o biserică în jurisdicție, respectiv biserica Sf. Dumitru și biserica lui Șerban-Vodă, întărită în piatră la 1871 de Pârvu Cantacuzino Măgureanul. Așadar, Strada Pictor N. Tonitza a făcut parte din mai multe mahalale⁵, noi menționând doar două, cele mai sigure, conform planurilor Bucureștilor.

Studiul planurilor cartografice este foarte util în obținerea de informații cu privire la bisericile, hanurile, străzile, dar și altor edificii publice sau civile existente în acea perioadă.

Incendiile, cutremurele și alte calamități naturale au afectat serios configurația mahalalelor orașului vechi, astfel încât, și pe fondul dezvoltării economice și demografice din secolele XVIII și XIX, necesitatea modificării aspectului edilitar și a rețelei stradale a luat o mare amploare, mai ales în perimetrul fostei mahalale a Bălăcenilor.

Evoluția planurilor din perioada 1770-1899 este edificatoare nu numai statistic, dar și pentru clasificarea informațiilor pe categorii specifice.

Pe locul fostei Curți Domnești, „*între albia Dâmboviței și strada Franceză*” este atestat pe la 1804 hanul Tănase⁶.

Pe Ulița Ișlicarilor (Franceză), și în vecinătățile acesteia erau curțile Drugănescu, moștenite de Zinca, nepoata stolnicesei Drugănescu. Zinca, căsătorită cu Nicolae Filipescu, a avut un copil, care la vârsta de 11 ani, în ziua de paști, 23 martie 1847, în timp ce se juca cu un pistol improvizat, a declanșat catastrofa, care timp de trei zile a distrus peste 2000 de case din centrul vechi al capitalei⁷.

Planul ridicat de baronul inginer Rudolf Artur Borroczyński în anul 1846 și mai ales completarea acestuia din 1852 localizează strada Brâncoveanu (Pictor N. Tonitza) ca fiind mult mai întinsă, datorită configurației inițiale a cursului Dâmboviței, însă fără a o denumi ca atare. Strada apare ca o arteră principală, fiind și dovada întinselor posesiuni ale Brâncovenilor, existente în secolele XVII-XVIII⁸.

Pentru anul 1871 avem un plan mai amănunțit, ridicat de Dimitrie Pappasoglu. Pe lângă străzile noi care apar dispuse între Covaci și Gabroveni, ceea ce ne interesează este dezvoltarea Străzii Carol I (Franceză), care are la intersecția cu strada Șelari, Hanul Roșu și Hanul Verde, iar în jos de Strada Carol I, spre albia Dâmboviței se află o biserică, semnul grafic fiind marcat cu o cruce⁹. Această biserică (numită Greceanu) este plasată pe locul deținut de casele Grecenilor, reprezentate în planul amintit în zona unde acum se află străzile Ion C. Filitti și Pictor N. Tonitza.

În *Călăuza sau Conducătorul Bucureștiului Istoric și Pitoresc cu Planul Capitalei*, de Dimitrie Pappasoglu, din 1871, sunt amintiți doi „*doctori de medicină și chirurgie*” de pe Strada Brâncoveanu (Pictor N. Tonitza): Butate Nicolae, Strada Brâncoveanu (fără număr) și Fotino Androcle, Strada Brâncoveanu, nr. 15. La intersecția dintre Strada Brâncoveanu (Pictor N. Tonitza) și Carol I (Franceză) se găsea hotelul Budișteanu.

Abia în planul oraşului Bucureşti (1895-1899) este menţionată mai elaborat şi Strada Brâncoveanu (Pictor N. Tonitza)¹⁰. În continuare Strada Brâncoveanu (Pictor N. Tonitza) va fi amintită în mai multe planuri ale oraşului Bucureşti din anii 1911¹¹, 1921¹², 1934¹³, iar în planul din 1947¹⁴, strada Brâncoveanu poartă numele Ferichide Mihail, viitoarea stradă Pictor N. Tonitza.

Deşi nu putem întotdeauna atribui cronologic cu certitudine structurile descoperite - acestea au fost surprinse pe traseul conductei de canalizare, pe latura sudică a străzii şi sub pavajul trotuarului - totuşi câteva momente din lunga istorie a străzii pot fi totuşi exemplificate. Unul dintre cele mai importante rezultate constă în informaţiile noi acumulate în legătură cu aspectul străzii. Strada a fost amenajată pe margini cu lemn de stejar, în scopul circulaţiei pietonilor (Pl. 2/1-4). Trotuarul era amenajat din bârne de lemn dispuse longitudinal, peste care s-au fixat scânduri. Înregistrările din teren, demonstrează că „blăni“ care aveau o grosime variabilă, în jur de 5 cm, late de 10-40 cm erau fixate pe „urşi“ cu secţiunea de 20/30x15/20 cm. „Urşii“ au fost aşezaţi pe sol, orizontal, „cu ajutorul unor bucăţi de lemn – traverse („călcâie“) cu secţiune similară longrinelor“. Reparaţiile ulterioare însemnau o refacere a sa peste vechea structură, ceea ce a dus la o înălţare cu 0,70 m¹⁵.

Pe anumite porţiuni, între scândurile fixate transversal, a fost pus sau s-a depus, de-a lungul timpului, un strat de pământ. Un inventar arheologic relativ bogat, constând din fragmente ceramice, resturi osteologice provenite de la animale, potcoave pentru animale, câteva cuie de fier şi alte piese de metal, a fost surprins în pământul dintre scânduri. În capătul nordic al străzii am observat chiar şi o rigolă (Pl. 2/3), amenajată tot cu lemn de stejar. Rigola sau canalul de scurgere era amplasată în lateralul trotuarului estic.

Cu ocazia lucrărilor pentru decaparea străzii, la intersecţia cu strada I. C. Filitti, la 0,15-0,20 m faţă de nivelul străzii, au fost surprinse zidurile unei construcţii din frontul nordic al străzii Brâncoveanu. Aceasta apare în planul R. A. Borroczyński în punctul de unde se desprindea spre N o uliţă care făcea legătura cu biserica Măgureanu. Pentru cercetarea acesteia a fost deschisă o casetă (6A), dimensiunile ei (6,20x5,00 m) fiind impuse de reţelele existente în zonă (Pl. 3, 4).

Prin cercetarea arheologică a fost identificată şi studiată parţial o casă care a cunoscut mai multe faze constructive (Pl. 1/3-4). Cea de-a doua etapă constructivă este reprezentată de

două ziduri din cărămidă (13-14,5 x 27-28 x 3,5-4 cm) care formează un unghi care depășește puțin 90 de grade. Nivelul de funcționare a acestei construcții - șapă din mortar de var – suprapune zidurile primei structuri în mai multe zone¹⁶.

Din clădirea amintită, datată foarte probabil în prima jumătate a secolului al XIX-lea, au fost surprinse trei ziduri exterioare (Pl. 3/1, Pl. 4/1, 2), unul interior (Pl. 4/3), un pavaj de cărămidă (Pl. 3/2) și un nivel de incendiu, probabil urmă a focului care a devastat Bucureștiul în anul 1847. Unul dintre ziduri, probabil din prima fază de funcționare a clădirii, a fost construit din cărămizi de dimensiuni variabile, în general cu lungimea de 27 cm, lățimea de 13,5 cm, iar înălțimea de 4-4,5 cm, și avea la bază o talpă din mortar și cărămizi în forma literei T inversat. Acest zid marca parțial o încăpere. Ultimele două asize din partea inferioară a zidului au fost înecate într-un strat de mortar gros la bază de opt cm, reprezentând nivelul de funcționare al construcției. Lățimea zidului, foarte probabil cea originală, este de 0,60 m. Și cărămizile din cel de-al doilea zid aveau dimensiuni variabile, diferite însă de cele din zidul descris anterior. În general, cărămizile din al doilea zid, ridicat peste nivelul de incendiu, au lungimea de 25 cm, lățimea de 12,5 cm, iar înălțimea de 2,70-3,00 cm, pe când lățimea zidului este de 0,55 m. Între cele două ziduri se află un spațiu liber de 20 cm. Cel de-al treilea zid este construit din cărămizi legate cu mortar și avea o grosime de 0,50 m. Cea de-a doua fază constructivă a clădirii era marcată de două ziduri din cărămidă, care formau un unghi ce depășea puțin 90 de grade. În interiorul clădirii au fost descoperite câteva fragmente de tencuială pictată, căzute pe un pavaj de cărămidă. Pavajul amintit este construit și el din cărămizi de dimensiuni diferite (lungimea între 22 cm și 25 cm, lățimea 12,5 cm, iar grosimea între 3,5 cm și 4 cm), dispuse fără a respecta o anumită ordine. Sub pavaj a fost observat un strat de mortar. Peste pavaj a fost găsit un rest de zid căzut, dar, în stadiul actual al cercetărilor, nu putem preciza dacă aparținea unei bolți de cărămidă sau provenea din elevația casei.

Nivelul de arsură, identificat în interiorul casei, avea o grosime de 5-6 cm și conținea resturi osteologice animale, fragmente ceramice de la diverse recipiente, dintre care putem aminti o farfurie spartă pe loc și câteva fragmente de pipe.

Tot spațiul cercetat din această casă este suprapus de un strat de nisip, în legătură cu o lucrare din secolul XX.

Suprafața estimată cercetată a casei este de 35-40 m.p. Conform planului topografic al lui R. A. Borroczyn, clădirea avea o suprafață mai mare, dar partea sa dinspre vest este distrusă de șanțurile pentru conductele de apă și canalizare mai vechi și probabil de fundația clădirii mai târzii de pe Strada I. C. Filitti, cu nr. 17.

Materialul arheologic recoltat din casă este extrem de sărac. Ca forme ceramice pot fi menționate farfurii, ulcioare, castroane, cărora li se adaugă pahare de sticlă, fiole, sticle de vin, un topor, o foiță de bronz și câteva bucăți de zgură și fier topit. Inventarul recuperat, corelat cu stratigrafia, asigură o datare a casei la sfârșitul secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Mai multe structuri ale unor clădiri au fost observate în cursul cercetării pe Str. Pictor N. Tonitza, dar ele sunt fie contemporane, fie sunt greu de atribuit cronologic datorită suprapunerii și implicit distrugerii lor de clădiri din zilele noastre.

Deși surprinse pe suprafețe relativ mici și distruse de amenajări constructive ulterioare, descoperirile arheologice care pot fi datate la sfârșitul secolului al XVIII-lea și în secolul următor de pe strada Pictor N. Tonitza sunt sugestive pentru reconstituirea aspectului și a tehnicilor constructive dintr-un București cunoscut mai ales din surse documentare și chiar lucrări literare, dar prea puțin din cercetări arheologice.

Note:

¹ Pentru descoperirile arheologice din 2007-2008 vezi Gh. Mănușu-Adameșteanu, Elena Gavrilă, Raluca Iuliana-Popescu (MMB), Andrei Măgureanu, Adina Boroneanț, Meda Toderăț, Cristina Muja (IAB), Panait I. Panait (UCDC București), Gabriel Vasile (MNIR), 131. *București. Punct: Centrul Istoric, str. Sf. Dumitru, str. Pictor N. Tonitza, CCA. Campania 2008*, p. 271-272; Muzeul Municipiului București, *Istoria orașului București*, vol. 3, Gh. Mănușu-Adameșteanu, Andrei Măgureanu, Katiușa Părvan, Ingrid Poll, Ana-Maria Velter, *București. Centrul Istoric. Strada Nicolae Tonitza. Un tezaur monetar din secolele XVI-XVII*, Ed. AGIR, București, 2009; Muzeul Municipiului București, *Istoria orașului București*, Gh. Mănușu-Adameșteanu, Andrei Măgureanu, Adina-Elena Boroneanț, Raluca-Iuliana Popescu, Biserica „Sfântul Dumitru-Poștă”, p. 97-172, în *Arheologia credinței*, vol. 4/I, Ed. MISTRAL INFO-MEDIA, București, 2011.

² În cadrul proiectului „Reabilitare infrastructură de bază pe strada Tonitza”, stradă aflată în perimetrul sitului arheologic București - „Centrul Istoric”, cod RAN 179132.126, au fost încheiate contracte de asistență arheologică între Muzeul Municipiului București și S.C. Enel Distribuție Muntenia SA (nr. 597/11.03.2011), S.C. Apa Nova București S.A. (nr. 429/21.02.2011), S.C. Acvatot S.R.L. (nr. 479/8957/08.03.2011), S.C. Apolodor com impex S.R.L. (nr. 4003/21.03.2011). Pentru asigurarea asistenței arheologice pe această stradă a fost cooptat Muzeul Național de Istorie a României, cu care a fost încheiat un protocol de colaborare în data de 09.02.2011, pe baza căruia a fost încheiat un subcontract pentru asistență arheologică.

³ Din colectivul de specialiști de la Muzeul Național de Istorie a României au făcut parte: dr. Silviu Oța, arheolog expert, dr. Andra Samson, arheolog debutant, Katia Moldoveanu, arheolog debutant, Emil Dumitrașcu, arheolog debutant, Ionuț Bocan, arheolog debutant, dr. Ginel Lazăr, istoric, Safta Elvira, arheolog specialist, Virgil Apostol, arhitect, Mihai Florea, ridicare topografică.

-
- ⁴ G. I. Ionescu-Gion, *Istoria Bucureștilor*, ediția a II-a, București, 1998, p. 289.
- ⁵ Muzeul Municipiului București, *Istoria orașului București*, vol. 3, *București. Centrul istoric. Strada Nicolae Tonitza. Un tezaur monetar din secolele XVI-XVII*, sub coordonarea lui Gh. Mănușu-Adameșteanu, Ed. AGIR, București, 2009, p. 26-27.
- ⁶ Lelia Zamani, *Comerț și Loisir în vechiul București*, București, 2007, p. 71.
- ⁷ Lt. Col. Dimitrie Pappasoglu, *Istoria Fondării Orașului București*, București, 2000, p. 305 (Vezi n. 59).
- ⁸ *Planul Bucureștiului, ridicat, tras și publicat din porunca prea îndrăznețului Domn Stăpânitor Barbu Dimitrie Știrbei*, de Maior Baron Rudolf Artur Borroczy, 1852.
- ⁹ *Planul Orașului București*, ediție oficială, Dimitrie Pappasoglu, București, 1871, Scara 1: 10000, Colecția Hărți și Planuri, Muzeul de Istorie al Municipiului București.
- ¹⁰ *Planul Orașului București* lucrat de Institutul Geografic al Armatei pentru primăria Capitalei în al XXXIII-lea an al Domniei M. S. Regelui Carol I, București, 1895-1899, Scara 1: 10000, Colecția Hărți și Planuri, Muzeul de Istorie al Municipiului București.
- ¹¹ *Planul Orașului București*, ediție oficială, București, 1911, Scara 1: 10000. Inv. 315612, Colecția Fototecă, Muzeul Național de Istorie a României.
- ¹² Noul Plan al Orașului București, ediție oficială, de căpitan Mihail Pânteia din Marele Stat Major General al Armatei, București, 1921, Scara 1: 10000. Inv. 317436, Colecția Fototecă, Muzeul Național de Istorie a României.
- ¹³ *București. Ghid Oficial cu 20 de hărți pentru orientare*, Imprimăria Fundației Culturale Regale, București, 1934. Inv. 307316, Colecția Fototecă, Muzeul Național de Istorie a României.
- ¹⁴ *Planul Municipiului București*, întocmit de general Ulisse Simboreanu și prof. cartograf. M.D. Moldoveanu, București, 1947, Scara 1: 15000, Inv. 170809, Colecția Fototecă, Muzeul Național de Istorie a României.
- ¹⁵ Virgil Apostol, *Raport de arhitectură*.
- ¹⁶ Virgil Apostol, *Structurile arheologice de pe strada Pictor N. Tonitza. Raport de arhitectură*.

Lista ilustrațiilor:

Planșa 1. 1. Imagini de pe strada Pictor N. Tonitza după decopertarea mecanică, spre nord; 1. 2. spre cheiul Dâmboviței.

Planșa 2. 1-2, 4. Fragmente din porțiuni de stradă pavate cu lemn; 2. 3. fragmente de rigolă lângă pavajul de lemn.

Planșa 3. 1. Fragmente din zidurile de est și nord ale casei din cărămidă; 3. 2. fragment din pavajul aceleiași case.

Planșa 4. 1. Porțiune din zidul estic al casei, secționat de șanțul pentru conducta de apă; 4. 2. fragment din zidul nordic; 4. 3. zid de compartimentare din interiorul casei; 4. 4. nivel de incendiere din interiorul casei.

1

2

Pl. 1. Imagini de pe Strada Pictor N. Tonitza după decopertarea mecanică, spre nord (1) și spre cheiul Dâmboviței (2).

1

2

3

4

Pl. 2. 1-2, 4. Fragmente din porțiuni de stradă pavate cu lemn.
3. Fragment de rigolă lângă pavajul de lemn

1

2

Pl. 3. 1. Fragmente din zidurile de est și nord ale casei din cărămidă.
2. Fragment din pavajul aceleiași case

1

2

3

4

Pl. 4. 1. Porțiune din zidul estic al casei, secționat de șanțul pentru conducta de apă;
2. Fragment din zidul nordic; 3. Zid de compartimentare din interiorul casei;
4. Nivel de incendiere din interiorul casei

MONUMENTE COVĂSNENE MARCATE CU STEME

SZEKERES ATTILA ISTVÁN
Muzeul Național Secuiesc – Sfântu Gheorghe

MONUMENTS MARKED WITH COATS OF ARMS IN COVASNA COUNTY

ABSTRACT

This study presents the monuments in Covasna County, which are decorated in the exterior with coats of arms in relief. With coat of arms are marked public and ecclesiastical buildings, castles and mansions. The author presents the bindings, and specially the coats of arms. Coats of arms decorated the former county hall of Háromszék (Trei Scaune), the headquarters building of former Szekler husar's regiment in Sf. Gheorghe, the „Vigadó” cultural center in Tg. Secuiesc, the Unitarian Church in Arcuș, the Reformed Church in Cernat, the Chapell St. Stephen of Perkő, the Chapell Nemes in Hăghig, the crypt Kálnoky in Valea Crișului, the castels Mikes in Zăbala, Kálnoky in Micloșoara, Daniel in Vârghiș and Tălișoara, the mansions Damokos in Cernat, Cseh–Künnle in Catalina, Székely in Chilieni, Gidófalvy in Ozun and Sf. Gheorghe.

Címerrel ékesített Kovászna megyei műemlékek

Jelen tanulmány olyan Kovászna megyében található műemlékeket mutat be, melyek külsejét domborművű – kőből faragott vagy stukkóként kialakított – címer díszíti. Címerrel ékített közigazgatási- és egyházi épületek, valamint nemesi lakóházak, kastélyok és kúriák sorakoznak. A szerző a megjelenített közigazgatási, egyházi és nemesi címerek bemutatásra összpontosít. Szemlélteti Háromszék egykori székháának, a sepsiszentgyörgyi székhelyű Székely Határőr Huszárezred parancsnoksági épületének, a kézdivásárhelyi Vigadó művelődési háznak homlokzatán levő címet, továbbá az Alsócsernátoni Református Egyházközségnek, a Magyar Unitárius Egyháznak az árkosi templom kaputornyán levő címerét. Megelevenednek a hídvégi Nemes, köröspataki Kálnoky, szárhegyi Lázár, zabolai Mikes, vargyasi Daniel, alsócsernátoni Damokos, lisznyói és kilyéni Székely, gidófalvi Gidófalvy család címerei is.

Cuvinte cheie: stemă, Covasna, Háromszék, Trei Scaune, Kálnoky, Daniel.

Keywords: coat of arms, Covasna, Háromszék, Trei Scaune, Kálnoky, Daniel.

Studiul de față își propune prezentarea monumentelor – laice și eclesiastice deopotrivă – din județul Covasna, care sunt marcate – exclusiv în exterior – cu steme prelucrate în basorelief – sculptate în piatră sau stucaturi. Există clădiri publice, lăcașe de cult, dar mai ales locuințe nobiliare marcate cu steme. Putem deosebi steme administrative, eclesiastice și, cele mai multe, nobiliare.

I. Clădiri publice marcate cu steme.

Casa Scaunelor din Sf. Gheorghe.

Sf. Gheorghe a fost reședința scaunului Trei Scaune, în componența căruia intrau trei scaune secuiești, Sepsi, Kézdi și Orbai, care, prin unirea lor, au dat denumirea scaunului, precum și a scaunului unit cu acestea, scaunul Micloșoarei. Sediul scaunelor unite s-a construit în anii 1831–1832¹ (Fig. 1). Pe frontispiciul clădirii s-a montat stema Scaunului Trei Scaune, sculptat în piatră (Fig. 2). Stema apare în culori, dar nu se știe când a fost colorată întâia oară. Stema scaunului Trei Scaune este: scut oval, în al cărui câmp albastru-ceruleu se află un dextroșer armat, ținând în bară o spadă care străpunge o inimă. Spada este flancată de un soare figurat, la dextra, și o semilună crescătoare, de asemenea figurată, înconjurată de trei stele cu câte patru raze, la senestra. Scutul este împrejmuț de un cartuș în stil baroc și timbrat de o coroană cu cinci fleuroane, toate de aur. Totul este înscris într-un cerc, circumscris de inscripția „ARMATORUM TRIUM GENERUM SICULORUM”, în traducere: „*stema celor trei neamuri ale secuilor*”.

În stema corectă, brațul armat, lama spadei și semiluna au smalț de argint, soarele, stelele, precum și mânerul și garda spadei de aur, iar inima culoarea roșie. După ce aceste smalțuri s-au decolorat de-a lungul deceniilor, în 1977 directorul bibliotecii județene, care își avea sediul în clădire, a dispus repictarea stemei². S-a greșit la aplicarea smalțurilor - semiluna și lama spadei au devenit aurii, iar mânerul și garda spadei argintii. De atunci, inima s-a decolorat din nou.

Inscripția arată că este vorba de stema secuilor. Stema cea veche a secuilor prezenta un braț armat, ținând o spadă care străpunge o coroană, un cap de urs și o inimă³. Stema cea nouă a națiunii secuiești prezintă un soare și o semilună crescătoare⁴. Cele trei stele ar reprezenta cele trei neamuri, mai târziu cele trei clase ale secuilor, apoi cele trei scaune, care alcătuiau scaunul, mai apoi comitatul Trei Scaune⁵. Brațul armat ținând sabia semnifică vitejia în luptele de apărare a pământului strămoșesc, iar inima străpunsă simbolizează spiritul de sacrificiu al locuitorilor teritoriului⁶.

Clădirea adăpostește azi Biblioteca Județeană „Bod Péter”⁷.

Casa cu Arcade din Sf. Gheorghe.

A fost construită în anii 1818–1821 ca sediu al comandamentului Regimentului “Secuiesc” de Husari-Grăniceri, care purta numărul 11 în ordinea numerotării regimentelor de cavalerie ale Imperiului Habsburgic⁸ (Fig. 3). Pe frontispiciul clădirii s-a montat o placă

sculptată din piatră cu stema cea mică a Imperiului Habsburgic, adică stema casei domnitoare în acea vreme, casa de Habsburg-Lorena: câmp tripartit în țeapă; în partea centrală, pe roșu, o fascie de argint – stema Austriei; în partea dextră (pe aur), un leu (roșu) rampant, întors spre dextra – armele casei de Habsburg; în partea senestră (pe aur), o bandă (roșie) încărcată cu trei alerioni de argint – armele casei de Lorena. Scutul este așezat pe pieptul unei acvile bicefale (negre), cu ciocuri și gheare (de aur), purtând pe fiecare cap câte o coroană închisă (de aur), iar între capete o coroană imperială mare (de același metal). În gheare, acvila ține la dextra o spadă și un sceptru (de aur), iar la senestra un glob cu cruce (de același metal). Deci, apar toate însemnele puterii imperiale habsburgice. Scutul este înconjurat la exterior de colanul Ordinului Lâna de Aur, iar la interior de cel al unui ordin neidentificat (în intenția meșterului, probabil Ordinul Maria Theresia). Fără să înțeleagă detaliul redat sub colanul Lânii de Aur (adică pandantivul reprezentând un berbec), meșterul care a lucrat stema a redat incorect această figură, sub forma unui rac. Din partea superioară a scutului iese lobul unei cruci cu extremitățile lățite, dovedind faptul că sursa de inspirație trebuie să fi fost un model de stemă imperială din timpul lui Francisc I, cel care domnea în perioada construcției⁹ (Fig. 4). În subsolul plăcii s-a gravat „*Nro 11*”, numărul de ordine al regimentului de cavalerie.

Stema a fost înlăturată de pe clădire în anii regimului comunist și adăpostită în lapidariul Muzeului din Sf. Gheorghe. După intrarea clădirii în patrimoniul Municipiului, s-a luat hotărârea de a reamplasa stema. S-a ajuns la o soluție de compromis: placa a fost restaurată și a rămas în custodia Muzeului Național Secuiesc (Fig. 5), iar pe clădire s-a amplasat o copie reîntregită, din piatră artificială (Fig. 6).

În prezent, clădirea este în proprietatea publică a municipiului Sf. Gheorghe, administrată de Primărie, constituind sediul unor organizații neguvernamentale din oraș, are o sală de expoziții și găzduiește biroul Tourinfo.

Casa „Vigadó” din Tg. Secuiesc.

A fost construită în anii 1903–1904 drept casă de cultură, cu o sală mare de spectacole, dar a funcționat și ca hotel orășenesc¹⁰. Pe fațadă a fost înscris: „VÁROSI VIGADÓ SZÁLLÓ”, adică „*Hotelul orășenesc „Vigadó”*”¹¹. În prezent funcționează drept casă de cultură municipală, păstrându-și denumirea de „Vigadó” (Fig. 7). Pe fațada clădirii ridicate în stil eclectic apare o stemă, formată în stucatură și colorată (Fig. 8). Într-un scut cu vârful în acoladă, pe o terasă

verde se află un car de aur, din care se ridică trei spice de grâu, de același metal, tras de doi cai, unul negru, acoperit aproape în întregime de celălalt, alb, pe care stă călare un poștaș purtând vestă și cizme negre, pantaloni roșii, suflând într-o goarnă. În șef, pe roșu, se află un tun de aur, îndreptat spre dextra. Scutul este timbrat de un coif de argint cu gratii de aur, privit din față, din spatele căruia ies lambrechini de aur spre dextra și de argint, spre senestra. În creștet, ieșind din coroana deschisă, ce surmontează coiful, este un castel de aur, cu trei turnuri având acoperiș roșu, cel din mijloc mai înalt. Totul se află într-un cartuș, flancat de ramuri de laur în partea superioară și trandafiri în partea de jos, având câmpul despicat roșu-albastru. Este stema orașului Tg. Secuiesc proiectată în 1902, aproape identică cu stema concedată în 1909¹² (Fig. 9). Cu toate că stema oficială s-a concedat abia în 1909, pe frontonul clădirii terminate în 1904 s-a confecționat această stemă. Faptul arată dorința autorității locale de a obține această stemă, prin augmentarea celei anterioare¹³.

II. Lăcașe de cult marcate cu steme.

Capela Sf. Ștefan din Sânzieni.

Pe dealul Perkő, la poalele căruia se întinde comuna Sânzieni, se înalță o capelă asemănătoare tipului „rotonda” (Fig. 10). Capela romano-catolică cu hramul Sf. Ștefan are planul de forma unui pătrat, cu laturile lobate. Data construirii clădirii nu se cunoaște cu exactitate. Clădirea de stil romanic seamănă cu capela Inima lui Iisus de la Odorheiu Secuiesc și cu Rotonda de la Geoagiu-Băi. Cert este, că are un portal renașcentist, sculptat în 1686. Portalul este împodobit cu două steme, incluse între inscripția „NON EST MORTALE QUOD OPTO. Ao 1686 D 23 MART”, adică *“Nu este muritor, la ceea ce aspir, anul 1686, ziua 23 martie”* (Fig. 11). Stemele sunt incluse în câte o cunună de palmier. În prima cunună, dintr-o coroană deschisă iese un urs, întors spre dextra, săgetat prin gură, din față. Elementul este flancat de literele: K. S. În a doua cunună, dintr-o coroană deschisă iese un cerb, întors spre dextra, săgetat prin spate, din spate. Elementul este flancat de literele L. E. Este vorba de stemele familiilor Kálnoky de Kőröspatak și Lázár de Szárhegy¹⁴. Blazoanele, inițialele și anul marcat ne arată că este vorba de stema de alianță a soților Kálnoky Sámuel și Lázár Erzsébet¹⁵. Inscripția este deviza familiei Kálnoky.

Cripta familiei Kálnoky de la Valea Crișului.

Deviza amintită mai sus – „NON EST MORTALE QUOD OPTO” – se poate citi pe portalul gotic al criptei familiei Kálnoky de Köröspatak, aflată lângă biserica romano-catolică din Valea Crișului (Fig. 12). Tot acolo se află și o dată: „DIE 1. SEPT. 1685”. Intrarea mai are o inscripție ce poartă numele lui István (Stephan) Kálnoky și a soților Sámuel Kálnoky și Erzsébet Lázár, amintiți anterior. Inscripția e predominant lizibilă: „TEMPLVM HOC A SPEC(TABILIS) QVON(DAM) STEPHANO KALNOKI FUNDATUM ET PER GEN(EROSI) SAMVELEM ELISABETHAM LAZAR HONORI DEI OP(TIMVS) MAX(IMVS) ET [...] E LADISLAI N(O)MINI A SOLO ERECTUM CONSECRARUNT”¹⁶. În traducere: *“Această biserică a fost ridicată din temelii de cel care a fost respectabilul Ștefan Kálnoki, iar apoi a fost consacrată în numele Domnului cel Prea Milostiv și al lui (Sf.) Ladislau de către generoasa Elisabeta Lázár a lui Samuel (Kálnoki)”*.

Interesant faptul, că un portal de stilul goticului târziu să poarte o inscripție de la sfârșitul secolului al XVII-lea. Conform inscripției, capela ar fi avut două etape de construcție. Prima, în timpul stăpânirii lui István Kálnoky, a doua în 1685, în timpul stăpânirii soților Sámuel Kálnoky (1640–1706), fiul celui dintâi, și Erzsébet Lázár (+1709). Portalul ar putea avea o vechime mai mare. După unii autori, prima capelă ar fi fost construită în 1426¹⁷.

Acest portal inscripționat slujea drept intrare a capelei familiei Kálnoky de lângă castelul din Valea Crișului. Cu ocazia extinderii castelului, capela s-a demolat, obținând loc pentru aripa nordică a castelului. Materialul capelei s-a refolosit la construcția castelului, iar portalul a ajuns intrarea criptei ridicate în 1889, an în care a decedat stăpânul imobilului, contele Félix Kálnoky, a cărei văduvă, baroneasa Ludmilla von Bees-Chrostin, a continuat construcțiile din Valea Crișului¹⁸. În stânga intrării, cripta este marcată cu o placă din marmură albă. Aceasta conține inscripția în maghiară „GRÓF KÁLNOKY HUGÓ EMLÉKÉRE, AKI BÉCSBEN SZÜLETETT (1900. MÁJUS 4.) ÉS WASHINGTONBAN HALT MEG (1955. JÚNIUS 25.), DE SZELLEME MINDIG KÖRÖSPATAKON MARADT. ÁLLÍTOTTA UNOKÁJA, GRÓF KÁLNOKY TIBOR ÉS CSALÁDJA 2002. SZEPTEMBER 15-ÉN”, în traducere: *„În memoria contelui **Hugó Kálnoky**, care s-a născut la Viena (4 mai 1900) și a decedat la Washington (25 iunie 1955), dar spiritul lui a rămas pentru totdeauna la Valea Crișului. Această placă a fost ridicată de nepotul său, contele Tibor Kálnoky, și familia sa, la 15 septembrie 2002. Contele*

Tibor Kálnoky, care a redobândit o parte a imobilului naționalizat de la Valea Crișului, a marcat cripta familială deasupra portalului descris cu stema genealogică a familiei, sculptată în marmură albă: în scut hașurat orizontal (albastru), dintr-o coroană deschisă iese un urs, întors spre dextra, săgetat prin gură, din față. Scutul este timbrat de un coif închis, din spatele căruia cad lembrechini. În creștet se repetă elementul din scut. La baza stemei, pe o filacteră apare inscripția „NEC TUMIDE, NEC TIMIDE”, adică „*Fără frică, fără mândrie*”, deviza contelui Sámuel Kálnoky¹⁹ (Fig. 13).

Capela Nemes de la Hăghig.

Pe dealul cimitirului din localitatea Hăghig s-a construit în a doua jumătate a secolului al XIX-lea capela familială a conților Nemes de Hídvég²⁰, în subsolul căreia s-a amenajat cripta familială²¹ (Fig. 14). Pe fațada clădirii ridicate în stil neobaroc s-a zidit o stemă sculptată din piatră (Fig. 15). Este stema de conte a familiei Nemes de Hídvég²². Stema se prezintă astfel: scut scartelat în primul cartier, deasupra unei coroane deschise se află un braț armat întors spre senestra, ținând o sabie care străpunge un cap uman (de turc) și trei spice de grâu. Cartierul doi e identic cu primul, doar că e întors spre dextra. Cartierul trei e asemănător: deasupra unei coroane deschise se află un braț armat, întors spre senestra, care ține o sabie. Între sabie și braț s-a așezat o cruciuliță cu extremitățile lățite. În cartierul patru, se află un stâlp încoronat, ținut dinspre dextra de un leu rampant, iar dinspre senestra de un inorog. Scutul este timbrat de o coroană de conte, cu nouă perle. În stema clorată, primul și al treilea cartier au câmpul albastru, iar al doilea și al treilea roșu²³ (Fig. 16). Elementele heraldice amintesc de mai multe steme de neam ale familiilor aristocrate din Transilvania, pe lângă Nemes de Hídvég, ale familiilor Ugron de Ábránfalva, Apor de Altorja, Kornis de Göncruszka²⁴.

Biserica reformată din Cernatul de Jos.

Clădirea bisericii reformate din Cernatul de Jos este rezultatul mai multor reconstrucții. Clădirea adăpostește mai multe steme²⁵. Prima biserică datează din secolul al XIII-lea, fiind extinsă mai târziu, fortificată cu un zid înalt în secolul al XV-lea și incluzând o barbacană. Astăzi mai există circa 30 m din zidul cel vechi în partea nord-estică a bisericii. Turnul, înalt de 50 m, a fost pustiit de un incendiu în 1836, după reconstrucție devenind mai scund²⁶ (Fig. 17). Biserica a fost reconstruită în secolul al XIX-lea și terminată în 1897²⁷.

Deasupra intrării sudice, în fronton este montată o placă din piatră, cu stema Bisericii Reformate din Cernatul de Jos: în scut francez modern, la dextra un porumbel, ținând în cioc o ramură de măslin, întors spre senestra, iar la senestra un șarpe de cinci ori îndoit, în poziția palului, ținând un măr în gură, întors spre dextra. Scutul este timbrat de o coroană deschisă cu cinci fleuroane, deasupra căreia este un soare strălucind (Fig. 18). Elementele heraldice, care sunt așezate față în față, amintesc de câte o istorioară biblică²⁸. Soarele este preluat din stema Bisericii Reformate Maghiare. Sub stemă se vede inscripția în maghiară „AZ ALSÓCSERNÁTONI EV. REF. HÍVEK EZT A TEMPLOMOT A HONFOGLALÁS EZREDIK ÉVÉNEK EMLÉKÉRE JAVÍTTATTÁK KI 1904-BEN”, adică: „*Credincioșii reformați din Cernatul de Jos au renovat această biserică în anul 1904, în amintirea a o mie de ani de la descălecat*”.

Intrând în biserică se văd mai multe steme. Cea mai veche dintre ele se află pe mormântul lui Thomas și Dominicus Damokos, care au pierit la 26 septembrie 1600, fiind executați din porunca generalului Basta. Piatra funerară este zidită lângă amvon (Fig. 19). În partea superioară, este redată stema familiei Damokos de Cernatul de Jos, în basorelief (Fig. 20). În interiorul unei cununi se află un braț drept, îndoit și sprijinit în cot, ținând o sabie în bară. Inscripția din chenarul plăcii este: „EPITAPHIVM G. D. THOMAE AC DOMINICI DAMOKOS QVI BONA [...] 26 SEPTK MB 1600”.

Tot aici, mai găsim două steme complete, având scut, coif, lambrechini și creștet, redade pe amvonul sculptat în piatră, executat în 1700²⁹ - stemele familiei Bernáld de Alsócsernáton și a familiei Cseffei de Noszoly³⁰. Amvonul a fost comandat de Iohan Bernáld³¹, a cărui soție era Ágnes Cseffei³². Stema Bernáld: în scut un cocor, întors spre senestra, ținând printre ghearele piciorului ridicat o bucată de piatră (vigilență); elementul se repetă în creștet (Fig. 21). Sub stemă se vede inscripția „REGI BERNALD NEMZET(SEG) EKES CZIMERE”, adică: „*Preafrumoasa stemă a vechiului neam Bernáld*”. Stema Cseffei: în scut un pelican hrănindu-și puii cu propriul sânge, întors spre dextra (Fig. 22). Sub stemă, se vede inscripția „CSEFFEI NEMZET(SEG) NEMES CZIMERE”, adică: „*Nobila stemă a neamului Cseffei*”. În ambele steme, sculptate în amvonul din piatră, elementele sunt întoarse spre senestra. Ca explicație, ar putea fi invocată curtoazia heraldică, în sensul că elementele stemelor nu-și întorc spatele către credincioși.

Biserica unitariană de la Arcuș.

Biserica este înconjurată de un zid, având cinci laturi, cu câte un bastion în fiecare colț (Fig. 23). Biserica a fost construită în secolul al XIII-lea, reconstruită în stil baroc în secolul al XV-lea, apoi modificată la sfârșitul secolului al XVI-lea – începutul secolului al XVII-lea. Forma actuală a primit-o în 1830. Zidul de cetate a fost ridicat în secolul al XV-lea, apoi reconstruit în secolul al XVII-lea și întărit cu bastioane. Construcția s-a finalizat în 1639. Pe bastionul care a funcționat și ca poartă de intrare a fost ridicat, în 1831, turnul existent și astăzi³³. Deasupra intrării a fost montată o placă sculptată în piatră, înfățișând stema Bisericii Unitariene Maghiare³⁴ (Fig. 24). Descrierea stemei, după o variantă colorată: în scut albastru, pe un munte format din nouă bolovani de culoare naturală, stă un porumbel alb, cu ciocul și picioarele roșii, întors spre dextra, fiind înconjurat în formă de cerc de un șarpe mușcându-și coada, în partea superioară a scutului³⁵ (Fig. 25). Stema a fost inspirată de un verset din Biblie, anume „*Eu vă trimit pe voi ca pe niște oi în mijlocul lupilor, fiți dar înțelepți, ca șerpii și nevinovați, ca porumbeii*” (s. n.)³⁶.

III. Locuințe nobiliare marcate cu steme.

Castelul Mikes din Zăbala.

Castelul de azi este rezultatul unei reconstrucții a castelului fortificat al familiei Mikes de Zabola³⁷. Clădirea ridicată anterior a fost extinsă de contele Benedek Mikes (1819–1878) în 1867³⁸ (Fig. 26). Despre acest fapt ne informează și cifra înscrisă în frontispiciul semicircular, care găzduiește și o stemă (Fig. 27). Este vorba de stema de alianță Mikes–Moser, ctitorul, rămas văduv, căsătorindu-se cu Sophia Moser von Schaffhausen (1839–1921), în 1864³⁹. Pe fronton, sub o coroană de conte cu nouă perle, se află două steme alăturate, cu scuturile terminate în acoladă. Primul scut este de două ori tăiat, tripartit în șef și în brâu. În primul cartier (în câmp roșu), pe un deal (verde) cu trei coline se ridică o cruce dublă (de argint), în al doilea cartier, în loc de onoare, (în câmp de aur) o acvilă bicefală (neagră), având capetele surmontate – la mijloc – de o coroană imperială, în al treilea cartier (pe roșu) un inorog (de argint) întors spre dextra, în al patrulea cartier (pe albastru) un oștean stând în picioare și ținând cu mâna stângă o lance rezemată de piciorul stâng, în al cincilea cartier, în inima scutului (pe roșu) un leu (de aur) întors spre dextra, ținând cu ambele labe o săgeată (de argint) în pal, în al șaselea cartier (pe albastru) un oștean călare, întors spre dextra. În talpa scutului (pe aur), două steaguri (roșii) încrucișate,

surmontate de două tobe. Este stema de conte a familiei Mikes de Zabola⁴⁰. Printre elementele heraldice se regăsesc armele Ungariei – crucea dublă stând pe un deal cu trei coline –, însemnul Imperiului Habsburgic – acvila bicefală –, blazonul genealogic al familiei Mikes – leul ținând săgeata –, balzonul familiei Kornis – inorogul –, stema familiei Korda – oșteanul călare. Stema colorată se poate vedea pe o cahlă uriașă, aflată în custodia Muzeului Național Secuiesc (Fig. 28). Cealaltă stemă din frontispiciu, este blazonul familiei Moser von Schaffhausen: în scut, peste elemente vegetale, printre care și două papuri, se află o rață întoarsă spre dextra. Stema familiei Moser se prezintă astfel: în aur, pe un deal verde, stă o rață naturală, întoarsă spre dextra, în fața unor ierburi, printre care se află două papuri, cu tulpina și frunzele verzi, iar spicele negre. Scutul este timbrat de un coif închis, din spatele căruia cad lambrechini albastru–aur. În creștet, se repetă elementele din scut⁴¹ (Fig. 29)⁴².

Imobilul a fost retrocedat urmașilor vechilor proprietari. Contesa Katalin Mikes, împreună cu fii rămași orfani după tată (Shavendu Basu Roy Chowdhury de Ulpur), Gregor și Alexander Roy Chowdhury, precum și familiile lor, administrează o pensiune specială în incintă.

Castelul Kálnoky de la Micloșoara.

În centrul localității Micloșoara, sat aparținător orașului Baraolt, în mijlocul unui parc dendrologic se găsește castelul Kálnoky (Fig. 30). Construcția lui a fost începută în 1648 de către István Kálnoky⁴³. Conacul inițial a fost extins de mai multe ori. În frontispiciul pridvorului castelului se vede o stemă sculptată în piatră, de dimensiuni mari (Fig. 30). Stema inițială a fost distrusă în anii 1950. Conte Tibor Kálnoky a concesionat imobilul pe o perioadă de 49 de ani, a comandat o nouă stemă, respectând în totalitate modelul vechi. Stema cea nouă a fost montată în locul celei vechi în 2011. Este vorba de stema augmentată la ridicarea la rang de conte, obținută de Sámuel Kálnoky de Köröspatak⁴⁴ (Fig. 31).

Stema sculptată prezintă un scut francez modern sfertuit, cu un scut în inimă. În primul cartier, un grifon întors spre senestra, ținând în gheare o sabie. În al doilea cartier un șarpe, de cinci ori îndoit, întors spre dextra, mușcând un glob crucifer. În al treilea cartier un pelican întors spre senestra, hrănindu-și puii, iar în al patrulea cartier un picior puțin îndoit, încoronat, purtând o cizmă, străpuns prin coapsă de o săgeată. Peste tot, într-un scut dreptunghiular, o acvilă bicefală, purtând un ecuson încărcat cu litera „L”. Scutul cel mare este timbrat de două coifuri. În

creștet, ieșind din cele două coroane, două elemente afrontate. La dextra un urs, prin al cărui cap trece o săgeată, intrând prin gura-i deschisă. La senestra un cerb, străpuns de o săgeată, din spate. De sub coifuri ies lambrechini, care împodobesc laturile scutului.

Stemele augmentate de împărații Habsburgi ale conților ardeleni se prezentau ca niște compoziții de steme ale familiilor aristocratice din Transilvania⁴⁵. Astfel, grifonul provine din stema familiei Bánffy de Losonc, șarpele din stema familiei Bethlen de Bethlen, pelicanul din stema familiei Petky de Derzs, piciorul străpuns de o săgeată din stema familiei Béldi de Uzon⁴⁶. Peste tot, în scutul timbrat de o coroană deschisă, este acvila bicefală a Imperiului Habsburgic, iar în ecuson inițiala împăratului Leopod I, suveranul care l-a ridicat la rang de conte pe Sámuel Kálnoky. În creștet, ursul săgetat prin gură provine din stema de neam a familiei Kálnoky, iar cerbul săgetat din stema familiei Lázár de Szárhegy, adică stemele de neam ale soților Sámuel Kálnoky și Erzsébet Lázár, amintiți în cazul capelei Sf. Ștefan și a criptei de la Valea Crișului. Stema este prelucrată în manieră rustică.

În alte reprezentări ale stemei de conte a familiei Kálnoky apare o insișiune, care prezintă chiar stema de neam a familiei: un urs ieșind dintr-o coroană deschisă, întors spre dextra, străpuns de o săgeată prin gura deschisă a animalului (Fig. 32).

Castelul Daniel de la Vârghiș.

La Vârghiș, în centrul satului, în mijlocul unui parc dendrologic se află castelul Daniel, pe care sunt montate mai multe plăci de piatră sculptate, prezentând stema familiei Daniel de Vargyas, ori singure, ori în cadrul unor steme de alianță⁴⁷. Stema familiei prezintă într-un scut cu câmpul albastru o lebedă naturală, stând pe o terasă verde, întoarsă spre dextra, săgetată prin gât. Castelul a trecut prin mai multe faze de construcție, până a căpătat forma de azi⁴⁸ (Fig 33). Prima construcție, cel puțin în locul castelului de azi, datează din secolul al XVI-lea. A doua fază o constituie două încăperi alipite în partea de vest, plus un coridor în latura nordică. A treia fază datează din 1723 și constă din alipirea a două extradosuri în latura sudică. A patra datează din 1797: extinderea construcției în direcția vestică, ridicând aripa așa-zisă „Palat”. A cincea fază datează din intervalul 1850–1853 și constă în alipirea a două încăperi clădirii principale, în partea nordică, iar în colțul diametral opus, în colțul sud-vestic al „Palatului”, construirea unui turn circular. A șasea modificare s-a produs în anii 1920–22, când s-a construit un turn asemănător, diametral opus primului, în colțul nord-estic al castelului. A șaptea, ultima

extindere, datează din 1937: s-a construit o loggie etajată, în stil neorenascentist în latura nordică. Tot atunci s-a mai adăugat o aripă, terminată printr-o clopotniță în partea vestică⁴⁹.

Pe peretele exterior al extradosului estic, este zidită o bucată de placă comemorativă din andezit, care prezintă o parte dintr-o stemă, inițiala „D” și cifra „46” (Fig. 34). În stemă se observă mare parte a unei lebede întoarse spre dextra, săgetată prin gât, din față. Este stema de neam a familiei Daniel. Completând inițiala și cifra, obținem prin deducție: FD 1646. Deci: Ferenc Daniel⁵⁰. A doua placă existentă, este una ornamentată: cartuş în stil baroc, cu volute și ghirlande, surmontat printr-o coroană de nobil, conținând două steme complete însoțite, în partea inferioară, de câte o filacteră cu inscripție comemorativă (Fig. 35). Stema din dreapta heraldică: scut sfertuit, în cartierele I și III dintr-o coroană deschisă cu trei fleuroane, aflată la baza câmpului, o pereche de aripi de acvilă ieșind, în cartierele II și IV, pe o colină, câte o lebădă întoarsă spre interior – cea de sus la dextra, cea de jos la senestra –, săgetată prin gât, din spate. Scutul este timbrat de un coif cu gratii, privit din față, surmontat de o coroană deschisă, din care iese o pereche de aripi de acvilă. De sub coif cad lambrechini pe ambele laturi ale scutului. A doua stemă: scut scarteleț, în cartierele I și III doi lei afrontați, stând pe ambele picioare, ținând cu labele anterioare o cunună, în cartierele II și IV doi șerpi încrucișați în forma crucii Sf. Andrei, cu capetele încoronate, ținând cu „membrele” de sus o coroană deschisă. Scutul este timbrat de un coif cu gratii, surmontat de o coroană deschisă. De sub coif cad lambrechini pe ambele laturi ale scutului. Sub primul scut, în filacteră se vede inscripția: „*Steph D. Baro de Daniel et Vargyas Sedis Sicu Vdvarhely Supr Judex Regius*”. Sub celălalt scut se vede inscripția: „*Cum Polyxena nata Comit Pekri vitæ suæ Solia Æstimatissima*”. Adică: „*Stefan D(aniel) baron de Daniel și Vârghiș, jude regal suprem al scaunului secuiesc Odorhei*”, respectiv: „*Cu Polyxena, născută contesă Pekri, stimabila sa soție*”. Placa este datată 1745. Deci, este vorba despre stema de alianță a baronului István Daniel și a contesei Polyxena Pekri.

O altă placă, mai recentă, datează din 1937 și comemorează extinderile realizate de Ferenc Daniel și soția sa, contesa Gabriella Somssich de Sárd (Fig. 36). Placa se află în loggia din partea nordică, la parter (Fig. 37). În placa dreptunghiulară, într-o cunună de forma inimii, se află o stemă de alianță, formată din două steme complete, alăturate. În dreapta heraldică un scut triunghiular, în al cărui câmp, pe o colină, se află o lebădă întoarsă spre senestra, cu zborul deschis, săgetată prin gât, din față. Scutul este timbrat de o coroană de baron, cu șapte perle, care

este surmontat în partea dextră, exterioară, de un coif cu gratii întors spre senestra, având în creștet, ieșind din coroana deschisă ce timbrează coiful, lebăda săgetată din scut. La senestra, într-un scut asemănător, un leu întreg întors spre dextra, stând pe o coroană deschisă aflată în vârful scutului, ținând în laba dreaptă ridicată trei săgeți. Scutul este timbrat de o coroană de conte, cu nouă perle, surmontat de un coif cu gratii, întors spre dextra, având în creștet, ieșind din coroana deschisă, un leu întors spre dextra, ținând în laba dreaptă trei săgeți. Sub cele două scuturi, într-o filacteră, deviza familiei Daniel: „DEUS PROVIDEBIT”, adică: „*Dumnezeu va purta de grijă*”. Această placă, reprezentând stema de alianță Daniel–Somssich, a fost proiectată de Keöpeczi Sebestyén József, cel care a condus lucrările de construcție în 1937⁵¹. Tot în 1937, s-a construit casa fântânii, în imediata apropiere a castelului, în partea nordică (Fig. 38). Construcția a fost marcată cu o stemă simplă a familiei Daniel: scut triunghiular, înclinat în față, în al cărui câmp se află o lebădă întoarsă spre dextra, cu zborul ridicat, străpunsă de o săgeată prin gât, din față (Fig. 39). Această stemă a fost proiectată tot de Keöpeczi Sebestyén József⁵².

Imobilul a fost retrocedat urmașilor familiei Daniel, care l-au vândut Primăriei din Esztergom (Ungaria). Aceasta din urmă are planuri de reabilitarea a clădirii și de a o transforma în centru cultural și pensiune pentru tineri.

Conacul Daniel de la Tălișoara.

O ramură a familiei Daniel de Vargyas și-a construit un conac în apropierea locului de baștină, în satul Tălișoara⁵³. Construcția conacului a fost începută de Mihály Daniel (I). Nepotul său, Mihály (II), jude regal suprem al celor Trei Scaune, i-a adăugat o latură în partea de nord (Fig. 40). De această construcție amintește un edicul zidit pe frontonul acestei aripi. Această aripă etajată este așezată la 45 de grade față de latura principală. O altă aripă, de data aceasta perpendiculară pe latura principală, s-a adăugat în anii 1880, în partea sud-estică de către Gábor Daniel, cel amintit în cazul castelului de la Vârghiș, și soția sa, baroneasa Mária Rauber⁵⁴.

Pe fațada laturii nordice a castelului se află un edicul realizat la nivelul etajului, compus dintr-o bază cu două colonete având decor vegetal, cu antablament și fronton renascentist, acesta din urmă împodobit cu o roză și înălțat prin două obeliscuri. În nișa aflată sub fronton, sub o filacteră încărcată cu inscripția comemorativă „DEUS PROVIDEBIT ANNO 1669”, se află o ghirlandă ovală conținând blazonul familiei Daniel: în scut baroc, stând pe o colină, o lebădă întoarsă spre dextra, săgetată din spate prin gât. Scut timbrat de un coif cu gratii, privit din față,

surmontat de o coroană deschisă. În creștet se repetă elementul din scut. Din vârful coifului cad lambrechini. Creștetul este flancat de literele „M” și „D”, iar în partea de talpă a scutului sunt înscrise inițialele „H” și „I” (Fig. 41). Inițialele arată ctitorii: Mihály Daniel (II) și soția, Iudit Haller⁵⁵.

Pe fațada extinderii sud-estice este montată o placă sculptată din marmură roșie, conținând stema de baron a familiei Daniel, varianta acordată în 1737 lui István Daniel: într-un scut francez modern, o lebadă stând pe o terasă, întoarsă spre dextra, săgetată prin gât, din spate. În creștet regăsim perechea de aripi de acvilă (Fig. 42).

Conacul a fost retrocedat ultimilor proprietari, de la care l-au cumpărat soții Attila și Lilla Rátz, care au început reabilitarea clădirii și transformarea sa într-un hotel special, incluzând și un centru cultural.

Cripta familiei Daniel de la Vârghiș.

În cimitirul din Vârghiș se înalță cripta familiei Daniel, construită la sfârșitul secolului al XIX-lea de către Gábor Daniel (Fig. 43). Aceasta conține două plăci cu steme, identice (Fig. 44). Una pe fațada criptei, deasupra intrării, cealaltă pe frontonul lateral drept – privit din față – al criptei. Plăcile din teracotă, care conțin stema de baron – acordată în 1737 – a familiei Daniel, sunt identice cu placa din marmură roșie, sculptată, montată pe castelul de la Tălișoara, amintit anterior.

Conacul Damokos Gyula din Cernatul de Jos.

Comuna Cernat e renumită în primul rând datorită Muzeului „Haszmann Pál” din localitate, care este o secție exterioară a Muzeului Național Secuiesc, cu sediul în Sf. Gheorghe. În al doilea rând datorită conacelor nobiliare, care se află în număr mare în localitate. Dintre aceste conace, cele mai multe aparțin familiei Damokos de Alsócsernáton⁵⁶. În conacul Damokos Gyula s-a înființat în anul 1973 un muzeu al satului, care din 1999 poartă denumirea de Muzeul „Haszmann Pál”, după numele ctitorului său, învățătorul Pál Haszmann (1902–1977)⁵⁷.

Conacul Damokos Gyula a primit forma sa de azi, după mai multe reconstrucții, în anul 1831⁵⁸ (Fig. 45). Conacul vechi s-a ridicat la mijlocul secolului al XVII-lea⁵⁹. Pe frontonul clădirii de azi s-a montat o stemă sculptată din piatră, cea a familiei Damokos. Această stemă făcea parte din decorația unui șemineu. A fost cumpărată de Pál Péter Haszmann, fiul ctitorului Muzeului, dintr-un magazin de antichități din Mediaș (!) în anii 1990. S-a decupat stema, care a

fost montată pe frontonul conacului (Fig. 46). Stema: într-un scut renascentist, peste o coroană deschisă se află un dextroșer, ținând în mână o sabie, care străpunge un cap de turc. Deasupra sabiei se află o stea cu șase raze, între sabie și braț o semilună crescătoare. Scutul este timbrat de un coif cu gratii, surmontat de o coroană deschisă, de sub care cad lambrechini. Este stema de neam a familiei Damokos de Alsócsernaton.

Imobilul s-a retrocedat vechilor proprietari, de la care s-a concesionat pentru continuarea activității muzeistice.

Conacul Cseh–Künnle din Catalina.

Conacul Cseh–Künnle a fost construit de către soții Ignác Cseh de Szentkatolna⁶⁰, vicejude regal al scaunului Trei Scaune, și Polixéna Kovács, în anii 1846–1847⁶¹. Prin căsătoria fiicei ctitorilor, Katalin Cseh, cu avocatul József Künnle de Szentkatolna, conacul construit în stil clasicist a ajuns în proprietatea familiei Künnle, astăzi fiind amintit în localitate doar cu numele de conac Künnle (Fig. 47). Imobilul a fost naționalizat și în clădire a funcționat grădinița pentru copii. Nu demult a fost retrocedat urmașilor vechilor proprietari.

Pe frontonul clădirii s-a format o stemă, prin stucatură (Fig. 48). Nu este stemă propriu-zisă, ci una în care s-au combinat două elemente heraldice din două steme diferite; în plus s-au trecut și câteva litere. În partea dreaptă a unui scut elvețian se află un braț îmbrăcat în roșu, întors spre dextera, ținând în mână o sabie. Acest element în câmp de argint constituie cartierele 2 și 3 ale stemei augmentate, concesionate lui Mihály Cseh de Szentkatolna de către Maria Theresia în 1759⁶². În partea stângă a aceluiași scut este un braț îmbrăcat în verde, întors spre senestra, ținând în mână trei bețe, terminate în partea superioară în cerc. După toate probabilitățile, este un element heraldic al stemei Kovács, blazon neidentificat până la această dată, dar care seamănă mult cu stema familiei Kovács de Kézdiszentkereszt⁶³. Sub aceste elemente, apar inițialele ctitorilor - **CS**(eh) **I**(gnác), **K**(ovács) **P**(olixéna) - și anul construirii - **1846**. Scutul este surmontat de o coroană deschisă, flancată de decorațiuni vegetale.

Conacul Székely–Potsa din Chileni.

Conacul de la Chileni al familiei Székely de Lisznyó și Kilyén a fost construit de către Zsigmond Székely în prima jumătate a secolului al XVIII-lea⁶⁴. Imobilul, împreună cu moșia aparținătoare, a fost concesionat lui Dávid Potsa de Hatolyka⁶⁵, în anul 1878⁶⁶. După naționalizare, conacul a fost devastat. În prezent se află în proprietatea publică a Municipiului Sf.

Gheorghe, în clădire funcționând Centrul de Reabilitare al Copiilor cu Handicap „Székely–Potsa”⁶⁷ (Fig. 49).

Pe frontonul clădirii este o stemă sculptată din piatră, înconjurată de o inscripție (Fig.50). Într-un cadru oval, într-un scut triunghiular, dintr-o coroană deschisă iese un leu cu coadă dublă, întors spre dextra, crescând și ridicând deasupra capului o spadă cu laba stângă (!). Scutul este timbrat de un coif cu gratii, privit din față, din spatele căruia cad lambrechini. În creștet se repetă imaginea din scut. Este stema familiei Székely de Lisznyó și Kilyén⁶⁸. Stema este înconjurată de o inscripție care nu este lizibilă în totalitate. Ceea ce se poate descifra: „GENEROSI SIGISMVNDI SZEKEL DE KILLYEN ANNO 172(?)”. Conform inscripției, clădirea putea fi ridicată în a treia decadă a secolului al XVIII-lea.

Casa Gidófalvy–Szabó de la Ozun.

Casa Gidófalvy–Szabó, numită în localitate „*conacul Gidófalvy*”, a fost construită în 1828 de către István Gidófalvy și soția sa, Susana Szabó⁶⁹ (Fig. 51). Pe frontonul clădirii s-a format din stucatură stema de alianță a ctitorilor, deci a familiei Gidófalvy de Gidófalva⁷⁰ și a familiei Szabó de Uzon: în scut elvețian, în al cărui câmp se află o acvilă cu zborul deschis, ținând în ghearele piciorului drept o pană de găscă, la dextra, și un scut francez modern, în al cărui câmp se află un bărbat crescând, întors spre dextra, ridicând cu mâna dreaptă o sabie, iar în mâna stângă, lăsată jos, ținând un sul. Al doilea scut este timbrat de un coif de dimensiuni mici, din spatele căruia ies lambrechini, care surmontează scutul din dreapta, respectiv flanchează scutul din stânga. Deasupra, se află o coroană cu cinci perle, de dimensiuni mari. Sub combinația de stemă se află o ramură de măslin și una de laur, încrucișate la bază, iar sub ele cifra 1828 (anul construirii) întreruptă de inițialele: **G**(idófalvy) **I**(stván), **Sz**(abó) **S**(usana) (Fig. 52). Totul s-a colorat greșit, în culori roșu, verde și alb, după revoluția din decembrie 1989, de către unul dintre locatarii de atunci⁷¹. Familia Szabó de Uzon avea două ramuri, dintre care cea de pirimpili s-a stins și moșiile ei au fost dobândite de familia Gidófalvy⁷².

Casa Gidófalvy din Sf. Gheorghe.

În centrul municipiului Sf. Gheorghe, la începutul străzii Oltului, se află Casa Gidófalvy (Fig. 53). Conform inscripției de pe frontonul clădirii, casa s-a construit în 1839. Potrivit istoricului local Álmós József, clădirea a fost construită de László Gidófalvy⁷³. Pe fronton, înscris într-o cunună ovală, se află stema simplificată a familiei Gidófalvy de Gidófalva: scut

dreptunghiular, în al cărui câmp se află o acvilă încoronată, cu zborul deschis, ținând în ghearele piciorului drept o pană de gâscă (Fig. 54). Scutul este timbrat de o coroană deschisă cu șapte ramuri, dintre care cea din mijloc conține trei perle, cele laterale niciuna, iar restul câte una. Avem de-a face cu o reprezentare unică de coroană deschisă. Nu este Diadema Regium, nici coroană de baron, ci este un amestec între cele două. Reprezentarea lambrechinilor nu-și are rostul, lambrechinii fiind legați de coif, iar în acest caz coiful lipsește. Aminteam de stema simplificată, deoarece stema familiei se prezintă astfel: scut triunghiular, în al cărui câmp albastru, pe o colină verde, stă pe piciorul stâng o acvilă naturală, încoronată, cu zborul închis, întoarsă spre dextra, ținând în ghearele piciorului drept un braț uman îmbrăcat în roșu, care ține în mână o pană de gâscă. Scutul este timbrat de un coif cu gratii, din spatele căruia cad lambrechini albastru-aur, respectiv roșu-argint. În creștet, peste colina verde din Diadema Regium, stă o acvilă naturală, încoronată, cu zborul închis, întoarsă spre dextra⁷⁴ (Fig. 55)⁷⁵. Casa este în proprietate particulară⁷⁶.

Note

¹ Csikmadarasi Bogáts Dénes, *Sepsiszentgyörgy története* (Istoria orașului Sf. Gheorghe), Sf. Gheorghe, 1999, p. 5.

² Informație transmisă autorului de către dl. Jenő Kiss, fostul director al Bibliotecii Județene Covasna.

³ Tagányi Károly, *Magyarország címertára* (Armorialul Ungariei), Budapesta, 1880, p. 10.

⁴ *Ibidem*, p. 10–11.

⁵ Despre evoluția stemei scaunului Trei Scaune, vezi: Szekeres Attila István, *Háromszék címere* (Stema celor Trei Scaune), Sf. Gheorghe, 2011, p. 3–22.

⁶ *Ibidem*, p. 20.

⁷ Adresa: Municipiul Sf. Gheorghe, str. Gábor Áron, nr. 14.

⁸ Cserey Zoltán, *Az újjávarázsolt Lábás Ház* (Casa cu Arcade, reînnoită), în „Háromszék”, XX/5326 (13. 03. 2008), p. 5: http://www.3szek.ro/load/cikk/7749/az_ujjavarazsolt_labas_haz.

⁹ Sursa imaginii stemei: <http://www.adler-wien.at/joomla/index.php/de/pictures/category/1-staatsswappen-oesterreich>.

¹⁰ Beke Ernő, *Üdvözet Kézdivásárhelyről. A régi Kézdivásárhely képes levelezőlapokon. 1898–1968* (Salutări de la Tg. Secuiesc. Vechiul oraș Tg. Secuiesc pe cărți poștale ilustrate. 1898–1968), Tg. Secuiesc, 2004, p. 131–132.

¹¹ Expresia în maghiară “vigadó” se traduce: loc de distracție.

¹² Arhivele Naționale Ungare, *Fond K19 – Libri Regii*, vol. 72, p. 105–107.

¹³ Despre evoluția stemei orașului Tg. Secuiesc, vezi: Szekeres Attila István, *Kézdivásárhely címere* (Stema municipiului Tg. Secuiesc), în Kolombán Zsuzsanna (red.), *Székely szimbólumok nyomában* (Pe urmele simbolurilor secuiești), Odorheiu Secuiesc, 2009, p. 105–112.

¹⁴ Kőröspatak (magh.) = Valea Crișului (jud. Covasna); Szárhegy (magh.) = Lăzarea (jud. Harghita).

¹⁵ Bicsok Zoltán, Orbán Zsolt, „Isten segedelmével udvaromat megépítettem ...”. *Történelmi családok kastélyai Erdélyben* („Cu ajutorul lui Dumnezeu mi-am construit conacul ...”. Castele ale familiilor istorice din Transilvania), Miercurea Ciuc, 2011, p. 314.

¹⁶ Întregirile textului după Orbán Balázs, *A Székelyföld leírása* (Descrierea Ținutului Secuiesc), vol. III, Pesta, 1869, p. 50.

¹⁷ Léstyán Ferenc, *Megszentelt kövek. A középkori Erdélyi Püspökség templomai* (Pietre sfințite. Bisericile Episcopiei Ardealului medieval), Ed. a II-a, Alba Iulia, 2000, p. 35.

- ¹⁸ Bicsok Zoltán, Orbán Zsolt, *op. cit.*, p. 320–322.
- ¹⁹ Pethő Gergely, *Az Magyar Kronikának Veleie és Summája*, Viena, 1702, pagina de titlu.
- ²⁰ Hídvég (magh.) = Hăghig (jud. Covasna).
- ²¹ Date concrete despre data construirii n-am găsit, dar conform ferparului contelui Ábrahám Nemes din 1866 în acel an încă n-a existat clădirea, iar în ferparul contesei Rosalia Mikes, soția contelui János Nemes, în 1874 funcționa deja capela.
- ²² Stemă concedată de Maria Theresia la 26 august 1755.
- ²³ Stema funerară a contesei Polixéna Bethlen de Bethlen, văduva contelui János Nemes de Hídvég, aflată în Biserica Reformată din strada Farkas de la Cluj; desen de Keöpeczi Sebestyén József.
- ²⁴ Ábránfalva (magh.) = Avrămești (jud. Harghita); Altörja (magh.) = Turia de Jos (jud. Covasna); Göncruszka = comună din nord-estul Ungariei.
- ²⁵ Mai multe în Szekeres Attila István, *Steme în bisericile fortificate din județul Covasna*, comunicare prezentată la cel de-al XII-lea Simpozion Național „Monumentul – Tradiție și Viitor”, Iași, 12–16 octombrie 2010, apărută în „Monumentul”, XII/2, Iași, 2011, p. 75–80.
- ²⁶ Tüdös S. Kinga, *Háromszéki templomvárak* (Biserici-cetate din Trei Scaune), Tg. Mureș, 2002, p. 90–93.
- ²⁷ B. Murádin Katalin, *Faragott kőszöszékek Erdélyben* (Amvoane sculptate în Transilvania), Budapesta–Cluj, 1994, p. 146.
- ²⁸ „Porumbelul s-a întors la el spre seară; și iată că în ciocul lui era o frunză de măslin ruptă de curând. Noe a cunoscut astfel că apele scăzuseră pe pământ” (Facerea 8.11), respectiv: „Șarpele era mai șiret decât toate fiarele câmpului pe care le făcuse Domnul Dumnezeu. El a zis femeii: Oare a zis Dumnezeu cu adevărat <<Să nu măncați din toți pomii din grădină>>?” (Facerea, 3.1).
- ²⁹ Desenul amănunțit al amvonului a post publicat în B. Murádin Katalin, *op. cit.*, p. 64–65.
- ³⁰ Noszoly (magh.) = Năsal (jud. Cluj).
- ³¹ Reiese din inscripția amvonului.
- ³² Pálmay József, *Háromszék vármegye nemes családai* (Familiiile nobile ale comitatului Trei Scaune), Sf. Gheorghe, 1901, p. 97.
- ³³ Tüdös S. Kinga, *op. cit.*, p. 67–70.
- ³⁴ Mai multe în Szekeres Attila István, *Steme în bisericile fortificate din județul Covasna*, în „Monumentul”, XII/2, Iași, 2011, p. 81–82.
- ³⁵ Stema pictată cu tempera pe carton de către Keöpeczi Sebestyén József în 1958 se află în proprietatea Bisericii Unitariene din Aita Mare.
- ³⁶ Matei, 10.16.
- ³⁷ Zabola (magh.) = Zăbala (jud. Covasna).
- ³⁸ Orbán Balázs, *op. cit.*, p. 140; Nagy Balázs (red.), *Kúriák földje Háromszék* (Trei Scaune, ținut al conacelor), Ed. a II-a, Sf. Gheorghe, 2012, p. 139–140; Bicsok Zoltán, Orbán Zsolt, *op. cit.*, p. 399–401.
- ³⁹ Date genealogice ale familiei Mikes: <http://genealogy.euweb.cz/hung/mikes2.html>.
- ⁴⁰ Stema a fost acordată de Leopold I la 4 mai 1696.
- ⁴¹ Prezentarea stemei Moser: <http://chgh.net/heraldik/m/mo/mosers.htm>.
- ⁴² Sursa imaginii: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Moser_Wappen_Schaffhausen_B05.jpg.
- ⁴³ Bicsok Zoltán, Orbán Zsolt, *op. cit.*, p. 317–319.
- ⁴⁴ Stema a fost acordată de Leopold I la 2 aprilie 1697.
- ⁴⁵ După cum s-a putut observa anterior, la prezentarea stemelor familiilor Nemes de Hídvég și Mikes de Zabola.
- ⁴⁶ Derzs (magh.) = Dârju (jud. Harghita); Uzon (magh.) = Ozun (jud. Covasna).
- ⁴⁷ Vargyas (magh.) = Vârghiș (jud. Covasna).
- ⁴⁸ Mai multe în Szekeres Attila István, *Istoria castelului Daniel de la Vârghiș prin genealogie și heraldică*, comunicare prezentată la cel de-al XIII-lea Simpozion Național „Monumentul – Tradiție și Viitor”, Iași, 12–16 octombrie 2011, aflată în curs de apariție în volumul special al Simpozionului.
- ⁴⁹ Înșirarea etapelor de construcție s-a făcut după lucrarea Fehér János, *A vargyasi Daniel-kastély*, Baraolt, 2009, p. 1–32.
- ⁵⁰ Keöpeczi Sebestyén József, *Erdélyi renaissance-emlékek. A vargyasi Danielek kastélyai és címeres emlékeik Vargyason és Olaszteleken* (Monumente renaștentiste din Ardeal. Castelele și stemele familiei Daniel de Vargyas de la Vârghiș și Tălișoara), în „Páztortüz”, XIII/13, 1927. 07. 03, p. 294.
- ⁵¹ Kisgyörgy Zoltán, *Kovácsna megye* (Județul Covasna), Ed. a II-a, Miercurea Ciuc, 2009, p. 313.
- ⁵² Kisgyörgy Zoltán, *op. cit.*, p. 313; Fehér János, *op. cit.*, p. 26.
- ⁵³ Mai multe în Szekeres Attila István, *Istoria castelului Daniel de la Vârghiș ...*

- ⁵⁴ Bicsok Zoltán, Orbán Zsolt, *op. cit.*, p. 222.
- ⁵⁵ Keöpeczi Sebestyén József, *op. cit.*, p. 297.
- ⁵⁶ Alsócsernáton (magh.) = Cernatul de Jos (jud. Covasna).
- ⁵⁷ D. Haszmann Orsolya, *A csernátoni Haszmann Pál Múzeum* (Muzeul „Haszmann Pál” din Cernat), în Kinda István (red.): *A Székely Nemzeti Múzeum* (Muzeul Național Secuiesc), Sf. Gheorghe, 2011, p. 63–65.
- ⁵⁸ *Ibidem*.
- ⁵⁹ S-a păstrat o bucată de ancadrament de piatră cu stema familiei Damokos și cifra „50”, ceea ce, luând în considerație stilul pietrei sculptate, ne conduce la anul 1650.
- ⁶⁰ Szentkatolna (magh.) = Catalina (jud. Covasna).
- ⁶¹ Nagy Balázs (red.), *op. cit.*, p. 102.
- ⁶² Géza von Csergheő, Iván von Nagy, *J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch. Der Adel von Ungarn*, Nürnberg, 1893., p. 108.
- ⁶³ Kézdiszentkereszt (magh.) = Poian (jud. Covasna).
- ⁶⁴ Lisznyó (magh.) = Lisnău (jud. Covasna); Kilyén (magh.) = Chilieni (jud. Covasna).
- ⁶⁵ Hatolyka (magh.) = Hătuica (jud. Covasna).
- ⁶⁶ Nagy Balázs (red.), *op. cit.*, p. 41.
- ⁶⁷ Municipiul Sf. Gheorghe, sat Chilieni, nr. 62.
- ⁶⁸ Pálmay József, *op. cit.*, p. 411.
- ⁶⁹ Adresa actuală: Ozun, nr. 173.
- ⁷⁰ Gidófalva (magh.) = Ghidfalău (jud. Covasna).
- ⁷¹ Informație transmisă autorului de către Sándor Degan, cel care a colorat stema, tatăl proprietarului actual.
- ⁷² Pálmay József, *op. cit.*, p. 402.
- ⁷³ Cserey Zoltán, József Ámos, *Sepsiszentgyörgy képes története* (Istoria ilustrată a orașului Sf. Gheorghe), Ed. a II-a, Sf. Gheorghe, 2012, p. 348–349.
- ⁷⁴ Stemă concedată de către Leopold I lui Stephan Gidófalvi alias Kővér de Gidófalva și fraților săi, la 24 martie 1702.
- ⁷⁵ Diploma de înnobilitare se află la Arhivele Naționale Ungare, *Fond F 21, Armales*, G, nr. 6.
- ⁷⁶ Adresa: Municipiul Sf. Gheorghe, str. Oltului, nr. 9.

Lista ilustrațiilor *:

- Fig. 1. Sf. Gheorghe: Casa Scaunelor.
- Fig. 2. Stema scaunului Trei Scaune de pe Casa Scaunelor (Sf. Gheorghe).
- Fig. 3. Sf. Gheorghe: Casa cu Arcade.
- Fig. 4. Stema lui Francisc I de Habsburg-Lorena.
- Fig. 5. Stema casei de Habsburg-Lorena din lapidariul Muzeului Național Secuiesc.
- Fig. 6. Copia stemei casei de Habsburg-Lorena pe Casa cu Arcade (Sf. Gheorghe).
- Fig. 7. Tg. Secuiesc: Casa de cultură „Vigadó”.
- Fig. 8. Stema orașului Tg. Secuiesc de pe Casa „Vigadó”.
- Fig. 9. Stema orașului Tg. Secuiesc, acordată în 1909, în Libri Regii.
- Fig. 10. Sânzieni: Capela Sf. Ștefan (Foto: István Iochom).
- Fig. 11. Portal cu stemele Kálnoky și Lázár (Sânzieni).
- Fig. 12. Valea Crișului: Cripta familiei Kálnoky.

-
- Fig. 13. Stema Kálnoky de pe cripta de la Valea Crișului.
- Fig. 14. Hăghig: Capela familiei Nemes.
- Fig. 15. Stema Nemes de pe capela din Hăghig.
- Fig. 16. Stema funerară a contesei Polixéna Bethlen, văduva contelui János Nemes.
- Fig. 17. Cernatul de Jos: Biserica reformată.
- Fig. 18. Frontonul intrării sudice a bisericii reformate din Cernatul de Jos.
- Fig. 19. Epitaful Damokos și amvonul din piatră din biserica de la Cernatul de Jos.
- Fig. 20. Stema Damokos de pe epitaf.
- Fig. 21. Stema Bernáld de pe amvon.
- Fig. 22. Stema Cseffei de pe amvon.
- Fig. 23. Biserica unitariană din Arcuș.
- Fig. 24. Stema Bisericii Unitariene Maghiare pe biserica din Arcuș.
- Fig. 25. Stema Bisericii Unitariene Maghiare, desen de Keöpeczi Sebestyén József.
- Fig. 26. Zăbala: Castelul Mikes.
- Fig. 27. Stema de alianță Mikes-Moser de pe castelul din Zăbala.
- Fig. 28. Stema de conte a familiei Mikes pe o cahlă uriașă.
- Fig. 29. Stema Moser von Schaffhausen.
- Fig. 30. Micloșoara: Castelul Kálnoky.
- Fig. 31. Stema Kálnoky de pe castelul din Micloșoara (foto G. J).
- Fig. 32. Stema Kálnoky în colecția Siebmacher.
- Fig. 33. Vârghiș: Castelul Daniel.
- Fig. 34. Placa Ferenc Daniel din 1646.
- Fig. 35. Stema Daniel-Pekri de pe castelul din Vârghiș.
- Fig. 36. Loggia castelului Daniel de la Vârghiș.
- Fig. 37. Stema Daniel-Somssich din 1937.
- Fig. 38. Casa fântânii de lângă castelul din Vârghiș.
- Fig. 39. Stema Daniel de pe casa fântânii.
- Fig. 40. Conacul Daniel de la Tălișoara.
- Fig. 41. Edicul cu stema Daniel pe fațada conacului de la Tălișoara.
- Fig. 42. Stema Daniel pe extinderea sud-estică a conacului de la Tălișoara.

-
- Fig. 43. Cripta familiei Daniel de la Vârghiș.
- Fig. 44. Stema Daniel de pe cripta familiei.
- Fig. 45. Cernatul de Jos: Conacul Damokos Gyula.
- Fig. 46. Stema Damokos de pe frontonul conacului din Cernatul de Jos.
- Fig. 47. Catalina: Conacul Cseh-Künnle (Foto: Levente Albert).
- Fig. 48. Stema de pe frontonul conacului din Catalina.
- Fig. 49. Chilieni: Conacul Székely-Potsa.
- Fig. 50. Stema Székely de pe conacul de la Chilieni.
- Fig. 51. Ozun: Casa Gidófalvy-Szabó.
- Fig. 52. Stema de alianță Gidófalvy-Szabó de pe casa de la Ozun.
- Fig. 53. Sf. Gheorghe: Casa Gidófalvy.
- Fig. 54. Stema Gidofalvy de pe casa din Sf. Gheorghe.
- Fig. 55. Stema Gidófalvy de pe diploma de înnobilare.

* Fotografiile aparțin autorului.

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

Fig. 4

Fig. 5

Fig. 6

Fig. 7

Fig. 8

Fig. 9

Fig. 10

Fig. 11

Fig. 12

Fig. 13

Fig. 14

Fig. 15

Fig. 16

Fig. 17

Fig. 18

Fig. 19

Fig. 20

Fig. 21

Fig. 22

Fig. 23

Fig. 24

Fig. 25

Fig. 26

Fig. 27

Fig. 28

Fig. 29

Fig. 30

Fig. 31

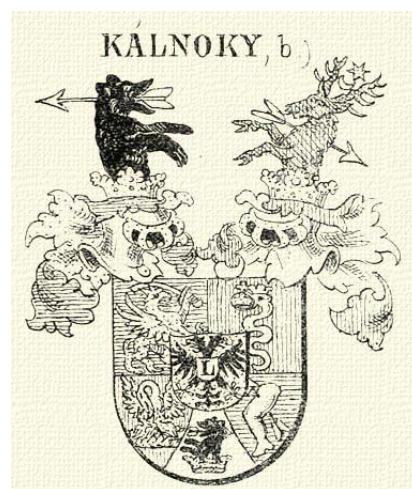

Fig. 32

Fig. 33

Fig. 34

Fig. 35

Fig. 36

Fig. 37

Fig. 38

Fig. 39

Fig. 40

Fig. 41

Fig. 42

Fig. 43

Fig. 44

Fig. 45

Fig. 46

Fig. 47

Fig. 48

Fig. 49

Fig. 50

Fig. 51

Fig. 52

Fig. 53

Fig. 54

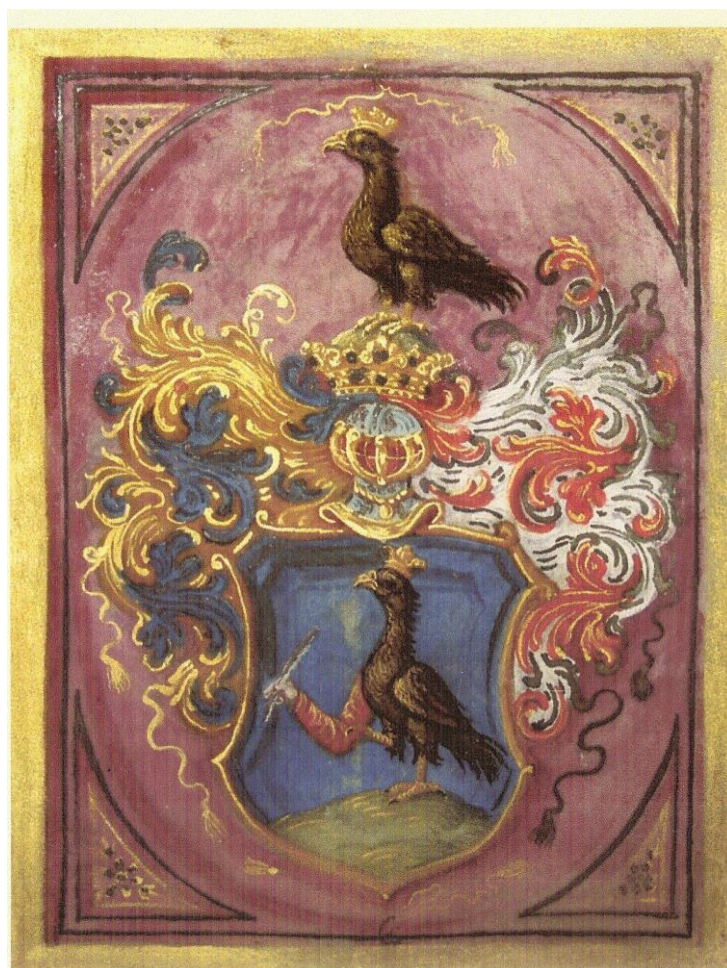

Fig. 55

TEATRUL NAȚIONAL DIN CARACAL - O BIJUTERIE ARHITECTURALĂ A SECOLULUI XIX

DANA ROXANA NICULA
Muzeul Romanătiului - Caracal

NATIONAL THEATRE FROM CARACAL – AN ARCHITECTURAL JEWELRY IN THE 19th CENTURY ABSTRACT

Built in late-baroque style according to the plans of the Austrian architect Franz Billeck, the Theatre from Caracal, inaugurated on 14 october 1901 at the presence of the politician Take Ionescu, lodged in time famous bands and actors – Alhambra, Cărbuș, George Vraca, Dina Cocea and others. Placed on the historical monuments list, the building has known, starting with the fifth decade of the past century, some restoration campaigns, restoration which was finalized only in December 2008.

Cuvinte cheie: teatru, Caracal, restaurare, arhitectură, cultură.

Keywords: theatre, Caracal, restoration, architecture, culture.

În Caracal, potrivit documentelor de arhivă și articolelor din presa vremii, reprezentațiile cu trupe de teatru ambulant sau cu actori de renume au început în cea de-a doua parte a secolului XIX. Spectacolele se desfășurau în berării, cafenele și în grădini de vară. După anul 1880, Caracalul a fost vizitat de renumite trupe teatrale și muzicale, cu artiști precum Crețu, Matei Millo, Anestin, Marinescu, Leonescu - Vampiru, Vernescu și Grigoriu, care, începând din anul 1883, dădeau spectacole în *Teatrul Vechi*, amenajat cu scenă și „*loji lucrate din scânduri, îmbrăcate în hermină roșie*”, în grajdurile lui Iorgu Jianu, situate pe strada Carpați nr. 2¹.

La 14 iulie 1896, *s-a pus piatra fundamentală a Teatrului Național din Caracal, menit a duce la propășirea culturii locuitorilor orașului*. Impunătorul edificiu s-a realizat după planurile arhitectului austriac Franz Billeck, antreprenorul lucrărilor de construcție fiind italianul Retzieri S. Mariani.

Clădirea teatrului, construită în stilul barocului târziu, se caracterizează printr-o mare bogăție de ornamente, atât la exterior cât și în interior, un „*teatru cochet împodobit cu stucaturi și inscripții, care cheamă trupe și o intenție bună de care trebuie să se țină seamă*”, după cum aprecia Nicolae Iorga. Are în compoziție coloane angajate, capiteluri, ancadrame, statui, balcoane, cupole și mari panouri pictate reprezentând scene idilice și pastorale².

A fost inaugurat la 14 octombrie 1901, deși Take Ionescu, aflat în campanie de alegeri în mai 1899, din partea Partidului Conservator, în încheierea discursului său ținut în noul teatru spunea că: „*inaugurez teatrul și sper că amintirea despre el va fi întotdeauna vie în inima caracalenilor de câte ori vor vizita teatrul*”³.

Având o capacitate de peste 500 de locuri, teatrul din Caracal s-a bucurat de atenția celor mai de seamă personalități din viața culturală și politică a vremii. Pe scena teatrului au evoluat renumitele trupe *Alhambra*, *Cărăbuș*, *Gioconda*, Compania dramatică *Bulandra*, Teatrul Maria Filotti, Teatrul Național din București, Teatrul Național din Iași, Societatea dramatică din Craiova, Opera italiană a lui Massini. Au cântat Niculescu Basu și Nora Marinescu. Un anume Zeforis scria la data de 27 august 1905, pe o ilustrată înfățișând teatrul: „*Iată și școala de corecțiunea moravurilor, pe care mulți o iau drept local de amuzament, spre a-și goni plictiseala din viața banală și atât de comună!*” (Fig.1a, 1b).

Pe scena teatrului, au conferențiat mari personalități ale științei, artei și literaturii, precum Nicolae Iorga, A. D. Xenopol, Octavian Goga, Vasile Pârvan, Nicolae Titulescu și Tache Ionescu.

Sala teatrului a găzduit de-a lungul anilor trupe mari și actori reprezentativi ai dramaturgiei românești, precum George Vraca, Grigore Vasiliu Birlic, Dina Cocea, Constantin Nottara, Constantin Tănase⁴. De asemenea, presa vremii consemnează faptul că marele nostru violonist George Enescu a susținut mai multe concerte în sala teatrului. La 21 ianuarie 1915, „*celebrul Enescu a dat o reprezentație la Teatrul Național din Caracal nu în folosul său personal ci pentru a se cumpăra o orgă la Atheneul din București*”⁵. În anul 1928, presa consemna prezența pe scena teatrului caracalean a artistului comic Tănase⁶.

Între anii 1959-1960, s-a făcut restaurarea monumentului. Lucrările de artă plastică au fost încredințate unor colective de artiști, membri ai Fondului Plastic, care au acoperit frescele originale și au introdus teme noi, contemporane. Sala de spectacole a fost decorată de colectivul de pictori alcătuit din Ion Musceleanu, Ion Mișa, Alin Gheorghiu, Silviu Marin, Sabin Bălașa, Simion Chintilă, Ion Sălișteanu și Iacob Gheorghe. Foaierul teatrului, ce înfățișează aspecte din viața socială, a fost pictat de Jules Perahim, Roni Noel, Gheorghe Tofan, Teodor Catană și A. Stoicescu. Pe frontonul teatrului existau patru statui alegorice. Fiind în parte avariate, s-au

executat altele de către sculptorii Vasile Năstăsescu (simbolul picturii), Nicolae Enea (simbolul muzicii), Rodica Severineanu (poezia) și Nartin Laizer (teatrul).

Clădirea a fost construită inițial pe un teren nisipos și fără o structură de rezistență adaptată acestui tip de teren, motiv pentru care, în anul 1986, s-a decis construirea unei structuri de rezistență și mutarea teatrului cu aproximativ 60 de metri.

Teatrul a fost închis atunci, iar autoritățile comuniste chiar alocaseră trei milioane de lei pentru lucrările de consolidare, care au fost tergiversate și deosebit de lente, iar imobilul nu a mai fost mutat (Fig. 2).

În anul 1994, au început lucrările de recondiționare a interiorului. În luna ianuarie 1995, din cauza neglijenței unor muncitori, s-a produs un incendiu la scenă. De atunci, această bijuterie arhitectonică a orașului s-a aflat, până în anul 2007, într-o perpetuă stare de cvasireparație capitală, cu intermitențe determinate de lipsa unor fonduri suficiente pentru finalizarea lucrărilor începute. În martie 2007, ca urmare a alocării de către Ministerul Culturii a fondurilor necesare au reînceput lucrările de reparații.

Suprafața clădirii teatrului este de 685 mp, aria desfășurată fiind de 1. 485 mp. Până pe data de 19 decembrie 2008, când a avut loc inaugurarea în prezența ministrului culturii și cultelor, Adrian Iorgulescu, s-a lucrat la infrastructură, structura de rezistență, arhitectura interioară și exterioară, au fost restaurate componentele artistice, pictura coloanelor și stucatura fiind restaurate la valoarea reală, placarea făcându-se integral cu foiță de aur (Fig. 3).

Picturile interioare au fost realizate de artiștii plastici Ion și Elena Gabriela Drăghici, la stucatură și pietrărie folosindu-se piatră naturală adusă din Munții Dobrogei (Fig. 4a, 4b, 4c).

Scena având o suprafață de aproape 150 de metri pătrați, a fost refăcută în totalitate din lemn de pin siberian, recunoscut pentru calitățile acustice, fiind dotată cu aparatură modernă (Fig. 5). Fiecare încăpere a teatrului a fost dotată cu mobilier nou. Sala de spectacol are acum un număr de 208 locuri, fiind prevăzută cu aparatură electronică, instalații de sonorizare și iluminat moderne (Fig. 6a, 6b).

Încălzirea este asigurată de patru centrale termice în cascadă, întregul edificiu dispunând de un generator electric de rezervă pentru cazul în care s-ar întrerupe accidental alimentarea de la rețea.

În holul teatrului se află două busturi ale unor mari personalități culturale caracalene, compozitorul Radu Șerban și poetul Virgil Carianopol, opere ale sculptorului Lucian Țăran.

Clădirea teatrului din Caracal se află pe lista monumentelor istorice, având codul de identificare OT- II- m - A - 08731.

După aproximativ 22 de ani, caracalenii se pot bucura în sfârșit de superba clădire a teatrului, care, asistând la un spectacol, te face să crezi că trăiești în perioada interbelică.

Note

¹ Mișu Slătculescu, *Da'le Teatrului la Caracal*, Caracal, 2002, p. 17.

² Aurelia Mincă, Mihai Butoi, *Monumente istorice și de artă din județul Olt*, București, 1984, p. 68.

³ *Romanașii*, din 24 mai 1899.

⁴ *Romanașul*, din 9 martie 1914.

⁵ *Romanașul*, din 2 februarie 1915.

⁶ *Romanașul*, din 26 februarie 1928.

Lista ilustrațiilor:

Fig. 1a. Teatrul din Caracal în anul 1902.

Fig. 1b. Teatrul din Caracal în anul 1905.

Fig. 2. Teatrul din Caracal în anul 1986.

Fig. 3. Teatrul după restaurare.

Fig. 4a. – 4b. Teatrul din Caracal – pictură interioară.

Fig. 4c. Teatrul din Caracal – coloana interioară.

Fig. 5. Teatrul din Caracal – sala și scena.

Fig. 6a. – 6b. Teatrul din Caracal – aspecte sală.

Fig. 1a

Fig. 1b

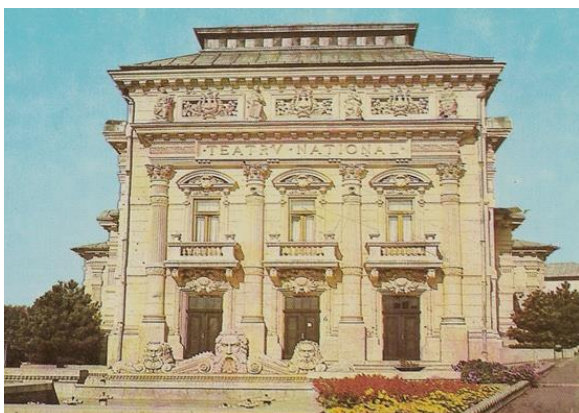

Fig. 2

Fig. 3

Fig. 4a

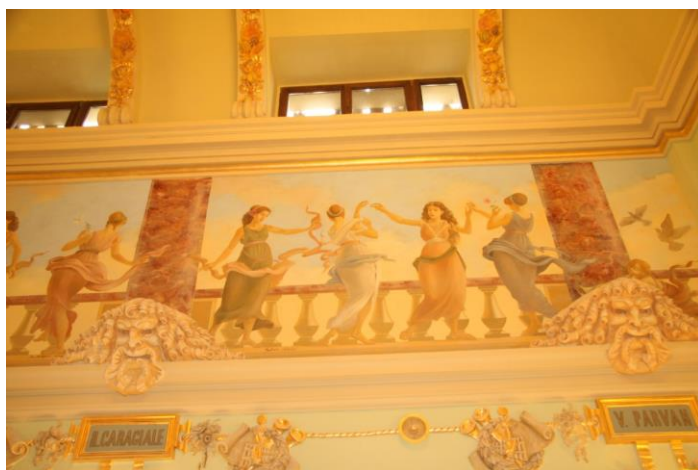

Fig. 4b

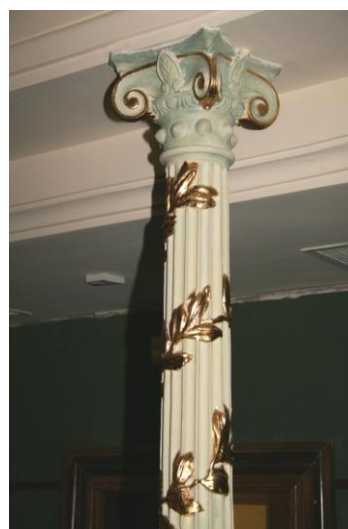

Fig. 4c

Fig. 5

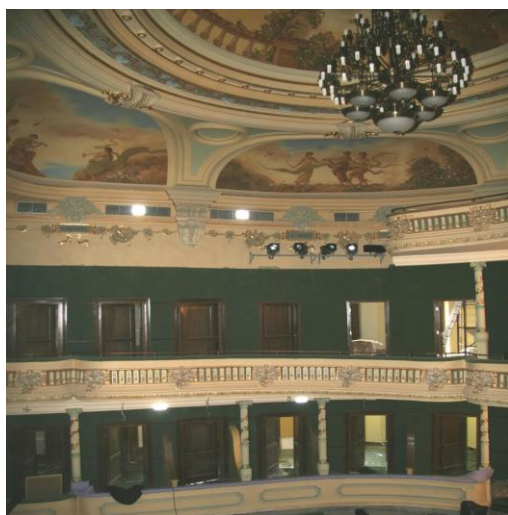

Fig. 6a

Fig. 6b

STATUIA LUI ALEXANDRU IOAN CUZA DE LA CRAIOVA

CRISTIAN SCĂICEANU
Banca Națională a României - București

ALEXANDRU IOAN CUZA STATUE FROM CRAIOVA

ABSTRACT*

Comparing with its „sister” from Iasi, the statue from Craiova of the Domnitor Cuza had a more agitated life, this fact offering to the historians a generous field of research. Even more than a century is running out since its realization, still there are many uncertainties, confusing data and white spots in the history of the statue. How the monument influenced the life of the town and how the political influences acted on the statue, these are other directions and their study could bring a better contribution to its history.

Let's think only to the fact that local authorities needed more than 25 years to place the statue in one of the town squares – while in Iasi a new square was built specially for this purpose – and then, without any remorse, they used the monument for their political interests, organizing „national” manifestations dedicated to the Day of the Unification in front of the statue. We hope that upcoming research will turn to profit the information from the local mass media and archive in order to know better the history of this statue.

*Traducere Gilda Roșca.

Cuvinte cheie: statuie, A.I. Cuza, Craiova, artă plastică.

Keywords: statue, A.I. Cuza, Craiova, plastic art.

Statuia lui Alexandru Ioan Cuza din Craiova ar avea toate motivele să fie unul din cele mai cunoscute monumente ale orașului. Este amplasată într-un loc central - în fața clădirii Primăriei -, este opera unui artist cu realizări notabile, a fost realizată acum mai bine de 100 de ani și reprezintă un personaj foarte important al istoriei naționale¹. În ciuda acestor argumente, este surprinzător cât de puține lucruri se cunosc despre istoria ridicării și despre oamenii care au contribuit la realizarea acestui monument. Până astăzi nu există nici o lucrare dedicată în exclusivitate statuii craiovene. Din acest motiv, ne propunem să realizăm un studiu preliminar care să analizeze în ce măsură cercetările istorice efectuate până acum clarifică diverse aspecte din tumultuoasa istorie a monumentului lui Cuza de la Craiova. Am ales ca metodă de lucru comparația cu statuia lui Cuza Vodă din Iași pentru că geneza lor este comună.

Statuia lui A. I. Cuza de la Iași beneficiază de o bogată literatură, „*neexistând în România monument despre care să se fi scris la fel de mult*”², unii dintre autori fiind nume importante ale istoriografiei românești: N. Iorga, A. D. Xenopol sau Al. Zub. Pentru statuia de la Craiova nu

am reușit să identificăm nici o lucrare dedicată în exclusivitate, iar în cele care tratează alte subiecte, spațiul acordat monumentului este nesemnificativ³.

Monumentul a fost realizată de sculptorul florentin Raffaello Romanelli și turnat în bronz în două exemplare. Unul dintre ele a ajuns la Iași, altul la Craiova⁴. Statutul statuii de la Craiova, în raport cu cea de la Iași, merită o analiză mai atentă. Termenul *copie*, folosit deseori pentru statuia craioveană, trebuie nuanțat, pentru că opera lui Romanelli a fost turnată în două exemplare, ambele fiind originale. Nici termenul *replică* nu corespunde realității, deoarece, în accepțiunea curentă, ar însemna că statuia de la Craiova a fost turnată ulterior, după modelul original de la Iași. Cele două statui sunt de fapt exemplare turnate în bronz după modelul original al artistului. Folosirea în limba română a englezescului *copies* pentru artefacte originale existente în mai multe exemplare (opere de artă, monede, mărci poștale etc.), credem că ar trebui privită cu mai multă atenție. Diferența dintre cele două statui este alta: cea de la Iași conține un grup statuar care cuprinde, la baza soclului, pe principalii colaboratori ai domnitorului -Mihail Kogălniceanu, Costache Negri, Nicolae Crețulescu și generalul I. E. Florescu-, pe când la Craiova nu există decât statuia ridicată pe un soclu.

Autorul statuii, Raffaello Romanelli⁵ (1856-1928), a făcut parte dintr-o familie de sculptori florentini. Tatăl său, Pasquale (1812-1887), s-a remarcat prin statuile unor personalități toscane, ce fac parte din colecții și muzee din întreaga lume. Fiul lui Raffaello, Romano (1882-1968), este autorul unor opere monumentale răspândite în întreaga Italie, devenind în 1930 membru al *Accademia d'Italia*⁶. Raffaello Romanelli s-a afirmat încă din tinerețe pe plan internațional, câștigând mai multe concursuri desfășurate în Argentina, Venezuela, Cuba, S.U.A., Franța, Germania și Rusia. În România, a lucrat pentru Casa Regală, pentru municipalitățile unor orașe, dar și pentru persoane private⁷. Din cele peste 300 de opere ale artistului, mai mult de 40 se află în România. Trebuie menționate în primul rând sculpturile, inspirate din mitologia greacă, care se află la Castelul Peleş. Alte opere ale sculptorului se află la Iași (monumentul lui A. I. Cuza), Craiova (statuia lui A.I. Cuza), Turnu Măgurele (monumentul soldatului erou), București (monumentul eroilor sanitari), Galați (monumentul Unirii). În cimitirul Bellu din București, se găsesc mai multe monumente funerare realizate de artistul florentin⁸. La data primirii comenzii pentru statuia lui A. I. Cuza, Raffaello Romanelli se făcuse deja cunoscut în România prin comenzile executate pentru Casa Regală.

În Italia, artistul este considerat astăzi un nume cunoscut, fiind nominalizat în *Enciclopedia Treccani*⁹. În general, prezentările făcute artistului sunt neutre, menționându-se de obicei principalele opere, fără a i se atribui merite excepționale. Vorbind despre una din operele majore ale lui Raffaello Romanelli, statuia lui Carlo Alberto di Savoia din grădina Palatului Quirinale din Roma, Antonio Venditti și Cinzia Dal Maso precizează că monumentul este opera **sculptorului toscan** Raffaello Romanelli, turnată în bronz la **celebra** turnătorie Lippi¹⁰ din Pistoia (s. n. pentru a evidenția gradul diferit de apreciere al celebrității)¹¹. Aceiași autori relatează inaugurarea monumentului, care a avut loc la 14 martie 1900, când avocatul Quirico, președintele comitetului de promovare a monumentului, „a remarcat ținuta maiestuoasă a lui Carlo Alberto și nobila mândrie a privirii sale gânditoare, în care strălucea gândirea și hotărârea generoasă a revendicării naționale. Aceasta – adauga el – a fost redată renăscută și vie de **ilustrul** sculptor Raffaele Romanelli care, prin creațiile artei sale cele mai nobile, a onorat Florența și Italia”¹² (s.n.). Nu știm dacă adjectivul *ilustru* se datorează unei aprecieri deosebite, dar oricum trecătoare, de care artistul a beneficiat în epocă sau folosirea sa are o explicație patriotică, în sensul că un monument dedicat unui personaj important al istoriei italiene, precum regele Carlo Alberto al Sardiniei, nu putea fi realizat decât de un *ilustru* sculptor. Credem că sculptorul Raffaello Romanelli este un cunoscut artist italian, dar avem rezerve în a-l considera un *maestru* al sculpturii italiene¹³. Clarificarea, prin studii viitoare, a poziției ocupate de artist în sculptura italiană, precum și stabilirea valorii artistice a operelor sale de la Iași și Craiova ar completa istoria celor două monumente.

Popularitatea lui A. I. Cuza a fost mare la Craiova, ca peste tot în țară de altfel. Unii autori consideră că a existat chiar un adevărat cult pentru domnitor în toată Oltenia¹⁴. Fără a diminua cu nimic din popularitatea domnitorului, considerăm că transformarea acesteia în cult este totuși o exagerare. Amintim în acest sens de vizita întreprinsă de Mihail Kogălniceanu la Craiova, care i-a trezit unele îngrijorări domnitorului, motiv pentru care l-a însărcinat pe devotatul Cezar Librecht să-l informeze cu privire la acțiunile desfășurate de primul ministru în Cetatea Banilor¹⁵. Oricum, nu se poate compara popularitatea lui Cuza din Moldova cu cea pe care o avea domnitorul în Oltenia. Din acest punct de vedere, inițiativa ridicării unei statui a lui A. I. Cuza la Craiova este o acțiune meritorie, dar oarecum surprinzătoare. Cultul pentru Cuza, existent în Moldova și cu deosebire la Iași, justifică pe deplin inițiativa ridicării unei statui. S-ar

fi cuvenit însă Bucureștiului, - orașul unde s-a desăvârșit, pe 24 ianuarie 1859, Unirea, și care va deveni, îndreptățit sau nu, capitala Principatelor Unite, în care a domnit Alexandru Ioan I-ul -, cinstea de a avea o statuie a domnitorului și nu capitalei Miciei Valahiei, care, în afară de unele tendințe autonomiste conturate în anumite momente, era mai curând legată, la mijlocul secolului al XIX-lea, de domnitorii Gheorghe Bibescu și Barbu Știrbei decât de A. I. Cuza¹⁶.

Ideea ridicării unui monument la Iași, dedicat lui Vodă Cuza, datează încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, mai precis imediat după moartea domnitorului, când un grup de studenți au avut această inițiativă¹⁷. La începutul secolului XX, cercurile intelectuale ieșene reiau inițiativa ridicării unui monument în memoria lui A. I. Cuza, sperând chiar la inaugurarea statuii cu prilejul sărbătoririi semicentenarului Unirii, din 1909. S-a constituit un comitet de inițiativă pentru ridicarea statuii, în frunte cu Grigore Ghica-Deleni, vechi boier moldovean, cu proprietăți în zona Hușiului¹⁸. Elena Cuza i-a adresat o scrisoare lui Ghica-Deleni, al cărei conținut ne ajută să înțelegem mai bine popularitatea și prețuirea de care s-a bucurat Elena Doamna: *„O soartă fericită a vrut ca defunctul meu soț să fie chemat a realiza în cea mai mare parte dorințele Divanurilor Ad-hoc și să pună astfel întâiele pietre la temelia noului stat român. Cu câte greutate a avut el a se lupta și cu cât devotament a lucrat în această operă nimeni nu o știe mai bine ca mine. Nu pot deci decât să vă aduc expresiunea adâncei mele gratitudini pentru inițiativa ce ați luat de a păstra memoria faptelor sale și a recunoștinței neamului nostru. Iar dacă poate fi o mângâiere la adâncă mea durere, eu nu o găsesc decât în starea de înflorire, la care iubita noastră țară a ajuns prin munca fiilor săi, sub înțeleapta conducere a M. S. Regelui Carol. Vă rog să arătați via mea recunoștință întregului comitet”*¹⁹.

Merite incontestabile pentru ridicarea statuii au și cei doi istorici A. D. Xenopol și N. Iorga. Primul a obținut sprijinul regelui Carol I pentru realizarea monumentului și chiar subscripția unei sume importante pentru ridicarea lui. Nicolae Iorga, prin articolul *„Statuia lui Cuza-Vodă”*, milita încă din 1903 pentru realizarea la Iași a unui monument al domnitorului²⁰. Numărul din 24 ianuarie 1909 al ziarului *„Neamul Românesc”* este dedicat lui A. I. Cuza. Articolul lui Nicolae Iorga *„Să dăm Iașului fondul jubiliar Cuza-Vodă”* este o pledoarie pentru constituirea unui fond destinat realizării unei statui și a unui muzeu pentru domnitorul Unirii. Pe primul loc al listei de subscripție, deschise de ziar, este Nicolae Iorga, care a oferit suma de 100 lei. La sfârșitul anului se strânseseră 12.000 lei²¹. Inițiativa lui Iorga a fost considerată de presa

proguvernamentală drept o acțiune anticarlistă, motiv pentru care savantul s-a văzut obligat să răspundă prin articolul „În apărare”²². La 18 mai 1910, ziarul a mai depus în contul deschis pentru realizarea monumentului încă 12.722 lei²³. În noiembrie 1910, N. Iorga a ținut o conferință la Ateneul Român despre „Administrația în timpul domniei lui Cuza”, în sprijinul ridicării monumentului²⁴. Profesorul a prezentat, la 6 aprilie 1912 o comunicare la Academia Română, intitulată „Politica Austriei față de Unire”, ținută cu prilejul inaugurării la Iași a „celeii dintâi statui ridicate lui Alexandru Ioan I-lu Cuza, Domn al României Unite”²⁵.

La Craiova, ecourile inițiativei ieșene pentru ridicarea unei statui a domnitorului au fost pozitive, astfel încât Primăria orașului a contribuit cu suma de 1.000 lei la ridicarea statuii de la Iași²⁶. Mai mult decât atât, modelul ieșean a determinat și la Craiova apariția unui grup de inițiativă pentru ridicarea unei statui a lui Cuza în Cetatea Banilor: „În 1909, când se împlineau cincizeci de ani de la Unirea Principatelor, s-a luat la Craiova inițiativa ridicării unei statui a domnitorului Alexandru Ioan Cuza”²⁷. Inițiativa realizării unei statui a lui A. I. Cuza la Craiova a avut-o Mișu N. Popp, cel care în numărul din 5 martie 1909 al ziarului „Democrația”, al cărei fondator a fost, lansa ideea unei monument: „Nu poți să pomenesci cuvântul Unire – se preciza în apelul semnat de M. N. Popp – fără să te gândești la Cuza. Nu poți să vorbești de România noastră, de progresele ei, fără a-ți întoarce gândirea înapoi la anul 1859”²⁸. Presa interbelică menționa că „inițiativa ridicării statuii lui Cuza Vodă, pe una din piețele centrale ale Craiovei, aparține d-lui Mișu Pop-Lăcrița, fost deputat de Dolj de mai multe ori, care a ținut astfel să arate recunoștința Oltenilor pentru faptele mărețe ale marelui Domn, față de operele sociale de covârșitoare importanță ca: secularizarea averilor mănăstirești, împrumutarea țăranilor și perfectarea desrobirii țăganilor, care deși fusese legiferată cu câțiva ani mai înainte de un alt Domnitor român²⁹, din cauza unor cercuri interesate, prea influente, nu fusese aplicată”³⁰. Inițiativa lui Mișu N. Popp s-a bucurat de sprijinul profesorilor de istorie din Craiova, dintre care mulți fuseseră elevii lui Nicolae Iorga și care au fost influențați de eforturile Profesorului pentru ridicarea statuii de la Iași³¹. Ideea ridicării unei statui a lui Cuza Vodă la Craiova nu a reușit însă să atragă interesul marilor personalități culturale, așa cum s-a întâmplat la Iași, cu toate că putem vorbi de un sprijin – poate numai indirect – al lui Nicolae Iorga pentru inițiativa craioveană.

Informațiile privind costul statuii ieșene sunt contradictorii. Plecând de la informația oferită de A. D. Xenopol, implicat activ în ridicarea statuii, care afirmă că „după 6 ani de o

*stăruitoare muncă, abia se adunaseră vr'o 70.000 lei*³², toți autorii care au scris despre acest subiect sunt de acord cu faptul că aceasta este suma strânsă prin subscripție. Unii consideră că la această sumă trebuiesc adăugați și cei 20.000 lei donați de Casa Regală³³, suma totală strânsă devenind astfel 90.000 lei. Înclinăm să credem că cei 20.000 lei dați de Regele Carol I erau cuprinși deja în suma de 70.000 lei, pentru că Barbu Theodorescu afirmă că monumentul a costat 72.000 lei³⁴, iar A. D. Xenopol precizează că „*norocul vru ca sculptorul italian Rafael Romanelli din Florența, căruia comitetul [i] se adresase pentru a executa statuia să fie un artist tot atât de mare, pe cât de dezinteresat, și el se primi a executa monumentul pentru un preț ce depășia cu puțin suma adunată* (s.n.)”³⁵.

La Craiova, în ciuda celor 345 (?) de liste de subscripție³⁶, oltenii nu au contribuit cu bani pentru ridicarea statuii, „*așa încât aproape întreg costul lucrării a fost suportat personal de inițiator [Mișu N. Popp], de rude și prieteni apropiați*”³⁷. Nu se cunosc nici suma strânsă prin subscripție și nici prețul plătit de Mișu N. Popp. Se știe, însă, că și în acest caz artistul florentin a dovedit multă înțelegere pentru dorința craiovenilor de a avea o statuie a lui A. I. Cuza în urbea lor. „*Sculptorul Romanelli, dându-și seama de dificultățile subscrierii pentru statuie și fiind prieten cu d. Mișu Pop, dar voind ca opera închinată marelui Domnitor să-și găsească loc și pe una din piețele centrale ale Craiovei, a primit să execute statuia în aceleași condițiuni artistice și de proporții ca aceea dela Iași*”³⁸. Fără a pune la îndoială disponibilitatea și bunele intenții ale lui Raffaello Romanelli, atât pentru craioveni cât și pentru ieșeni, ne întrebăm doar dacă amabilitatea artistului nu a fost cumva generată și de faptul că avea două comenzi pentru aceeași statuie, care trebuia doar turnată în bronz în două exemplare. Revenind la cazul statuii lui Cuza de la Iași, mult mai bogat în informații, inclusiv de ordin financiar, ar fi interesant de analizat ce însemna de fapt onorariul de 72.000 lei acceptat de artist. Nu cunoaștem, din păcate, câți bani a primit Raffaello Romanelli pentru alte monumente executate în România, pentru a putea face o comparație. Se evocă în unele lucrări intenția guvernului de a aloca suma de 300.000 lei pentru un monument al Unirii, care să nu îl includă pe Cuza, menajând astfel susceptibilitățile regelui Carol³⁹. De la intenții la fapte este cale lungă, așa încât nu putem face o comparație în acest caz.

Inaugurarea statuii la Iași, desfășurată timp de două zile, pe 27 și 28 mai 1912, s-a făcut cu mare fast, în prezența regelui Carol I. Primăria Iașului, comitetul de inițiativă și guvernul au depus eforturi deosebite pentru a li se da serbărilor dezvelirii statuii un caracter „*național*”.

Printre alte acțiuni, a fost și un prânz câmpenesc, la care au participat cei 2.000 de țărani prezenți la festivități. Datele financiare cu privire la costurile evenimentului nu sunt foarte clare, dar se cunoaște faptul că statul a contribuit cu suma de 60.000 lei pentru organizarea inaugurării, iar Primăria a avut un deficit bugetar de 40.000 lei ca urmare a cheltuielilor făcute cu această ocazie⁴⁰. Chiar și dacă inaugurarea statuii ar fi costat numai 100.000 lei ⁴¹, sumă compusă din contribuția statului și cheltuielile Primăriei, constatăm cu ușurință că pentru festivitățile de inaugurare s-a cheltuit aproape 150% din costul statuii. Rămâne de stabilit cum au ajuns, atât craiovenii, cât și ieșenii, să încredințeze execuția statuii lui Raffaello Romanelli, deoarece chiar dacă în ambele cazuri avem de a face cu inițiative private, ideea unui concurs de oferte ar fi putut fi luată în considerare. De asemenea, ar fi interesant de stabilit în ce măsură dubla comandă, de la Iași și de la Craiova, a influențat prețul celor două statui.

Ieșenii au dorit amplasarea statuii lui Cuza într-o piață centrală, reprezentativă pentru Unirea din 1859. Având mereu teama că statuia nu este dorită de Regele Carol I, autoritățile locale au evitat să acorde amplasamentul solicitat în actuala Piață a Unirii, propunând un alt amplasament, în piața Cuza Vodă (în față la „Select”)⁴². În urma unor mișcări studențești coordonate de A. D. Xenopol, A. C. Cuza și N. Iorga, ținând cont poate și de semnificația donației regelui, autoritățile au cedat și s-a stabilit actualul amplasament, locul unde s-a jucat pentru prima dată Hora Unirii în 1857⁴³.

La Craiova, lucrurile au fost cu mult mai complicate. În primul rând, nu este foarte clar când a ajuns statuia în oraș. După unele surse, acest lucru s-a întâmplat în 1912⁴⁴. Alți autori optează pentru anul 1911⁴⁵. După ce a ajuns la Craiova, statuia a avut o istorie zbuciumată. Autoritățile locale nu au fost de acord cu amplasarea statuii, din diverse motive, mai mult sau mai puțin politice. Mișu N. Popp a depozitat statuia în curtea locuinței sale, de pe strada Sf. Dumitru⁴⁶. În timpul ocupației din Primul Război Mondial, nemții au ridicat statuia pentru a o topi, în vederea obținerii bronzului atât de prețios pe timp de război⁴⁷. Intervenția lui Mișu N. Popp, refugiat la Iași, pe lângă primul ministru Alexandru Marghiloman, a determinat autoritățile germane să revină asupra măsurii de confiscare a statuii și să o returneze⁴⁸. După alte surse, statuia chiar a ajuns în Germania, de unde a revenit din ordinul feldmareșalului August von Mackensen, dar această ipoteză pare puțin probabilă⁴⁹.

După război, discuțiile privind amplasamentul statuii au continuat, existând mai multe variante. Printr-un memoriu înaintat Primăriei, în 1928, consilierul local Nicolae Romanescu se opunea amplasării statuii lui A. I. Cuza în fața Palatului de Justiție (actuala Universitate), considerând acest amplasament „o adevărată ofensă, o erezie, față de datele de perspectivă”. Fostul primar considera că „o statuie nu poate fi așezată decât pe o piață creată în mod judicios, pentru ca să fie pusă cât mai mult în valoare și să adauge la înfrumusețarea și farmecul unui oraș”. În finalul memoriului, marele edil pleda pentru soluții studiate și nu pentru improvizații: „nu e prudent să ne grăbim, să nu bruscăm nimic, să așteptăm ocaziunile care să ne permită de a aplica un program de simetrie, de rectitudine, de organizare armonioasă în ansamblul municipiului”⁵⁰. Impresionează claritatea gândirii urbanistice a fostului primar, dar pledoaria sa pentru cumpătare în luarea deciziilor nu poate decât, eventual, să explice întârzierea privind amplasarea statuii în spațiul public, dar nicidecum să o justifice. O altă variantă luată în discuție, a fost amplasarea sa în Grădina Unirii (English Park, actualul amplasament al statuii): „amenajarea Grădinii Unirii a început în 1930-1931, prin conlucrarea lui N. P. Romanescu, arhitectul peisagist Emile Pinard, inginerul-arhitect O. Hesselman-Carada (șeful Serviciului Tehnic al Primăriei) cu antreprenorul Bulfon Ferdinand, în vederea executării soclului pentru monumentul domnitorului Unirii din 1859, Alexandru Ioan Cuza”⁵¹. Este semnalată și o tentativă de amplasare a statuii, în 1933, lângă biserica Madona-Dudu, prin amenajarea parcului de acolo⁵². Marea majoritate a surselor documentare indică anul 1935 ca dată de amplasare în spațiul public a statuii⁵³. Paul Rezeanu consideră însă că statuia a fost amplasată în 1936 în piațeta dintre Hotel Minerva, Hotel New-York și cinematograful Select⁵⁴, la intersecția străzii Unirii cu strada Kogălniceanu⁵⁵. Prelungirea străzii M. Kogălniceanu, dincolo de intersecția cu strada Unirii, este strada Sf. Dumitru. Pe această stradă era locuința lui Mișu N. Popp, în curtea căreia se afla depozitată statuia, astfel încât aceasta nu a fost deplasată decât până la colțul străzii pentru a fi amplasată în public. Presa vremii menționa meritul primarului Constantin Negrescu privind amplasarea statuii într-o piață a orașului, după 26 ani de așteptare. Soclul statuii, din piatră de Gura-Văii, a fost făcut pe cheltuiala Primăriei⁵⁶.

Dezvelirea monumentului se pare că a avut loc în 1939, dar evenimentul trebuie să fi fost foarte discret pentru că informațiile ajunse până la noi sunt puține, vagi și contradictorii. În toate lucrările în care se vorbește despre inaugurarea monumentului se menționează doar anul

inaugurării, evitându-se precizarea datei exacte. După unii autori „*inaugurarea a avut loc abia în 1939*”⁵⁷, iar alții consideră că odată cu instalarea pe amplasament a avut loc și inaugurarea, în 1936⁵⁸. Data mutării statuii pe actualul amplasament, în grădina publică English Park, vis-a-vis de clădirea Primăriei (fostă Banca Comerțului, fondată de Constantin Neamțu), nu poate fi stabilită cu precizie, pentru că și referitor la acest eveniment datele de care dispunem sunt contradictorii și confuze. Cele mai multe surse afirmă că statuia a fost mutată în 1940⁵⁹, dar există și autori care, pe baza unor documente de arhivă, afirmă că mutarea „*s-a făcut în anii 1945-1947, prin insistența primarului de atunci, generalul D. Popescu*”⁶⁰. Trebuie menționată și opinia conform căreia „*prin anii cincizeci a fost mutată [statuia] pe locul unde se află astăzi*”⁶¹.

Despre jocurile politice care au obstrucționat într-o primă fază amplasarea statuii la Iași s-a scris foarte mult. Recent, Sorin Iftimi a reliefat un amănunt ce poate explica mai bine virulența atacurilor politice asupra amplasării statuii cu un secol în urmă. Este vorba despre documentul ce iese discret de sub faldurile mantiei princiare și care face referire la data de 2 mai 1864, când, în urma unei lovituri de stat, Cuza a dizolvat Adunarea⁶². Adăugăm doar, pentru a da o notă de culoare, o caricatură care a apărut pe coperta revistei „Furnica” în 1910, în care Take (Ionescu ?) și Petrache (Carp ?) rămân mirați să vadă în palatul regelui Carol statuia lui Cuza. Regele le răspunde că a adus statuia pentru că a ajuns la concluzia că numai cel care a făcut Unirea Principatelor ar mai putea să-i împace pe politicienii vremii⁶³. Caricatura a apărut, probabil, după sprijinul anunțat de rege pentru realizarea statuii.

La Craiova a durat mai mult de un sfert de secol până când a fost amplasată în spațiul public statuia. Nu trebuie scăpat din vedere faptul că în 1912 a fost inaugurat în Cetatea Banilor monumentul domnitorului Barbu Știrbei, realizat de Jean Lecomte du Noüy și amplasat în grădina bisericii Sf. Treime - reconstruită de fratele său, André Lecomte du Noüy -, iar în 1913 alte două monumente: bustul lui Ioan Maiorescu, opera sculptorului Ioan Iordănescu, amplasat în Parcul Bibescu și monumentul Independenței, realizat de D. Pavelescu-Dimo, amplasat la intrarea în același parc. Cum parcul se află la marginea orașului, trebuie subliniat că cele două monumente inaugurate în 1913 au fost amplasate la periferie. Cauzele neamplasării statuii lui Cuza trebuie analizate și în contextul acestor inaugurări, și de aceea ne întrebăm dacă nu cumva concepția urbanistică evocată de Nicolae Romanescu în 1928⁶⁴, conform căreia statuile au nevoie de piețe largi – care lipseau Craiovei de atunci - pentru a fi puse în valoare, a fost una din aceste

cauze. Conflictele, politice - de genul celor de la Iași - sau ale unor grupuri de interese locale, pot fi cauze care să conducă la întârzierea amplasării statuii, dar când acest lucru se prelungește peste 25 de ani, devine foarte greu de explicat. În acest sens, amintim că, în anumite momente, în Primăria Craiovei au deținut funcții importante persoane foarte apropiate lui Mișu N. Popp. Unul din frați a fost primar interimar în 1923, iar soția sa viceprimar, în 1930. Cu toate acestea, statuia nu a fost amplasată în public decât în 1936. Cercetări ulterioare vor aduce, cu siguranță, noi date despre aceste aspecte.

Astăzi foarte puțini știu cine a fost Mișu N. Popp, inițiatorul ridicării statuii lui A. I. Cuza la Craiova. Numele lui este aproape inexistent în publicistica ultimei jumătăți de secol. Presa contemporană a reluat recent o știre publicată în ziarele de acum 100 de ani, în care numele lui Mișu N. Popp este asociat unei știri, pe care ziarele vremii o considerau de „senzație”. Pe scurt, este vorba despre un accident petrecut la o trecere la nivel a căii ferate Craiova – Pitești, între stațiile C.F.R. Cârcea și Pielești, când trenul de persoane nr. 164 care circula de la Craiova la București a lovit o mașină care nu s-a asigurat la trecerea căii ferate. În urma accidentului au murit șoferul și doi pasageri, care se deplasau la Craiova, venind de la Lăcrița, unde fuseseră la conacul lui Mișu N. Popp⁶⁵. Jurnaliștii de astăzi au reluat știrea pentru a ilustra, probabil, senzaționalul de altă dată. Păcat numai că nu au considerat necesar să afle cine era proprietarul conacului de la Lăcrița.

Vom încerca în cele ce urmează să prezentăm, pe baza datelor de care dispunem, familia lui Mișu N. Popp. Tatăl său, Nicolae T. Popp, a trăit între 1848 și 1920. În epocă i se spunea *Nae Tae Pae*, de la inițialele N. T. P. A fost deputat liberal de Dolj și președinte al Camerei de Comerț Craiova⁶⁶. Era considerat printre personalitățile din elita Craiovei⁶⁷. Senator de drept, a fost un mare moșier și negustor de cereale. Se spune că „*înainte de Primul Război Mondial cucerise Dunărea, de la Sulina la Viena, în comerțul cu grâne transportate cu șlepurile*”. A fost căsătorit cu Maria Popp - iubitoare de literatură și bună violonistă-, cu care a avut 16 copii, din care au trăit 10. Tuturor le-a asigurat o situație materială confortabilă și o instrucție serioasă⁶⁸. Casa în care a locuit N. T. Popp se află pe strada Iancu Jianu nr. 2⁶⁹. O altă frumoasă casă care a fost în proprietatea familiei Popp este cea de pe strada Mihai Viteazul nr. 11⁷⁰. Constantin (Costică) N. Popp (1877-1958), unul din frații lui Mișu N. Popp, a făcut studii la Paris, ca mulți alți tineri craioveni cu situație materială bună din vremea sa, a ajuns până la gradul de colonel în

timpul Primului Război Mondial, a fost primar al Craiovei și a deținut funcția de prefect de Dolj de două ori⁷¹. Casa sa este pe strada Unirii nr. 89⁷². Un alt băiat al familiei Popp, a fost Victor N. Popp (1885-1955), care a făcut studii de drept, profesând meseria de avocat. A fost un pasionat numismat, rămas cunoscut pentru controversatul schimb realizat cu Constantin Nicolaescu-Plopșor⁷³. Dintre surori, merită menționată Lili, care a divorțat de soțul ei, Alexandru Kirițescu, pe motiv că ar fi homosexual. Acesta s-a răzbunat și a scris piesa *Gaițele*⁷⁴. O altă femeie interesantă din familia Popp, a fost soția lui Mișu N. Popp, Maria (Mărioara), una din cele patru fiice ale cunoscutului negustor Toma Marocneanu⁷⁵ – o soră a ei a fost căsătorită cu Mihail Oromolu, fost prefect de Dolj și ulterior guvernator al Băncii Naționale -, vară primară cu Nicolae Titulescu, cea care a devenit viceprimar al Craiovei în 1930 și prima femeie senator din România la alegerile din 1939⁷⁶. Activitatea ei principală a fost însă cea depusă în slujba mișcării feministe din România⁷⁷. Despre Mișu N. Popp se știe foarte puține lucruri. S-a născut la 17 septembrie 1871 și a murit la 4 noiembrie 1951. Activitatea politică a început-o la liberali, continuând tradiția familiei, fiind consilier județean între 1901 și 1905; a trecut apoi la conservatori, din partea cărora a fost deputat între 1911 și 1912. A fondat Partidul Democrat și a fost unul din conducătorii Jockey Clubului din Craiova⁷⁸.

Comparativ cu sora ei de la Iași, statuia lui Cuza Vodă din Craiova a avut o viață mult mai agitată, fapt ce oferă istoricilor un generos domeniu de cercetare. Constatăm că în ciuda trecerii a peste un secol de la realizarea ei, există încă multe incertitudini, date confuze și pete albe în istoria sa. Cum a influențat monumentul viața urbei, dar și care au fost influențele politice asupra statuii sunt alte direcții al căror studiu ar contribui la o cunoaștere mai bună a istoriei sale. Să ne gândim doar la faptul că autorităților locale le-au trebuit mai bine de 25 de ani până să o amplaseze într-una din piețele orașului - pe când ieșenii creaseră chiar o nouă piață în acest scop - și că apoi, fără nici o remușcare, au utilizat în scopuri politice monumentul, organizând manifestări „naționale” de ziua Unirii lângă statuia lui Cuza Vodă. Sperăm că cercetări viitoare vor valorifica informațiile din presa și arhivele locale pentru a cunoaște mai bine istoria acestei statui.

Note

¹ Un studiu foarte interesant și util privind funcția de cultură publică, reflectarea istoriei prin monumente și mesajul transmis de acestea generațiilor viitoare, la Alexander Rubel, *Monument și amintire. Despre semiotica culturii publice a memoriei pornind de la monumentele din Iași*, în „Cercetări istorice”, XXIV-XXVI, Iași, 2010, p. 457-494.

² Inventarul lucrărilor dedicate în exclusivitate statuii lui Cuza Vodă din Iași, cuprinzând peste 20 de titluri, la Sorin Iftimi, *Iași în bronz și marmoră. Memoria statuiilor*, în *loc. cit.*, p. 495-543; pentru statuia lui Cuza Vodă v. p. 508-512.

³ Dintre lucrările care conțin referiri la statuia lui Cuza Vodă din Craiova, enumerăm următoarele: Florea Firan, Alexandru Firescu, *Monumente de istorie, arhitectură și artă plastică*, în ***, „Istoria Craiovei”, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1977, p. 280-281 (13 rânduri, fără indicarea surselor); Luchian Deaconu, *Memoria Craiovei. Itinerarii istorice*, Muzeul Olteniei, Craiova, 1981, p. 51 și 103 (5, respectiv 4 rânduri, fără indicarea surselor); Ion Pătroi, e. a., *Istoria ilustrată a Craiovei. Vestigii de istorie și artă. Monumente ale culturii spirituale*, Editura Aius, Craiova, 1997, pagini nenumerate (4 rânduri și 3 ilustrații, fără indicarea surselor); Paul Rezeanu, *Craiova, studii și cercetări de istorie și istoria artei*, Editura Helios, Craiova, 1999, p. 135 (3 rânduri, fără indicarea surselor) și 136 (fotografie); Dinică Ciobotea, e. a., *Grădinile și parcurile Craiovei*, Editura de Sud, Craiova, 1999, p. 44 (2 paragrafe pe o coloană, cu 8 și respectiv 7 rânduri), informații bazate pe documente din Arhivele Județene Dolj, fond *Primărie*; Luchian C. Deaconu, *Craiova 1898-1916. Saltul la urbanismul modern. Nicolae P. Romanescu*, Editura Sitech, Craiova, 2001, p. 204 (10 rânduri) și 276 (8 rânduri), informații bazate pe documente de la Arhivele Județene Dolj, fond *Primărie*; Paul Rezeanu, *Amintirile orașului*, Editura Alma, Craiova, 2006, p. 43 (11 rânduri pe o coloană) și p. 44 (9 rânduri pe o coloană, cu fotografie), ambele fără indicarea surselor; Magda Buce Răduț, *Trecutul în Craiova de astăzi*, Editura Sim Art, Craiova, 2008, p. 122 (11 rânduri, 3 ilustrații, fără indicarea surselor).

⁴ Ion Pătroi, e.a., *op. cit.*; Magda Buce Răduț, *op. cit.*, p. 122.

⁵ Prenumele artistului apare în unele lucrări sub forma *Raffaello* (Florea Firan, Alexandru Firescu, *op. cit.*; Ion Pătroi, e. a., *op. cit.*; Constantin Ostap, *Monumentele ieșene ale celor trei Uniri*, în „Monumentul VI”, Editura Trinitas, Iași, 2005, p. 245 și 246; în unele surse italiene sculptorul este numit *Raffaello Romanelli* (vezi *supra* nota 7).

⁶ *Reale Accademia d'Italia* (Academia Regală a Italiei), instituție culturală care a funcționat între 1929 și 1945. Conform articolului 2 din statut, a fost fondată cu sarcina de „a promova și coordona mișcarea intelectuală italiană în domeniul științelor, al literelor și artelor, de a păstra pur caracterul național conform geniului și tradițiilor neamului, și de a-i favoriza expansiunea și influența dincolo de granițele Statului” (originalul în italiană: “promuovere e coordinare il movimento intellettuale italiano nel campo delle scienze, delle lettere e delle arti, di conservare puro il carattere nazionale, secondo il genio e le tradizioni della stirpe e di favorirne l'espansione e l'influsso oltre i confini dello Stato”) (http://it.wikipedia.org/wiki/Accademia_d%27Italia, 31.07.2012).

⁷ Vezi http://www.risecoli.net/it/family_heritage.html, 26.07.2012.

⁸ Pentru opera lui Raffaello Romanelli în România, vezi și Dr. Gabriela Dancescu, *Trecem și...nu vedem: monumentala operă artistică a sculptorului Raffaello Romanelli*, în „Buletinul Calea de lumină”, an III, nr. 32, decembrie 1996 (http://conexromcan/eglise/doc_32_96.htm, 26.07.2012).

⁹ *Enciclopedia Treccani* este corespondentul italian al celebrului *Larousse*.

¹⁰ Turnătorie în bronz, binecunoscută pe plan internațional datorită statuiilor turnate aici, fondată de Andrea Lippi (1888-1916) la Pistoia (http://www.comune.pistoia.it/cgi-bin/comunicati/comunicati_2006.cgi?cmd=vis&id=4511, 31.07.2012).

¹¹ Originalul în italiană: „Opera dello scultore toscano Raffaello Romanelli (1856-1928), venne fusa nella celebre fonderia Lippi di Pistoia” (Antonio Venditti, Cinzia Dal Maso, *Sull'alto del Quirinale il giardino del Kaiser*, 29 giugno 2011 (<http://www.specchioromano.it/Fondamentali/Lespigolature/2011/GIUGNO/Sull'altro%20del%20Quirinale%20il%20giardino%20del%20Kaiser.htm>, 31.07.2012).

¹² Originalul în italiană: „Primo a prendere la parola fu l'avvocato Quirico, presidente del comitato promotore, che fece notare il maestoso portamento di Carlo Alberto e la nobile fierezza del suo sguardo pensoso, in cui brillava „il pensatore e il proposito generoso della rivendicazione nazionale. „Tale- aggiunse – è reso redivivo e spirante dall'illustre scultore Raffaello Romanelli che, con le creazioni dell'arte sua nobilissima, nora Firenze e L'Italia” (*Ibidem*).

¹³ Cf. Alexander Rubel, *op. cit.*, p. 476.

¹⁴ Florea Firan, Alexandru Firescu, *op. cit.* p. 280.

- ¹⁵ Vezi pe larg acest aspect la Constantin C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, Editura Științifică, București, 1966, p. 356.
- ¹⁶ Amănunte privind ridicarea unui monument dedicat lui A. I. Cuza la București, vezi la Constantin Ostap, *op. cit.* p. 247 și Sorin Iftimi, *op. cit.*, p. 512.
- ¹⁷ „Curierul de Iași”, nr. 62, 1 iunie 1873, *apud* Constantin Ostap, *op. cit.*, p. 245.
- ¹⁸ Componența comitetului de inițiativă la Sorin Iftimi, *op. cit.*, p. 509.
- ¹⁹ Rudolf Șuțu, *Iașii de odinioară*, vol. 1, Tipografia Lumina Moldovei, Iași, 1923, p. 206-208.
- ²⁰ Nicolae Iorga, *Oameni cari au fost. Amintiri și comemorări*, Editura Neamul Românesc, Vălenii de Munte, 1911, p. 128-134.
- ²¹ Barbu Theodorescu, *Nicolae Iorga. 1871-1940* [biobibliografie], vol.1, Editura Științifică și Enciclopedică – Editura Militară, București, 1976, p. 50.
- ²² *Ibidem*.
- ²³ *Ibidem*, p. 53.
- ²⁴ *Ibidem*, p. 54.
- ²⁵ *Ibidem*, p. 57.
- ²⁶ Luchian Deaconu, *Craiova 1898-1916....*, p. 276.
- ²⁷ Florea Firan, Alexandru Firescu, *op. cit.*, p. 280.
- ²⁸ Luchian Deaconu, *op. cit.*, p. 51.
- ²⁹ Este o trimitere clară la popularitatea de care se bucurau în Oltenia cei doi frați, domnitorii Gheorghe Bibescu și Barbu Știrbei, care alături de Grigore Alexandru Ghica și Mihail Sturdza, au contribuit la legislația pentru dezrobirea Țiganilor.
- ³⁰ ***, *Odissea unei statui a lui Cuza-Vodă. Lucrarea executată acum 27 de ani așteaptă să fie inaugurată*, în „Realitatea ilustrată”, nr. 526, 1937, p. 8.
- ³¹ Barbu Theodorescu, *op. cit.*, p. 50.
- ³² A. D. Xenopol, *Istoria ideilor mele*, în I. E. Toruțiu, „Studii și documente literare. Vol. IV. Junimea”, Institutul de Arte Grafice Bucovina, București, 1933, p. 368-428.
- ³³ Nu este foarte clar câți bani a oferit regele Carol pentru ridicarea statuii, pentru că în unele surse apare cifra de 20.000 lei (Andi Mihalache, *Scandal politic în jurul statuii lui Cuza din Iași*, în „http://www.historia.ro/exclusiv_web/general/articol/scandal-politic-jurul-statuii-lui-cuza-iasi”), iar altele vorbesc despre 10.000 lei („Opinia” din 24 septembrie 1910, *apud* Constantin Ostap, *op. cit.*, p. 246); confuzia persistă și în ceea ce privește donatorul: Casa Regală sau regele Carol I.
- ³⁴ Barbu Theodorescu, *op. cit.*, p. 50.
- ³⁵ A. D. Xenopol, *Istoria ideilor mele*, în I. E. Toruțiu, „Studii și documente literare. Vol. IV. Junimea”, Institutul de Arte Grafice Bucovina, București, 1933, p. 368-428.
- ³⁶ Florea Firan, Alexandru Firescu, *op. cit.*, p. 280.
- ³⁷ ***, *Odissea unei statui a lui Cuza-Vodă...*
- ³⁸ *Ibidem*.
- ³⁹ Sorin Iftimi, *op. cit.*, p. 509.
- ⁴⁰ Andi Mihalache, *op. cit.*
- ⁴¹ Puterea de cumpărare a leului este definită de prețurile principalelor alimente, care în anul 1911 erau următoarele: pâine (1 kg)=0,27 lei, găină (1 buc.)= 1,80 lei, carnea de porc (1 kg)=1,35 lei, vin (1 litru)=1,60 lei, cartofi (1 kg)=0,13 lei (***, *Istoria leului, catalog expoziție permanentă la Banca Națională a României*, 2010).
- ⁴² Sorin Iftimi, *op. cit.*, p. 509.
- ⁴³ Constantin Ostap, *Statuia lui Cuza a fost gândită în 1904*, în „Ziarul de Iași” din 30.07.2007 (<http://www.ziaruldeiasi.ro/pulsul-orasului/mailuri-cititori/statuia-lui-cuza-voda-a-fost-gindita-din-1904-ni4efu>).
- ⁴⁴ Cf. Florea Firan, Alexandru Firescu, *op. cit.*, p. 281; vezi și Magda Buce Răduț, *op. cit.*, p. 122.
- ⁴⁵ Luchian Deaconu, *Memoria Craiovei ...*, p. 51; Paul Rezeanu, *Amintirile orașului*, Editura Alma, Craiova, 2006, p. 43-44.
- ⁴⁶ Mișu N. Popp locuia pe strada Sf. Dumitru, într-o casă „ca o cetate, pe locul unde azi este Hotelului Militar”(Paul Rezeanu, *op. cit.*, p. 27).
- ⁴⁷ Nu este singurul caz de ridicare a unei statui în timpul ocupației germane. Bustul unui erou al campaniei din 1913, sublocotenentul craiovean Mihai Lăzărescu - Olteanu, aflat la intersecția străzilor Unirii și Gh. Chițu, a dispărut de la locul său, în septembrie 1918, în timpul ocupației germane (Marius Dobrin, *În căutarea memoriei*, Editura Aius, Craiova, 2003, p. 96).
- ⁴⁸ Paul Rezeanu, *Amintirile...*, p. 44.

⁴⁹ *** , *Odiseia unei statui...*

⁵⁰ Luchian Deaconu, *Craiova 1898-1916...*, p. 204.

⁵¹ Dinică Ciobotea, e. a., *op. cit.*, p. 44.

⁵² Paul Rezeanu, *op. cit.*, p. 44.

⁵³ Florea Firan, Alexandru Firescu, *op. cit.*, p. 281; Ion Pătroi, e. a., *op. cit.*, f. p.; Magda Buce Răduț, *op. cit.*, p. 122.

⁵⁴ Și la Iași există un „Select” în fața căruia s-a preconizat amplasarea statuii (vezi *infra* nota 42).

⁵⁵ Paul Rezeanu, *op. cit.*, p. 44.

⁵⁶ *** , *Odiseia unei statui...*

⁵⁷ Florea Firan, Alexandru Firescu, *op. cit.*, p. 281; tot pentru 1939 optează într-o formulă asemănător de lapidară și alți autori: „*inaugurarea a avut loc în 1939*”(Ion Pătroi, e. a., *op. cit.*, f. p.).

⁵⁸ Paul Rezeanu, *op. cit.*, p. 44.

⁵⁹ Florea Firan, Alexandru Firescu, *op. cit.*, p. 281; Luchian Deaconu, *Memoria Craiovei...*, p. 103; Magda Buce Răduț, *op. cit.*, p. 122.

⁶⁰ Dinică Ciobotea, e. a., *op. cit.*, f. p.

⁶¹ Paul Rezeanu, *op. cit.*, p. 44.

⁶² Sorin Iftimi, *op. cit.*, p. 510.

⁶³ „Furnica”, an VII, nr. 3, septembrie, 1910; pentru abordarea umoristică a conflictelor politice din jurul statuii vezi și „Furnica”, an VIII, nr. 3, septembrie, 1911.

⁶⁴ Vezi *infra* nota 48.

⁶⁵ Știrea a apărut inițial în ziarul „Dimineața” din 22 iunie 1912 și a fost reluată de „Jurnalul Național” din 21 iunie 2012.

⁶⁶ *Anuarul Ziarului Patria*, 1913, p. 183.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 224.

⁶⁸ Paul Rezeanu, *op. cit.*, p. 110-111; datele privind numărul copiilor lui N. T. Popp sunt incerte, pentru că același autor afirmă în altă lucrare că a avut 13 copii din care au trăit 8 (Paul Rezeanu, *Craiova, studii și cercetări de istorie și istoria artei*, Editura Helios, Craiova, 1999, p. 23).

⁶⁹ *Ibidem*, p. 23; Idem, *Amintirile orașului ...*, p. 20.

⁷⁰ Datele despre locatarul acestei case sunt, ca și în alte cazuri, contradictorii; pe o carte poștală ilustrată tipărită de editura J. Șaraga & Co, „Fortuna”, București, în jurul anului 1900, sub ilustrația casei apare textul „Casele N. Popp”; Paul Rezeanu afirmă că imobilul a fost terminat în 1895 și că aici a locuit Nicu N. T. Popp, „contele” (Paul Rezeanu, *Amintirile ...*, p. 27); după o altă variantă, locuința i-a aparținut lui Victor N. T. Popp (Paul Rezeanu, *Craiova, studii și cercetări...*, p. 23); casa a fost construită de arhitecții Thoma Dobrescu și D. Nedelcu (Luchian Deaconu, *Craiova 1898-1916...*, p. 196).

⁷¹ Paul Rezeanu, *Amintirile orașului...*, p. 112.

⁷² *Ibidem*, p. 27.

⁷³ Victor N. T. Popp i-a cedat lui C. S. Nicolaescu-Plopșor – director al Muzeului Olteniei, pe atunci – câteva sculpturi ale prietenului său Constantin Brâncuși – aflate acum la Muzeul de Artă din Craiova -, contra a două tezaure monetare dacice descoperite de Plopșor în 1943 și aflate în patrimoniul muzeului. O altă variantă a intrării în patrimoniul Muzeului de Artă din Craiova a sculpturilor lui Brâncuși *Orgoliu*, *Cap de Băiat*, *Sărutul* și *Coapsa*, relatată tot de C. S. Nicolaescu-Plopșor, este că le-a descoperit la Ostroveni, județul Dolj, în 1945, fiind folosite ca pietre la putina de varză (*Ibidem*, p. 184 și următoarele).

⁷⁴ *Ibidem*, p. 112.

⁷⁵ Despre numele celebrului negustor oltean, Constantin Argetoianu are o teorie interesantă. El povestește că în secolul al XIX-lea Liceul din Craiova era condus de un profesor ciudat, Fontanini, care avea „mania latinismului”, latinizând numele elevilor. „Astfel, un Georgescu de la Cornet a devenit Cornetti (fondatorul Conservatorului de muzică din Craiova), Marinescu de la Ocnele Mari, Marocneanu (tatăl doamnei Maria Popp, feminista, și al doamnei Oromolu)”; Fontanini își latinizase propriul nume, căci inițial se numea Izvoranu (Constantin Argetoianu, *Pentru cei de mâine, amintiri din vremea celor de ieri*, Ed. Humanitas, București, 1991, p. 22).

⁷⁶ Paul Rezeanu, *Amintirile orașului ...*, p. 112.

⁷⁷ Pentru activitatea Mariei Mișu Popp în mișcarea feministă din România vezi Dorina Tomescu, Smaranda Bilț, *Maria Mișu Pop, reprezentantă a mișcării feministe românești*, în „Muzeul Național”, XII, Muzeul Național de Istorie al României, București, 2000, p. 357-363.

⁷⁸ Biblioteca Județeană „Alexandru și Aristia Aman” Craiova, *Repere spirituale românești. Un dicționar al personalităților din Dolj* (http://www.aman.ro/files/digitale/personalitati_doljene/personalitati/P/popp%20mihail).

pdf).

Lista ilustrațiilor:

Fig. 1. Statuia lui Alexandru Ioan Cuza din Craiova, la sfârșitul anilor 1930.

Fig. 2. Casele N. Pop din Craiova la începutul secolului al XX-lea.

Fig. 3. English Park din Craiova, cu statuia lui A.I. Cuza.

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

ÎNZESTRAREA ȘI ÎNFRUMUȘETAREA BRANULUI CU MONUMENTE RELIGIOASE ÎN TIMPUL REGINEI MARIA

EMIL STOIAN
Brașov

L'ENRICHISSEMENT ET L'EMBELLISSEMENT DE BRAN AVEC DES MONUMENTS RELIGIEUX À L'ÉPOQUE DU LA REINE MARIE

RÉSUMÉ

La Reine Marie est la seule souveraine qui a habité à Bran et qui a aimé vraiment le château et ses environs. Dès le début, elle a manifesté avec passion et raffinement la croyance en beau, elle a réaménagé et a ornementé, dans une manière propre, tant l'intérieur de la fortification médiévale aussi que les jardins extérieures.

Dans le travail de dotation et d'aménagement de Bran, un objectif majeur l'a constitué les objets et les monuments artistiques religieux. Ainsi, en outre l'ornementation des intérieurs du château dont la peinture de facture byzantine a été finalisée en 1927.

Sur le terrain situé dans l'extérieur du château, elle a apporté une église en bois de Valea Mureșului datée en 1731, qui a servi comme lieu de prière jusqu'en 1956, quand l'église a été démontée et transférée à l'Ermitage Jercălăi Cricov.

La population locale, les admirateurs de Bran, les gens de culture ont regretté la disparition de la reine et en même temps, la mutilation esthétique de la localité.

Princesse Ileana, la fille la plus proche spirituellement de la reine, a lutté pour garder vivante la mémoire de sa mère et elle a construit plusieurs édifices religieux qui ont décoré Bran. En ce cas, on se souvient la Chapelle «Le cœur de la Reine Marie», située dans la rocher de vis-à-vis du château, l'Église de Pierre de l'Hôpital «Le cœur de la Reine Marie», le tombeau du Mircea qui se trouve en château, le fils plus petit de la reine.

Ces monuments d'une grande valeur historique et religieuse ont une importante signification esthétique et édilitaire, leur conservation et leur description du circuit touristique sont de grande actualité.

Cuvinte cheie: Bran, monumente religioase, Regina Maria, artă, Familia Regală.

Mots clés: Bran, monuments religieux, Reine Maria, l'art, Famille Royale.

La începutul secolului al XX-lea, atunci când s-au stabilit primele legături ale Reginei Maria cu Branul, tânăra și fermecătoarea suverană se bucura de renumele de a avea o solidă educație religioasă și reușise să îmbrățișeze cu profundă temeinicie valorile creștine ale țării de adopție.

Una din primele vizite pe care regina o face la Bran este la vărul generalului Traian Moșoiu, preotul Aron Ioan I. Moșoiu de pe valea Șimon, o personalitate a Branului acelor timpuri și descendent dintr-o familie cu vechi rădăcini în spiritualitatea și istoria acestui ținut¹.

În 17 octombrie 1920, când castelul Bran nu fusese încă donat, Regina Maria, însoțită de prințul Barbu Știrbey, poposește la Bran, pe Valea Șimonului, la poalele Munților Bucegi. Aici bătrânul preot arată înalților oaspeți că nu mai are clopot la biserică, deoarece clopotul mare, datat 1847, a fost luat la 1 august 1916 de armata Austro-Ungară².

Impresionând auditoriul cu privire la necesitatea turnării unui nou clopot, bătrânul, dar neobositul preot, îi determină pe înalții oaspeți să facă donații pentru biserică. Astfel, pe lista cu „numele dăruitorilor” apare la poziția 74 semnătura cunoscută a reginei, „Maria”, și suma de 3000 lei, iar la poziția 69 este scris Excelența Sa General Traian Moșoiu și tot suma de 3000 lei³.

În *Cronica parohială a Bisericii din Șimon-Bran*, preacucernicul părinte sublinia: „Speranța mea e tot la Prinți, că precum a pregătit pe Maestatea Sa Regina, aducând-o la noi, așa va stăruii și în alte cercuri înalte a fi încă ajutați. M. S. Regina la plecare a promis a veni, când se va așeza clopotul.

Vom expedia o mulțămire în scris milostivei și slăvitei noastre Regine și voi atinge acolo regretul meu, că nu pot întruchipa gândul și dorul meu pentru clopot și-i vom aminti, că acest clopot va purta numele <<Clopotul Regina Maria>>. Sunt totuși mulțămit, că dorința mea pe zi ce merge să tot apropie de realizare, și cum am exprimat în M.M.L. (mai multe locuri - s.n.) sper a îmi ajunge scopul, căci acesta este sfânt și închinat lui Dumnezeu, și Dumnezeu, precum mi-a ajutat totdeauna, când am întreprins lucruri pentru împodobirea și înzestrarea sfintei Sale case – așa îmi va ajuta și acum!”.

Considerăm că a fost o întâmplare fericită ca regina romantică, cu sufletul hrănit de lumea medievală de mituri și legende, de castele și viața cavalierească, să întâlnească bătrâna fortificație de la Bran și în extra moros splendori ale naturii atât de cuceritoare. Oare ce putea să-și dorească mai mult o romantică visătoare și plină de rafinament ?

Este știut că a început în mod sistematic să renoveze cetatea de apărare și s-o transforme într-o reședință de suflet. Bucurându-se de talentul și munca plină de pasiune a bătrânului, dar talentatului arhitect Karel Liman, și-au pus amprenta și stilul caracteristic la renovarea și amenajarea fiecărui colțisor.

Educată încă din copilărie în spiritul credinței profunde, Regina Maria și-a manifestat convingerile și crezul în cele mai diverse împrejurări. Astfel, a împodobit interiorul castelului cu numeroase icoane, tripticuri, basoreliefuri, obiecte de cult, broderii și cărți sfinte. A presărat în parcul și grădinile din exterior cruci de lemn și de piatră.

Obişnuită să aibă un loc de rugăciune și reculegere, la scurt timp după stabilirea reședinței de la Bran, regina dispune amenajarea unei mici capele la baza turnului rotund al fostei pulberării⁴.

Dar „[...] *ideea de a face o mică capelă*” a venit la 5 septembrie 1925, din partea pictorului Alexandru Severin, care „*a prins perfect <<Spiritul Branului>>*” și reușise s-o încânta pe regină cu schițele și detaliile decorative propuse pentru interioare⁵.

Încăperea propusă reginei de arhitectul Karel Liman avea intrare din curtea interioară, fiind cunoscută drept camera temnicerului sau a tunarului și a fost folosită ca salon pentru mic dejun.

Relativ repede, în 12 iulie 1926, Arthur Verona a reușit să-i prezinte suveranei proiectul și schițele interiorului. Capela urma să fie „*o mică comoară, giuvaerul întregului loc*”⁶.

Lucrările de amenajare a capelei au fost semnate de Arthur Verona și Nicolae Doner și documentar au fost finalizate în noiembrie 1927⁷.

Pictura a fost executată în tehnica *al secco* și amintește de tradiția bizantină, iar scenele sunt asemănătoare celor din bisericile medievale românești.

Pe peretele din dreapta este înfățișată M. S. Regina Maria în momentul depunerii jurământului la Alba-Iulia, din 15 octombrie 1922, în calitate de regină a României Mari.

Pe latura din stânga este pictată tot Regina Maria, în costum cu drapaj și ornamentație medievală, în calitate de ctitor, dăruind Castelul Bran copiilor săi Ileana și Nicolae, asemănător scenelor din bisericile medievale⁸.

Distrugerea bisericii de la Cotroceni, ca urmare a cutremurului din 1940, a determinat-o pe Domnița Ileana să obțină aprobările ca fratele ei Mircea, decedat în octombrie 1916 de febră tifoidă, să fie reînhumat în mica capelă de la Bran, un păzitor al castelului, dar și a inimii mamei sale Reginei Maria⁹, înmormântată în sarcofagul aflat în stânca din fața castelului. Astfel, capela devine necropolă a unuia din membrii familiei regale.

Urmărind pașii de argint ai protectoarei eroilor, vom găsi Troița din lemn de la Moeciu de Jos, care are la bază încrustate cuvintele sale: „*Nu vărsați lacrimi pe mormintele eroilor, ci mai curând slăviți-i în cântece așa ca faima numelui lor să rămână un ecou prin legenda veacurilor*” Acest epitaf se regăsește pe Monumentul Eroilor de la Bartolomeu¹⁰, fiind ulterior pus pe Monumentul Eroilor din Predealul Branului¹¹ și pe soclul Statuii Generalului Traian Moșoiu din Parcul Bran¹².

Troița din Parcul central din Bran (odinioară izlazul comunal), a fost ridicată de către meșterii tâmplari Gh. Aldea și Ioan Chițu, tot din inițiativa Reginei Maria, în 1922, cu sprijinul filialei „Mormintele Eroilor” din localitate și a președintelui acesteia, profesorul Ioan Clinciu¹³.

Din cauza faptului că vechea troiță se deteriorase, de Ziua Eroilor, la 20 mai 1999, în parcul din Bran s-a amplasat și s-a sfințit o nouă troiță, construită din lemn de stejar masiv, de către maistrul tâmplar Ioan Chițu, după proiectul inginerului Horia Gh. Gologan¹⁴.

Pentru noi, brănenii, lunca de la castel, situată peste apa Turcului, numită odinioară „Livada Gâștelor”, este cunoscută cu toponimul „La Bisericuță” sau „La Inima Reginei”. Desigur, denumirea a fost dată ca urmare a amplasării, în anul 1932¹⁵, a unei biserici din lemn, spre a servi ca paraclis al castelului și în special Reginei Maria.

Mica biserică, ce odinioară dădea un farmec aparte reședinței de suflet a Reginei Maria, a fost ridicată în anul 1731 („*văleat 1731 în luna mai 17*”¹⁶) de harnicii locuitori din Lueriu, un sat din apropierea Reghinului, români de religie ortodoxă.

După vechea tradiție creștinească, biserica a fost așezată cu altarul spre răsărit, pe culmea domoală a unei coline ce domina satul, situată la 300 m de valea Lueriului.

Nu s-au găsit prea multe amănunte despre cei care au ctitorit acest monument de arhitectură românească, dar se știe de o inscripție crestată în lemn ce ar data biserica la 1731.

Legenda spune că biserica ar fi fost construită de ființe supraomenești, niște căpcăuni ce arătau a om cu cap de lup, aidoma imaginii pictate la intrare, deasupra ușii de la tindă.

Pornind de la faptul că în biserică sunt pictați doi frunțași ai satului în port național, pe nume Vlasa și Onișor, se poate admite că ei au fost ctitorii. Preluând din tradiția orală, trebuie să menționăm că acești locuitori ar fi plătit unor meșteri sârbi să construiască biserica în pădurea de stejar cunoscută cu numele de „Tufoiu” sau „Tufoaia”. Așa cum amintește o inscripție din

interiorul bisericuței din stejar, existentă sub podișor, în anul 1838 s-a terminat zugrăveala interiorului. Inscripția atestă că prin stipendiile lui Vlăsa s-ar fi făcut zugrăveala.

Biserica are formă de navă, cu altar, naos și pronaos, are un pridvor larg, cu streășină mare, iar în prezent turla este foarte înaltă, asemănătoare bisericilor maramureșene. În varianta de la Bran, turla nu era atât de înaltă și subțire.

Cu timpul a devenit neîncăpătoare pentru enoriași și a început să se degradeze. Astfel, locuitorii au construit altă biserică din piatră, mai mare și mai trainică. Vechea bisericuță din lemn, în urma unor ploi, s-a înclinat și stătea să alunece la vale.

Cunoscând atât crezul, afinitatea pentru ortodoxie și dorințele Reginei Maria, cât și necesitatea existenței unei biserici care să deservească Castelul regal de la Bran, au fost trimiși emisari care să găsească o biserică din lemn, tipic românească, pentru reședința regală.

La începutul lui septembrie 1928, aflată câteva zile la Sovata, unde mergea adesea pentru cură balneară, însoțită fiind de Principesa Elena de România, nora sa, de Principesa Irina de Grecia, de Principele Paul de Grecia, viitorul rege al Greciei (1947-1964)¹⁷, Regina Maria face o vizită pe Valea Mureșului, urmând să ajungă la Castelul de la Gheorghieni. Trecând prin Lueriu, unde este primită de populație cu multă afecțiune și entuziasm, la sfaturile arhitectului curții, Karel Liman, și având reveria amplasării bisericuței de lemn la poalele castelului atât de iubit, de la Bran, regina hotărăște să primească mica bisericuță în dar și s-o transfere în Carpați¹⁸.

În presa brașoveană este menționat acest moment astfel: *„Harnicii credincioși din comuna Lueriu, dieceza Clujului, și-au făcut o frumoasă biserică de piatră, pentru că vechea lor biserică de lemn, construită în anul 1731, era prea mică. Dar fiind foarte frumos lucrată, ea a plăcut mult Maiestății sale, care a vizitat-o la începutul acestei luni. Luerenii au dăruit-o bunei noastre Regine-văduve pentru ca să o așeze lângă castelul din Bran”*¹⁹.

Dar cum bisericuța de pe Mureș corespundea gusturilor estetice și scopurilor reginei, aceasta a fost dăruită pentru reședința regală de la Bran și a fost reasamblată și amplasată pe lunca de pe latura sudică a castelului, sub sfaturile arhitectului Carol Liman, de dulgherii Iosif Voinescu Joanel din Poarta Bran și Tudor din Predeluț-Bran²⁰.

Dacă în timp ce a dăinuit la Lueriu, avea hramul „Înălțarea Sf. Cruci”, după venirea la Bran, Înalt Prea Sfințitul Mitropolit al Ardealului Nicolae Bălan i-a dat hramul „Maria Magdalena”, după numele de sfânt ce oblăduia pe Maiestatea Sa Regina Maria.

Prin adresa nr. 819 din 19 iulie 1932, Oficiul Protopopiatului Bran dă dispoziții și indicații Oficiului Parohial Bran-Poarta cu privire la sfințirea bisericii și la primirea suitei Înalt Prea Sfințitului Mitropolit al Ardealului.

Sâmbătă, 22 iulie 1932, a fost zi de sărbătoare la Bran: sosirea Mitropolitului Ardealului Nicolae Bălan, împreună cu P.C. Sa părintele Virgil Nestor, diaconii Ioan Circov, Liviu Macarie și profesorul Candid Popa.

Înalt Prea Sfințitul Mitropolit al Ardealului, Nicolae Bălan, a săvârșit actul de sfințire, asistat fiind de P.C. Sa părinte consilier Virgil Nestor, protopopul Brașovului Nicolae Stinghe, protopopul Branului Vasile Stoicănea, de preotul paroh Ioan Lascu din Poarta-Bran, diaconii Ioan Circov și Liviu Macarie.

Trebuie să precizăm că în perioada în care Regina Maria a venit și a locuit la Bran (1920-1938), în centrul Branului era doar o mică capelă romano-catolică, care a deservit fostul „Oficiu de contumacie”, funcționarii de la castel și vamă, precum și câteva familii aparținând acestei confesiuni. Capela, având forma de bazilică romană, a fost construită pe cheltuială imperială în timpul Mariei Tereza, împărăteasa contribuind se pare cu bani proprii.

Parohia Capelei Romano-Catolice avea preot cu domiciliul stabil în Bran²¹. Ea și-a pierdut din importanță și utilitate imediat după 1918, fiind trecută în posesia Statului Român, respectiv a Ministerului Cultelor, care a donat-o ulterior Bisericii Ortodoxe Române.

Dr. Aurel Stoian, actor principal al evenimentelor din acel timp, mi-a mărturisit că după 1918, odată cu retragerea vechii administrații, capela era goală și nu se mai țineau slujbe. Fiind coleg la Universitatea din Budapesta cu Înalt Prea Sfinția Sa Mitropolitul Nicolae Bălan și în relații bune cu protopopul I. Hamzea, s-a plâns preotului Victor Pușcariu că locuitorii din centrul Branului nu au biserică, iar pentru asta va fi nevoit s-o ocupe. Iată cuvintele sale: „[...] *noi vânătorii vom lua Biserica cu forța. Foarte bine, zise preotul Pușcariu, dar ia contact cu protopopul Hamsea și preotul parohiei Reit. Protopopul mi-a zis <<bine faceți>>. Preotul Reit a fost contra. Înaintea Paștilor am venit cu vânătorii, am forțat ușa, am intrat în biserică, am scos băncile[...]*”²².

În urma renovărilor și modificărilor făcute în anul 1927, a construirii iconostasului și a demersurilor întreprinse, biserica a fost sfințită de Protopopul Hamsea al Plasei Bran-Zărnești²³.

Inițiativa și dorința legitimă a fruntașilor brăneni a condus la transformarea capelei părăsite într-o mică biserică ortodoxă²⁴.

Preot paroh și organizare de parohie ortodoxă nu au existat, locuitorii din centrul Branului fiind nevoiți să meargă la biserica din Poartă sau la cea din Predealului Branului²⁵.

Iată de ce era nevoie ca la Biserica din Bran a reginei să se țină slujbe, mai ales la sărbători și în noaptea de Sf. Paște.

Pentru înființarea acestei parohii a intervenit și Principesa Ileana, alături de unii dintre fruntașii Branului, iar prin Decizia Ministerului Cultelor nr. 17994/31 III 1946 a luat ființă Parohia Ortodoxă Bran Centru²⁶.

La înființarea parohiei, biserica era lipsită de orice obiecte de cult. Astfel, s-au luat în custodie, de către preotul nou numit, Gheorghe Babeș, obiectele de cult de la Capela din incinta castelului: veșminte preoțești complete de culoare violetă – preferința reginei Maria -, potir, disc, linguriță din argint aurit, cărți religioase, un clopot de argint donat de familia Cojanu, în schimbul altui clopot vechi de la Biserica Poarta²⁷.

*„La mutarea bisericești, în 1956, s-a înlocuit clopotul ei cu cel de la biserica din centru, care era crăpat și îi lipsea o bucățică. Această operațiune s-a făcut cu ajutorul lui Ion D. Ion, administrator la castel, și a lui Neicu Ioan, silvicultor la Ocolul Silvic Bran”*²⁸.

Brănenii își aduc aminte cu tristețe și profundă indignare, că în decembrie 1955 biserica din lemn de stejar, care fusese loc de închinare pentru Regina Maria și Principesa Ileana, dar și pentru unii fruntași ai localității, era demontată rapid de o echipă de muncitori, încărcată în camioane și dusă într-o localitate necunoscută. Locul avea să fie undeva în Prahova, pe malul stâng al Cricovului Sărat, la Schitul Sfânta Maria, Jercălăi, aproape de localitatea Urlați.

Chiar dacă biserica era o mândrie pentru localitate și constituia un loc de închinare și de pioasă aducere aminte, nimeni nu a avut curaj să protesteze. Preotul paroh Gheorghe Babeș a încercat să se opună, dar și-a dat seama că nu avea nici o șansă, fiind amenințat cu destituirea²⁹. În mod sigur, enoriașii au înțeles timpurile care îi dominau, iar de aici inutilitatea și riscul oricărui protest.

Varianta oficială, care din păcate este vehiculată și în prezent, acreditează ideea potrivit căreia prin anul 1955 biserica era abandonată, supusă degradării și transformată în „cârciumă”³⁰. Astfel, se spune că Prea Fericitul patriarh Iustinian Marina, trecând prin Bran în drum spre

reședința de la Dragoslavele, a văzut lume pe lunca din jurul bisericiței. Era mai ales și pe tinda bisericii erau oameni ce beau bere. Acesta a fost „motivul” pentru care a fost demontată și dusă într-o direcție necunoscută.

Se dorea oare salvarea și conservarea ei ?

Nu știm, dar apreciem că era firesc să fie lăsată acolo unde o puseseră cei care au donat-o, locuitorii din Lueriu și proprietara - Regina Maria - acolo unde fusese sfințită, mai ales că era o mândrie pentru brăneni și creaa un ambient estetic rafinat și necesar de altfel, în spațiul extra muros.

Este însă o realitate că toate aceste nelegiuiri se făceau în plină epocă stalinistă, într-o perioadă de opresiune a cultelor religioase. Se pare că activitatea atât de lăudabilă a Patriarhului Iustinian Marina, pentru a salva valorile Ortodoxiei³¹ nu dăduse, pentru Bran, cele mai bune rezultate. Misiunea noilor autorități era să lichideze și să ștergă orice urmă a operei lăsate de Regina Maria.

Mai mult, avem informații că bisericița era propusă pentru a fi arsă, dar, de frica unui incendiu la clădirile din lemn apropiate, acest gând diabolic nu s-a înlăptuit³².

Oare dacă ar fi dorit să o protejeze de la distrugere de ce nu au luat aceleași măsuri de conservare în contextul Branului? Acolo era locul ei! Acolo fusese sfințită, iar prin Decretul nr. 38 al Prezidiului Marii Adunări Naționale din 26 mai 1948³³, odată cu tot patrimoniul regal, bisericița trecuse în patrimoniul Statului Român.

Răspunsul este unul singul: trebuia șters tot ce ținea de memoria Reginei Maria. Acestea erau indicațiile prețioase din acele timpuri.

Astfel, din înaltă dispoziție a Patriarhului, la Parohia Bran-Poarta se primește următorul ordin:

„P. C. preot al parohiei Bran

Vă facem cunoscut că Consiliul în ședința de la 6 decembrie a.c. a aprobat demontarea bisericii de la Bran spre a fi transportată și remontată la schitul monahal Jercălăi Cricov din comuna Urlați, județul Prahova.

Ca urmare am delegat din partea Sf. Arhiepiscopii a Bucureștilor pe Grigore Dumitrescu, tehnicianul instituției, să meargă la fața locului în comuna Bran, pentru întocmirea devizului de demontare, transportare și recuperare a bisericii în cauză ca și pentru a demonta și

a preda autocamionului Sf. Arhiepiscopii, piese de la acea biserică, în ziua de 9 decembrie când trece prin localitatea de mai sus.

Vă rugăm deci, să dați Domnului Grigore Dumitrescu, concursul necesar în îndeplinirea delegației sale – cazare, lucrători, etc. Pentru operațiile de transportarea bisericii în cauză, să se facă cât mai neîntârziat având în vedere timpul prielnic în care ne găsim.

Cu arhierești binecuvântări,

*Episcop
Teoctist Botoșăneanu
vicar patriarhal”³⁴.*

*Consilier administrativ economic
indescifrabil.*

Pe aceeași linie, în același spirit, a fost redactat Ordinul nr. 1621 al Oficiului protopopesic Brașov, trimis parohiei din localitate:

„Către parohia ortodoxă Bran-Poarta,

Transmitem în copie adresa Mitropoliei Ungro Vlahiei cu Nr. 21865-1955.

Vă facem cunoscut că Prea Fericitul Patriarh Iustinian a aprobat demontarea și transportarea la Urlați a bisericii vechi de lemn din comuna Bran spre a fi remontată la schitul monahal Jercălăi Cricov, ce este lipsit de locaș de închinăciune. Acest lucru a fost comunicat și Sf. Arhiepiscopii a Sibiului, precum și comitetului de stat pentru arhitectură și construcții.

Întrucât pentru a se putea face demontarea este nevoie a se întocmi nivelurile acestei biserici. Vă rugăm a da tot concursul delegaților noștri luând legătura atât cu cucernicul preot paroh al parohiei Bran, cât și cu autoritățile locale, dacă este cazul, lucrarea fiind urgentă și de strictă necesitate.

Din încredințarea Prea Fericitului Patriarh Iustinian.

*ss. Episcop ss. Consilier administrativ economic
Teoctist Botoșăneanu indescifrabil.
vicar patriarhal*

ss Preot N. Bîrsan”³⁵.

Amintirile tânărului preot de atunci, Gheorghe Babeș, rămân documente peste ani: „Pentru predarea și înstrăinarea bisericii din lemn de stejar de la Bran nu am vrut să semnez, a semnat preotul Iancu Zăbavă de la Biserica veche Sohodol și preotul Ioan Lascu de la Biserica

din Poartă. Epitrop era Gh. Flucus, consilieri Ioan Chițu și Gheorghe Aldea etc. Primar era unu Stîlpeanu”³⁶.

Imediat după transferul și remontarea din 1956, „biserița călătoare” a fost sfințită de trimisul Patriarhului Justinian, Episcopul Teoctist.

Suntem nevoiți să constatăm că, în urma celor două demontări și remontări, biserica din lemn monument istoric³⁷ și de artă românească, a fost deteriorată, cele două straturi de pictură (în tempera de la 1731, efectuat pe catapeteasmă și pe boltă, în ulei din anul 1838 de la naos) au fost parțial distruse, iar amplasarea ei la marginea unei curți, în mod impropriu menirii sale, atât ca și capodoperă arhitecturală, cât și religioasă, aduce atingere funcționalității sale creștin ortodoxe, deoarece biserica nu se poate ocoli, fiind lângă gardul de hotar al curții unor locuințe vecine.

Personalitate complexă, cu aleasă și veche educație, călită în lungi și grele bătălii cu viața și forțele răului, trădată și persecutată de oameni apropiați și chiar de membri ai familiei, Regina Maria nu își abandonează nici în fața morții crezul romantic și abordează cu o filozofie aparte, plină de rafinament, marea trecere în lumea celor buni și egali. Astfel, cu grijă își asigură, în manieră proprie, această veșnică călătorie, dorind să păstreze o legătură spirituală aparte atât cu cei vii, cât și cu generațiile ce vor urma.

Încă în mai 1934, Regina Maria precizează: „[...] în testament cer ca inima să-mi fie scoasă din trup, pusă într-o casetă prețioasă de bijuterii (pe care o las eu) și îngropată în micuța *Stella Maris, la Balcic, bisericuță simplă cu vedere la mare*”. Și subliniază mai departe: „[...] doresc cu tărie ca inima să-mi fie îngropată în bisericuța pe care am construit-o eu însămi.

De-a lungul vieții mele atât de mulți oameni s-au apropiat de inima mea căutând dragoste și înțelegere, încât aș vrea ca ei să vină la inima mea și când eu nu mai sunt -să pășească pe poteca cu lăcrămioare, ajungând la locul unde zace inima mea, dedesubtul micului altar al bisericuței ortodoxe construită de o protestantă”³⁸.

Dorința ardentă ca, odată cu trecerea în eternitate, inima sa să odihnească într-un loc aparte, este reliefată și în „*Scrisoarea către Țară*”, ce însoțește Testamentul M. S. Regina Maria:

„Când veți citi aceste slove, Poporul meu, eu voi fi trecut pragul Tăcerii Veșnice, care rămâne pentru noi o mare taină. Și totuși, din marea dragoste ce ți-am purtat-o, aș dori ca vocea mea să te mai ajungă încă odată, chiar de dincolo de liniștea mormântului[...].

N-am nici o avuție să vă las, ceea ce cu atâta mărinimie mi-ați dăruit, am cheltuit între

voi; am înfrumusețat acele locuri unde mi-a fost dat să trăiesc. Dacă toate cele frumoase își vor aminti de mine atunci voi fi îndeplin răsplătită de dragostea ce ți-am dăruit-o, fiindcă frumosul mi-a fost un crez.

***Am redeșteptat la o viață nouă micul castel părăsit de la Bran, dar Tenha-Juva a fost locul cel înfăptuit,** acolo mi-a fost dat să fac din vis un adevăr, și fiindcă aceasta a însemnat pentru mine mai mult decât aș putea tălmăci vreodată, am cerut fiului meu Regele Carol II, ca inima mea să fie adusă și așezată în Stella Maris, biserica ce am clădit-o la marginea mării.*

Cu trupul voi odihni la Curtea de Argeș lângă iubitul meu soț Regele Ferdinand, dar doresc ca inima mea să fie așezată sub lespezile bisericii ce am clădit-o.

În decursul unei lungi vieți atâția au venit la inima mea, încât moartă chiar, aș dori să mai poată veni la ea dealungul potecii cu crini ce mi-a fost mândria și bucuria.

Vreau să odihnesc acolo în mijlocul frumuseților făurite de mine, în mijlocul florilor ce le-am sădit. Și cum acolo se găsește inima mea eu nu vreau să fie un loc de jale, ci dimpotrivă de pace și de farmec cum a fost când eram în viață”³⁹.

Starea sănătății se înrăutățește accentuat în perioada mai - iunie 1938, iar pe 17 iulie, la 8 și 45 de minute, regina Maria ajunge la Sinaia unde avea să-și încheie ultima călătorie. Va muri a doua zi în camera sa de la Pelișor, la orele 17,38, în cel de al 63-lea an al vieții.

Conform dorinței exprese a reginei, inima formolizată a fost împachetată în vată cu formol și a fost pusă într-o casetă octogonală de argint, în greutate de 561g, probabil creația unui atelier francez.

Caseta octogonală a fost învelită în mod simbolic cu un drapel dublu -o față cu steagul României, cealaltă cu steagul Marii Britanii. Casetă de argint a fost introdusă într-o casetă de bijuterii, în greutate de 8.100g de argint aurit, având formă paralelipipedică. Această casetă cu patru statuete în colțuri a fost gravată și ornamentată cu 307 pietre prețioase -brilante, safire, rubine. Executată la începutul secolului al XX-lea de Maurice Froment, ea a fost dăruită de doamnele din România viitoarei regine atunci când a venit în țară, fapt atestat și de inscripția gravată: „ALTEȚEI SALE PRINCIPESA MARIA A ROMÂNIEI: DOAMNELE ROMÂNE”.

Augusta dorință este dusă la îndeplinire și casetele cu nestemate, conținând inima îmbălsămată a „Reginii inimilor”, sunt depuse în Biserica Stella Maris, în parcul amenajat de ea la Balcic, pe Coasta de argint, sub mângâierea mării.

Regina Maria, cea care a iubit mai mult ca oricine florile și marea, cea care a văzut materializarea frumosului în Dumnezeu, cea care și-a deschis inima spre a alina suferințele și a îndeplini doleanțele tuturor celor care i-au cerut sprijinul, descrie biserica Stella Maris, pe care a ctitorit-o la Balcic, ca loc în care a dispus să-i odihnească inima după moarte.

Văltoarea luptelor pentru reîmpărțirea lumii, pierderea Cadrilaterului, au făcut ca după numai doi ani de odihnă, inima Reginei Maria să călătorească din nou, lăsând în urmă adâncurile albastre ale mării, rozele și iasomia, mimozele, narcisele, chiparoasele, zambilele, lalelele, vița-de-vie, migdalii și smochinii, rodiile, dar mai ales amintirile și visurile unui crez romantic și nespus de tandru.

Principesa Ileana își amintește acest trist moment: *„Cu câteva ore înainte ca Bulgaria să ia în posesiune acel pământ pe care România fusese șantajată atât de nedrept să-l cedeze, credinciosul aghiotant al mamei, Generalul Zwiedineck, a luat caseta în care se găsea inima mamei și a dus-o la Bran, unde am așezat-o în mica noastră biserică de lemn. Mai târziu a fost săpată o capelă în stânca din spatele bisericii. O cărare întortocheată cu scări urcă până la ea. Acolo am așezat caseta care conținea inima. Acolo stă deoparte, singură - relicvă ușor accesibilă tuturor”*⁴⁰.

La acțiunea de salvare a inimii a contribuit și primarul din Balcic, care a reușit, înainte ca autoritățile bulgare să preia administrarea localității, să ridice sarcofagul de marmură cu inima reginei și să-l îmbarce. Astfel, casele cu inima suveranei au călătorit pe mare, de la Balcic la Constanța, la bordul distrugătorului „Regina Maria”, escortat, probabil, de două canoniere.

Urna funerară cu inima Reginei Maria a fost adusă la Bran de persoane din anturajul reginei, fideli cunoscători ai sentimentelor pe care regina le nutrea pentru Castelul Bran și ținutul ce-l înconjura.

Imediat după așezarea urnei în stânca din fața castelului *„s-a pus pază la <<Inima Reginei>>, dar curând s-a renunțat și nimeni nu s-a gândit că ar putea să-l violeze”*⁴¹.

Taina inimii regale din mormântul din stânca pustie o cunoștea cel mai bine Domnița Ileana: *„Încă o data a rămas Mircea sa fie singurul păzitor al casei noastre. Dar de data aceasta inima mamei lui, aflată în stânca de peste valea îngustă, îi ține companie. Am vrut să o luăm cu noi, dar sarcofagul de marmură era atât de bine cimentat în stâncă încât nu am putut nici să-l deschidem, nici să-l mișcăm. Apoi m-am gândit că poate era dorința mamei ca inima ei să*

rămână cu poporul ei, în pietrele și pământul românesc. Deși noi toți trebuia să plecăm, ceva din ea și din fiul ei mai mic rămânea; un simbol al dragostei și credinței pe care nici o putere de pe pământ nu le poate distruge.

Am îngenunchat împreună cu Anton și copiii pentru ultima dată la altarul unde era inima și ne-am rugat adânc în tăcere”⁴².

După trecerea în lumea celor drepti și buni a Majestății Sale Regina Maria, trebuie să remarcăm că biruința spiritului său dezvăluie valențe nebănuite și dobândește valoare de simbol. O dovedește chiar faptul că imediat după 1940, anul în care inima a fost depusă la Bran, monumentul „Inima Reginei Maria” a devenit loc de pelerinaj și pioasă aducere aminte, de meditație și refacere sufletească în momente grele de cumpănă și deznădejde. Edificatoare sunt mărturisirile Domniței Ileana: *„Au fost însă și multe zile în care a trebuit să mă însingurez ca să mă pot întrema; zile în care a trebuit să urc pe poteca mărginită de flori până la scările care duc la capela în care se află inima mamei mele [...]”⁴³* sau *„Când aveam nevoie să găsesc puțină mângâiere, stăteam în ușa capelei și mă uitam în jos, spre biserica din Bran, sau înspre munții ce se ridicau în spatele castelului, și de cele mai multe ori mă cuprindea o mare pace”⁴⁴.*

Brănenii știau că în acel loc se găsește inima reginei, dar nu au vorbit despre acest lucru, ei având din totdeauna un sentiment de dragoste și pietate pentru regina care era atât de apropiată sufletește de ei, pentru regina care a iubit atât de mult Branul și l-a făcut să renască.

Odihna și liniștea inimii se tulbură din nou în vara anului 1968. Iată cum descrie acest nefericit moment regretatul istoric dr. Florin Salvan: *„În acest orizont național dramatic, inima Reginei Maria e adusă de la Balcic la Bran, într-un alt peisaj natural încântător, egal de îndrăgit de suverană. Regina Maria primise aici, în dar, vechiul castel medieval, la 1 decembrie 1920, de la orașul Brașov. <<Racla>> cu inima reginei a fost așezată într-un <<cavou>> săpat anume în stâncă, pe malul stâng al apei Turcul, vis a vis de castel, un autentic spațiu mioritic. În acest loc tainic și ocrotit s-a odihnit inima Reginei Maria până în primăvara anului 1968, când a fost <<dezgropată>>.*

Începe operația de <<dezgropare>>. Cubul- raclă nu-i numai mare și frumos, ci și foarte greu. Se scoate anevoie din cavou. Dar după mai multe opintiri, cavoul rămâne gol.

Momentul de cumpănă trece. Lucrătorii introduc icurile de lemn cu care veniseră, la întâmplare, sub latura superioară. Lovesc ritmic în icuri, schimbându-le dintr-un punct în altul.

Un colț al capacului de marmură albă, minunată, zboară în fărâme. Operația progresează încet. Dar racla regală fusese închisă ermetic. Ea nu trăda nici o urmă de violență. O profanare urmată de jaf părea exclusă.

Se apropie momentul culminant. Lespedea de deasupra este ridicată. Privim curioși interiorul, unde se află o pânză albă, întunecată pe alocuri de mucegai. Se ridică și sub ea apare o altă pânză veche: drapelul nostru tricolor, atins și el din loc în loc de mucegai. E scoasă și pânza-drapel. O emoție greu de mărturisit mă cuprinde. Înaintea ochilor apare o splendidă cutie de aur, bogat presărată cu tot felul de pietre prețioase”⁴⁵.

Caseta de aur, argint și platină, cea mai frumoasă dintre casetele Reginei Maria, împreună cu o casetă de argint și inima formolizată a suveranei, smulse din stânca de la Bran, stau astăzi în depozitele Muzeului Național din București.

Drama produsă de izbucnirea celui de al doilea război a făcut ca, începând cu martie 1944, Principesa Ileana să-și aducă copiii la reședința de la Bran. Având aceleași convingeri și sentimente ca și mama sa, „Domnița Ileana”, cum îi spuneau brănenii, se dedică activităților de ajutorare și îngrijire a răniților, care erau din ce în ce mai mulți și tot mai puțin ocrotiți. Văzând că la Brașov activitatea de preluare și îngrijire a răniților este tot mai dificilă, din cauza bombardamentelor, se hotărăște să amenajeze o secție a spitalului din Brașov la Bran. Așezământul medical și-a început activitatea în clădirea școlii din Poarta, iar ulterior s-a pus temelia spitalului care s-a numit „Spitalul Inima Reginei”, în semn de omagiu adus inimii Reginei Maria, al cărui mormânt se afla în apropiere, în mica capelă săpată în stânca din fața castelului. O încununare a eforturilor și sacrificiilor făcute de principesa Ileana este sfîntirea spitalului, la 22 iulie 1944, atunci când era ziua onomastică a reginei, de către Î.P.S.S. Mitropolitul Ardealului Nicolae Bălan⁴⁶.

În paralel cu activitatea de vindecare a bolnavilor și edificare a spitalului, Principesa Ileana a continuat opera de omagiere a mamei sale. Astfel, cu eforturi proprii, începe construirea în curtea spitalului a unei biserici din piatră, copie a biseriței Stella Maris de la Balcic. Sfîntirea pietrei de temelie a avut loc la 27 iunie 1947, de către părintele Arsenie de la Sâmbăta de Sus⁴⁷.

Fără a putea anticipa epilogul din 30 decembrie 1947, domnița Ileana își mărturisea crezul: „*Continuam să plănuiesc viitorul. Mulțumită generozității unui industriaș bogat, am*

început să construiesc în curtea spitalului o micuță capelă, care semăna exact cu cea a mamei mele din Balci. Acolo am planificat să așez inima mamei mele, așa încât să rămână pentru totdeauna în Spitalul Inima Reginei, care fusese dedicat memoriei ei. Am găsit un pictor talentat care să realizeze frescele”⁴⁸.

Cele prezentate mai sus ne îndreptătesc să putem afirma că Regina Maria, o mare admiratoare și iubitoare a Branului, s-a preocupat cu pasiune și cu rafinat simț estetic să amenajeze atât castelul și grădinile din jur, să le împodobească cu flori, cu vegetație ornamental-vitalizantă, dar și cu monumente religioase de factură creștin ortodoxă.

A manifestat interes pentru estetica localității, amenajând Aleea Eroilor de sub Măgură sau troițele eroilor de la Bran și Moeciu. Astfel, a reușit să creeze în splendidul spațiu natural carpatin o stațiune ce a atras și atrage tot mai mulți vizitatori.

Venirea augustei suverane la Bran, transformarea castelului în reședință preferată, au fost esențiale pentru renașterea localității și declararea ei ca stațiune climaterică.

Din nefericire, multe din locurile de atracție datorate Reginei Maria au dispărut sau sunt astăzi distruse: Biserița din lemn de la 1731, Aleea Eroilor de sub Măgură, Casa de la strand, serele, strandul, cruci vechi din piatră, aleile pavate cu lespezi de piatră, grădinile cu flori etc.

Câtă nostalgie îmi produce o posibilă reamenajare a castelului și o refacere a monumentelor amintite, cu respectarea inconfundabilului „Stil Regina Maria”! Cât de frumos arătau atunci Branul și castelul!

Note

¹ Pentru bibliografie, vezi Emil Stoian, *Generalul Traian Moșoiu erou al întregirii*, Editura Pastel, Brașov, 2008.

² Preot Aron Ioan I. Moșoiu, *Cronica parohială a Bisericii Sfântul Nicolae din Șimon Bran*, mss., p. 82, 98.

³ *Ibidem*, p. 81.

⁴ Nicolae Pepene, Emil Stoian, *Inima Reginei Maria*, Editura Illustratis, Brașov, 2005, 73-74.

⁵ Regina Maria a României, *Însemnări zilnice*, vol. VII, Editura Historia, București, 2008, p. 240; vezi și Nicoleta Petcu, *Decorarea interioarelor de epocă*, în „Casele de vis ale Reginei Maria- Castelul Bran”, 2012, p. 67.

⁶ *Ibidem*

⁷ Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale, *Fond Casa Regală, Castele și Palate, Castelul Bran*, Dosar 10 din 1927, f. 24 și Dosar 35.

⁸ Diana Fotescu, *Bran – Reședință particulară a Reginei Maria*, în Museum Arad, „Studii și comunicări”, III, Arad, 1996, p. 194; Nicolae Pepene, Emil Stoian, *op.cit.*, p. 73-74.

⁹ Ileana, principesa a României, arhiducesă de Austria, *Trăiesc din nou*, Editura Humanitaș, București, 1999, p. 375-376.

¹⁰ Dumitru Stratanov, *Baia de sânge de la Bartolomeu*, în „România eroică”, nr. 4-5, 1998, p. 34-35.

¹¹ Monument dezvelit și sfințit în 15 august 2004, din inițiativa și cu strădania sătenilor Sebastian Mălușelu și Emil Stoian.

- ¹² Inscriptia a fost pusă în 12 august 2007. Vezi pe larg, Emil Stoian, *op. cit.*, Editura Pastel, Braşov, 2008.
- ¹³ Emil Stoian, *Portrete din Bran*, Editura Melcilor, Braşov, 2002, p. 64-67.
- ¹⁴ Ioan Aldea, *În centrul Branului sfinţirea troiţei eroilor din cele două războaie mondiale*, în „Țara Branului”, Buletin nr. 34, mai 1999, p. 1.
- ¹⁵ Gheorghiță Ciocoi, Șerban Tica, Maxim Vlad, Amalia Dragne, Diana-Cristina Vlad, Mihaela Voicu, *Ghidul mănăstirilor din România*, Editura Cartea Ortodoxă, București, 2010, p. 23.
- ¹⁶ Ioana Cristache-Panait, *Biserici de lemn monumente istorice din Episcopia Alba Iuliei, mărturii de continuitate și creație românească*, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Albei Iuliei, Alba Iulia, 1987, p. 287; vezi și Ioana Cristache-Panait, *Arhitectura de lemn din Transilvania. I. Județele Alba, Mureș și Harghita*, Editura Museion, Alba Iulia, 1993; Ioan Eugen Man, *Biserici de lemn din județul Mureș. Monumente de artă populară românească*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2004.
- ¹⁷ *Gazeta Transilvaniei*, nr. 101, 30 sept. 1928.
- ¹⁸ Andrei Romanică, *Lăcașul împărătesc de la Luieriu*, în „Informația de Mureș”, 11 iunie 2009.
- ¹⁹ *Gazeta Transilvaniei*, nr. 93, 8 septembrie 1928.
- ²⁰ Informații din Arhiva Mihai Neicu, Bran.
- ²¹ Nicolae Cocă, *Familii de alte naționalități, stabilite în comunele Brănești, pe care le-am cunoscut personal, pe intervalul 1910-1916*, mss., Bran, 21 august 1981, p. 2.
- ²² Dr. Aurel Stoian, *Biserica greco-ortodoxă Bran*, mss., Bran, 1977.
- ²³ Nicolae Bășa, *Istoricul Bisericii Române ortodoxe din Bran-Centru, Hramul Schimbarea la Față*, mss., Bran, 1 ianuarie 1980. Amintim că în anul 1929 s-a pictat iconostasul de către Ioan Dogărescu, iar în anii 1952-1953 biserica a fost mărită din inițiativa preotului Ioan Budu; noi renovări și picturi se fac între anii 1972-1979, iar la 7 octombrie 1979, în timpul preotului Nicolae Bășa, biserica este sfințită de Înalt Prea Sfinția Sa dr. Nicolae Mladin.
- ²⁴ După terminarea activităților de amenajare, la 20 iulie 1929, s-a înscris pe peretele ușii de la intrare prima pisanie: „Această sfântă biserică, fostă de stat în timpul vechii domnii austro-ungare, s-a transformat în biserică ortodoxă din inițiativa enoriașilor brănești care au colectat și ajutat împreună cu următorul comitet: părinte protoreu Ioan Hamza, preot Gh. Babeș, Dr. A. Stoian, S. Străvoiu farmacist, Ilie Niculescu epitrop, I. Baci, I. Munteanu, Ilarie Gonțea, Gh. Aldulea, Gh. Băncilă, Iacob Popa, Emil Rădăcină, Gh. Spiru, Emil Stoian, preot paroh Ilariu Reit”; vezi Mircea Reit, *Scurtă monografie a satului Poarta Bran*, în „Țara Branului”, Buletin nr. 26, august 1998, p. 2.
- ²⁵ Dr. Aurel Stoian, *Biserica greco-ortodoxă Bran*, mss., 1977, Bran.
- ²⁶ Dosar nr. 17588/5 IV 1946, Secția Administrației Arhiepiscopiei de Alba Iulia și Sibiu.
- ²⁷ Mihai Neicu, *Odiseea Bisericii „Inima Reginei”*, mss., f.a.
- ²⁸ *Ibidem*
- ²⁹ Informator preot Gheorghe Babeș, paroh la Biserica din Bran-centru.
- ³⁰ *Ibidem*
- ³¹ Stan Mihail Iulian, *Biserica Ortodoxă Română în anii '50*, teză de doctorat, Universitatea „Valahia” Târgoviște, Facultatea de Științe Umaniste, Târgoviște, 2009, p. 172-179, 202-205.
- ³² Informații culese de Mihai Neicu din Bran de la Ivănoiu și de la fostul administrator al Castelului Bran, Ion D. Ion.
- ³³ *Monitorul Oficial*, nr. 121 din 27 mai 1948.
- ³⁴ Mihai Neicu, *op. cit.*
- ³⁵ *Ibidem*. Preotul N. Bârsan era protopop.
- ³⁶ Informator preot Gheorghe Babeș.
- ³⁷ Biserica de lemn „Sf. Arhangheli Mihail și Gavril” a Schitului Jercălăi, loc Jercălăi, oraș Urlați, se află pe lista Patrimoniului Cultural Național al României, COD LMI – PH-II-m-A-16521.
- ³⁸ Maria, Queen of Romania, *Americans and Queen Marie of Romania: A Selection of Documents*, Edited by Diana Fotescu, Iași, Oxford, Portland, The Center for Romanian Studies, 1998, p. 95.
- ³⁹ Regina Maria, *Scrisoarea către Țară*.
- ⁴⁰ Ileana, principesa a României, arhiducesă de Austria, *op. cit.*, p. 200.
- ⁴¹ Informator Ioan Chițu, Bran.
- ⁴² Ileana, principesa a României, arhiducesă de Austria, *op. cit.*, p. 376.
- ⁴³ *Ibidem*, p. 225.
- ⁴⁴ *Ibidem*, p. 226.
- ⁴⁵ Florin Salvan, *Ce s-a întâmplat cu inima reginei?*, în „Tribuna”, Cluj-Napoca, nr. 16/19 aprilie 1990, p. 3.
- ⁴⁶ Nicolae Pepene, Emil Stoian, *op. cit.*, p. 176.
- ⁴⁷ *Ibidem*

⁴⁸ Ileana, principesă a României, arhiducesă de Austria, *op. cit.*, p. 362.

Lista ilustrațiilor:

Fig. 1. Administratorul Ioan Baciuc și pictorul Arthur Verona în fața capelei Reginei Maria de la Castelul Bran.

Fig. 2. Bisericuța din lemn a Reginei Maria.

Fig. 3. Regina Maria cu Principesa Ileana și Principesa Elisabeta la Bran.

Fig. 4. Mormântul „Inima Reginei Maria” în anul 1941.

Fig. 1

Fig. 2

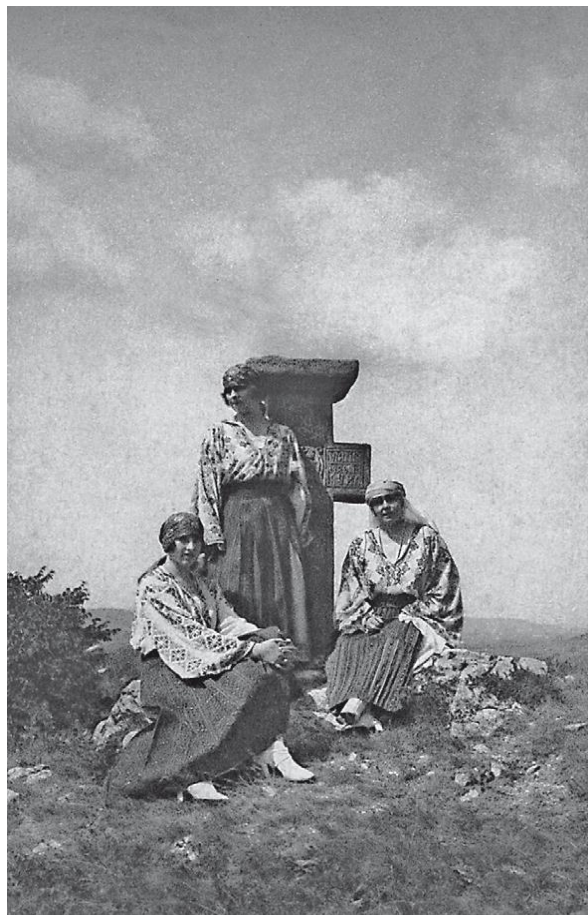

Fig. 3

Fig. 4

**BISERICA DIN RUGINOASA ÎN ATENȚIA
COMISIUNII MONUMENTELOR ISTORICE (1928-1948)**

NARCIS DORIN ION
Muzeul Vămii Medievale – Bran

**THE CHURCH FROM RUGINOASA IN THE ATTENTION OF HISTORICAL MONUMENTS
COMMISSION**

ABSTRACT

One of the most important churches in Iași County is Noble Court Church from Ruginoasa, an important residential ensemble founded by Sturdza family and ennobled, in the course of its tumultuous history, by the presence of the Prince Alexandru Ioan Cuza and his wife, Lady Helen.

Built in 1811, in neoclassical style, at the proposal of the treasurer Sandu Sturdza and his wife Ecaterina Moruzi – according to the plans of the architect Johann Freiwald and painted by Ioan Balomir – the church having „Adormirea Maicii Domnului” and „Sfânta Mare Muceniță Ecaterina” patrons of the church fulfilled the role of a praying place and grave for the founders. In the church’s vault are buried the founders (big chancellor Săndulache Sturdza and his wife Ecaterina), their son Costache Sturdza, and his son Alexandru Sturdza. Later, after the acquisition of the domain in Rugionasa by the Prince Alexandru Ioan Cuza, in 1862, the Noble Court Church became reign necropolis, here being buried, in 1873 the Prince Alexandru Ioan Cuza. Earlier, other members of Cuza family were buried at Ruginoasa: Sultana Cuza (Prince’s mother, dead in 1865), big equerry Grigore Cuza (Prince’s uncle, dead in 1869) and Dimitrie Cuza, Prince’s brother. In 1888 and 1890 near the church were buried Prince’s sons, Dimitrie and Alexandru.

Knowing the importance of this historical monument, doubled by its memorial value, the Church from Ruginoasa was permanently in the attention of the Historical Monuments Commission, for more than two decades. The original documents existent in the archive of the Historical Monuments Commission reveals interesting pages in the history of this church and also the efforts made by the priest and the parishioners for its restoration. Almost completely destroyed during World War II, less by bombardments and more by dwellers, the church was restored between 1955-1958, and the painting was restored after three decades, between 1986-1989.

Cuvinte cheie: biserică, Ruginoasa, monument, Comisiunea Monumentelor Istorice, restaurare.

Keywords: church, Ruginoasa, monument, Historical Monuments Commission, restoration.

Unul dintre cele mai importante lăcașuri de cult din județul Iași este biserica curții boierești din Ruginoasa, important ansamblu rezidențial ctitorit de familia Sturdza și înnobilat, în cursul istoriei sale zbuciumate, de prezența domnitorului Alexandru Ioan Cuza și a soției sale, Doamna Elena¹.

Construită în anul 1811, în stil neoclasic, la cererea vistiernicului Sandu Sturdza și a soției sale Ecaterina Moruzi – după planurile arhitectului Johann Freiwald² și pictată de Ioan Balomir³ –, biserica cu hramurile „Adormirea Maicii Domnului” și „Sfânta Mare Muceniță Ecaterina” a îndeplinit rolul de lăcaș de cult și loc de veci pentru ctitori. În cripta bisericii sunt înmormântați ctitorii (marele logofăt Săndulache Sturdza și soția sa Ecaterina), fiul lor, Costache Sturdza, și fiul acestuia, Alexandru Sturdza. Ulterior, după achiziționarea domeniului din Ruginoasa de către domnitorul Alexandru Ioan Cuza, în 1862, biserica curții boierești va deveni și necropolă domnească, aici fiind înmormântat, în 1873, domnitorul Alexandru Ioan Cuza. Anterior, și alți membri ai familiei Cuza fuseseră înhumați la Ruginoasa: Sultana Cuza (mama domnitorului, decedată în 1865), marele comis Grigore Cuza (unchiul său, m. 1869), precum și Dimitrie Cuza, fratele lui Vodă Cuza. În 1888 și 1890, lângă biserică vor fi înhumați și cei doi fii ai domnitorului, Dimitrie și Alexandru⁴.

Data fiind importanța acestui monument istoric, dublată și de valoarea ei memorială, biserica de la Ruginoasa a fost permanent în atenția Comisiunii Monumentelor Istorice, pe parcursul a mai bine de două decenii. Documentele inedite aflate în arhiva Comisiunii Monumentelor Istorice ne dezvăluie pagini interesante din istoria acestui lăcaș de cult, pentru restaurarea căruia preotul paroh Gheorghe Gh. Popovici s-a adresat, la 9 septembrie 1928, Ministerului Instrucțiunii și Cultelor. *„Biserica acestei parohii – scria preotul Popovici –, atât prin vechimea ei, fiind construită în anul 1811 de către biv-vel vornicul Sandu Sturdza, cât și prin faptul că în cuprinsul ei adăpostește rămășițele pământești ale celui dintâi Domn al Românilor, Al. I. Cuza, și ale familiei sale, este monument istoric. În 1907 a fost restaurată de Doamna Elena Cuza, când au fost așezate în cavoul din biserică osemintele lui Cuza Vodă și ale prințului Dimitrie Cuza”*⁵. Opinia preotului paroh era că *„după atâta vreme însă – deși nu prea îndelungată – biserica are nevoie de o nouă restaurare, începând, cel mai principal chiar, cu acoperișul. Tabla, care a fost pusă în 1907, a ruginit aproape completamente și începe a se sparge și astfel trebuie înlocuită. La fereastra din fundul altarului are o crăpătură, care se deschide din ce în ce și care amenință bolțile. Are, de jur împrejur, pe dinăuntru și pe dinafară, până la înălțimea de un metru, igrasie, ceea ce face să-i cadă tencuielile și să aibă un aspect urât”*⁶. În plus – arăta preotul Popovici în scrisoarea sa –, *„ambele clopote, dintre care acel mare, care are inscripție pe el și datează de la 1817, sunt crăpate și nu mai pot fi sunate”*⁷.

Inscripția arăta că „*acest clopot s-au făcut de iubitorul de Dumnezeu boiarul dumnealui Sandul Sturdza marele vistiernic și soția sa luminata domniță Ecaterina Moruzi*”⁸.

În 29 iulie 1928, biserica fusese vizitată de Înalt Prea Sfințitul Pimen, mitropolitul Moldovei, care „*a rămas foarte urât impresionat de starea în care se află [biserica] și ne-a amenințat cu închiderea bisericii, dacă nu facem tot posibilul pentru a o restaura*”⁹. Din păcate, locuitorilor din Ruginoasa – grav afectați de „*ghiața și seceta [care] i-au adus într-o stare de sărăcie că nu știu singuri cum vor ajunge până la recolta viitoare*” – le era „*peste puțină să dea vreun ban pentru restaurare*”, singura speranță a preotului paroh și a enoriașilor fiind tot în ajutorul statului. Convins de necesitatea aducerii acestui monument „*în starea pe care o merită*”, preotul Popovici solicita ministrului Instrucțiunii și Cultelor, dr. Constantin Angelescu, să „*trimită un inginer-arhitect, care să întocmească planul și devizul de reparații, dacă se poate cât mai curând, ca până ce dă frigul să se facă [...] acoperitul cu tablă*”¹⁰. Ministrul Constantin Angelescu l-a desemnat pe arhitectul Nicolae Ghika-Budești să „*cerceteze starea acestei biserici, cum și posibilitățile de restaurare a ei*”¹¹ și să întocmească un deviz pentru reparațiunile necesare. Cunoscând situația bisericii din Ruginoasa – care avea „*nevoie de întreținere*” –, dar și bugetul precar al Ministerului, arhitectul Nicolae Ghika-Budești era de părere „*a se invita parohia de a aduna fondurile necesare, la care va contribui și C.M.I., dacă va crede de cuviință*”¹². În opinia aceluiași arhitect – fin cunoscător al arhitecturii rezidențiale din Moldova și restaurator al conacelor Ghica din Deleni și Cantacuzino-Pășcanu din Pașcani –, „*biserica nu are interes din punct de vedere arhitectonic*”, doar mormântul lui Cuza Vodă fiind cel care dădea valoare lăcașului din Ruginoasa.

Cu toate aceste opinii contradictorii, Comisiunea Monumentelor Istorice l-a desemnat pe arhitectul Beiu pentru a se deplasa la Ruginoasa și a cerceta biserica ctitorită de familia Sturdza. Referatul din 22 octombrie 1928 constata că biserica „*nu prezintă vreun interes arhitectonic, fiind cu totul modernizată. Din punct de vedere al întreținerii, acoperișul se prezintă în condițiuni bune, numai învelitoarea porticului fiind deteriorată. La zidul altarului se observă o crăpătură verticală, prezentând o deschizătură la cornișă, mai pronunțată decât la rest, ceea ce ne arată că fundația este slabă în părțile laterale și unde ar trebui făcută o subzidire. De asemeni, peretele dinspre miazăzi este umed până la o înălțime de 1.50-2.00 m*”¹³.

Pentru reparațiile necesare bisericii din Ruginoasa, s-a întocmit o ante-măsurătoare și un deviz, în valoare de 51.200 lei. Lucrările prevăzute în acest deviz erau următoarele: „1) subzidire la zidul altarului, unde se observă crăpătura; subzidirea se va face cu beton de ciment, turnat în straturi și bine bătut [...]; 2) desfăcutul tablei de la acoperișul porticului, unde plouă peste tot [...]; 3) tencuieli din nou cu mortar de var gras la soclu, cu 20% ciment, cuprinzând dărâmatul tencuielilor umede și coșcovite, curățându-se rosturile; 4) repararea tencuielilor la cornișa clopotniței, pe unde sunt căzute, și la altarul porticului; 5) tencuială de ciment sclivisită, în porțiunile cuprinse între coloanele mari [de] la intrare; 6) trotuar de ciment pe un strat de beton de ciment de 0.20 cm gros, cuprinzând tencuiala de ciment sclivisită; lățimea va fi de 0.70 cm; 7) geamuri semi-duble, cuprinzând chituitul”¹⁴. Devizul a fost însușit de arhitectul Nicolae Ghika-Budești, care – la 27 octombrie 1928 – scria că „sunt de părere a vă aproba devizul. Lucrarea se va executa în vara viitoare în ce privește zidăria și tencuielile. Acoperișul se poate repara și acum”¹⁵. La 1 noiembrie 1928, arhitectul Petre Antonescu a aprobat devizul și executarea lucrărilor. Prin adresa nr. 1153 din 6 noiembrie 1928 a Comisiunii Monumentelor Istorice, Parohia Ruginoasa era înștiințată că „se aprobă reparația acestei biserici, cf. devizului anexat, întocmit de Serviciul Tehnic al C. M. I. Lucrările de reparație a acoperișului se vor executa în acest an, urmând ca lucrările de zidărie și tencuieli să se execute în vara viitoare”¹⁶.

În primăvara anului 1929, problema reparațiilor la biserica din Ruginoasa a fost reluată, pe baza unui raport al arhitectului Nicolae Ghika-Budești. La 23 mai 1929, acesta era de părere „a se face cunoscut parohiei că urmează să se ia măsuri pentru facerea reparațiilor pe baza devizului aprobat de C.M.I., încă din toamna trecută”. Argumentul lui Nicolae Ghika-Budești era că „satul este mare și bogat și parohia trebuie să adune banii pentru lucrările de reparații în valoare de 51.200 lei. Orice biserică de mir se întreține de enoriași și faptul că altădată reparațiile s-au făcut de Doamna Elena Cuza nu dovedește că trebuie să ceară astăzi ca statul să facă reparațiile, când se știe că toată moșia lui Vodă Cuza este astăzi în mâna țăranilor, care au îndatorirea de a-și aduce aminte de acesta”¹⁷. În ședința din 31 mai 1929, Comisiunea Monumentelor Istorice a aprobat raportul arhitectului Ghika-Budești. La 19 iunie 1929, Parohia Ruginoasa era informată ca urma să suporte cheltuielile privind reparațiile bisericii. „Prin declararea de monument istoric a unei biserici – se preciza în adresa Comisiunii Monumentelor Istorice – legea nu înțelege ca sarcina financiară să treacă asupra C.M.I. Avizul și

supravegherea sunt obligatorii. Când Com[isiunea] crede necesar și posibil face dânsa devizul și execută lucrarea, dar obligația de a da fonduri nu o are și rămân asupra celor de care depinde biserica, cu atât mai mult cu cât satul Ruginoasa este mare și bogat și întreaga moșie a lui Vodă Cuza se află astăzi în mâna țăranilor”¹⁸.

Câțiva ani mai târziu, la 24 iunie 1932, preotul paroh Gheorghe Popovici revenea către Comisiunea Monumentelor Istorice cu solicitarea de a se aproba construirea unui cafas în biserică „*pentru a avea unde să cânte corul, pe care l-am înființat*”¹⁹. Cafasul urma să fie construit „*în fundul bisericii, deasupra ușii de intrare. Intrarea s-ar putea face de pe scara ce duce la clopot*”. Comisiunea era informată, cu precauție, că „*nu se schimbă nimic din esteticul interiorului și nu este nevoie de a sparge zidul decât acolo unde se vor introduce grinzile de fier*”²⁰. Printr-o rezoluție din 7 iulie 1932, arhitectul Nicolae Ghika-Budești a solicitat punctul de vedere al arhitectului Beiu, „*care cunoaște biserica, spre a arăta dacă s-ar putea face cafas fără a strica aspectul interior*”. Peste exact o săptămână, arhitectul Beiu întocmea un referat în care preciza că „*deoarece la cercetarea pe care am făcut-o în anul 1928 nu am făcut un relevu al bisericii, nu-mi pot da avizul pentru facerea unui cafas. Sunt de părere ca Epitropia să se adreseze dlui arh. Stan de la Iași pentru executarea unui proiect de cafas, care se va supune spre aprobare C.M.I.*”²¹. Acest punct de vedere, asumat de Comisiunea Monumentelor Istorice, a fost transmis și Parohiei Ruginoasa.

În 6 aprilie 1933, preotul paroh Gheorghe Popovici înainta Comisiunii Monumentelor Istorice „*o schiță de plan și un deviz estimativ*” pentru construirea cafasului, planul fiind întocmit de Neculai Gheorghiu, pensionar, fost „*picher principal cl. I, la CFR*”²². Conștient că planul nu era întocmit de un arhitect, cum ar fi fost normal pentru o biserică declarată monument istoric, preotul Popovici îl ruga pe președintele C.M.I. să binevoiască „*a dispune să fie cercetat și aprobat [planul cafasului] sau, în caz că nu se poate aproba întocmai, binevoiți a dispune să fie modificat cum credeți de cuviință*”. În condițiile în care preotul paroh reclama lipsa fondurilor pentru repararea acoperișului, dar dorea realizarea altor lucrări la biserică, care nu erau prioritare pentru conservarea monumentului istoric, solicitarea acestuia a stârnit nemulțumirea arhitectului Nicolae Ghika-Budești. Rezoluția din 12 aprilie 1933, pusă de președintele Comisiunii Monumentelor Istorice pe scrisoarea preotului din Ruginoasa, era foarte clară în acest sens: „*Nu înțelegem cum o biserică care, după informațiile publicate în Universul din 24 martie 1933, ar fi*

în ruină, se gândește a face un cafas înainte de alte reparațiuni mai urgente, pentru care noi am făcut un deviz în anul 1928. Sunt de părere a se face întrebare parohiei în acest sens. Oricare ar fi rezultatul acelei cereri, cred că nu se poate aproba facerea unei lucrări interioare înainte de a se fi asigurat acoperișul și alte lucrări mai importante de care depinde existența acestei biserici”²³. În răspunsul oficial al Comisiunii Monumentelor Istorice către parohia Ruginoasa, datat 3 mai 1933, se preciza că „nu se poate aproba de C.M.I. facerea cafasului sau orice lucrări interioare până nu se iau măsuri pentru repararea acoperișului [...]. De altfel, nu înțelegem cum ni se pot cere astfel de aprobări, întrucât C.M.I. a întocmit și transmis încă din 1928 devizul pentru repararea acelei biserici. Totuși lucrările nu s-au executat nici până acum”²⁴.

Replica preotului paroh din Ruginoasa nu s-a lăsat prea mult așteptată, peste exact o săptămână, la 10 mai 1933, acesta, „simțindu-se obligat a-i răspunde” președintelui Comisiunii Monumentelor Istorice, „pe de o parte pentru că nu ați binevoit a ne aproba cererea noastră de a construi un cafas în biserica acestei parohii și, pe de altă parte, pentru că vedem că și Dv. v-ați lăsat informat de gazetele care, de cele mai multe ori, spun și neadevăruri”²⁵. Explicațiile preotului Popovici priveau stadiul lucrărilor de reparații la biserică, începând din anul 1928, și necesitatea ca un specialist al Comisiunii Monumentelor Istorice să vină la fața locului pentru a constata realitatea existentă, total diferită de cea prezentată în presa vremii. Arhitectul Nicolae Ghika-Budești era informat că „în adevăr, în 1928 d. inginer Beiu, trimis de Dv., a întocmit un plan și deviz de reparații ale bisericii acestei parohii, pentru ceea ce a găsit că este necesar a se face atunci. Dacă veți binevoi a cerceta cu atenție acest plan, veți vedea că biserica avea nevoie de reparații neînsemnate, care pe atunci atingeau suma de 50 000 lei, din care 20 000 lei trotuarul de beton, fără care biserica a trăit 120 ani și fără care mai poate sta. În adevăr, noi, cu mica sumă de 10 000 lei, ce-am strâns din sat, și cu concursul Epitropiei Spitalului Caritatea am făcut reparațiile arătate în plan, afară de trotuar. Așteptăm să facem și trotuarul și apoi să vă raportăm spre a ne trimite pe cineva să vadă lucrarea făcută”²⁶. Răspunsul Comisiunii Monumentelor Istorice către Parohia Ruginoasa, din 30 mai 1933, preciza că „chestiunea cafasului se va studia îndată ce parohia va avea suma suficientă”²⁷.

Cum lucrările de restaurare a bisericii din Ruginoasa au trenat, din lipsa fondurilor, în primăvara anului 1933, în presă și în Camera Deputaților, au apărut primele reacții negative care semnalau imaginea dezolantă a monumentului istoric legat de amintirea primului Domn al

Principatelor Unite. În ziarul „Universul” din 24 martie 1933, a apărut articolul intitulat sugestiv *Mormântul Domnitorului Ioan Cuza în paragină*, cu subtitlul *În biserica Ruginoasa plouă*. Articolul descria ședința Consiliului Județean Suceava, din ziua de 20 martie 1933, când a fost dezbătut bugetul pe anul 1933. Cu acel prilej, consilierul Nicolae Moldoveanu „a arătat starea deplorabilă în care se găsește biserica din Ruginoasa și mormântul fostului domnitor Alex. Ioan Cuza. În biserică plouă, iar pe mormântul lui Vodă Cuza cresc bălării și pasc vitele. Nici un semn distinctiv care să arate vizitatorilor locul unde a fost înmormântat primul Domn al Țării Românești. Cripta din biserică, unde sunt depuse osemintele Domnitorului, fără nici o îngrijire, iar gardul împrejmuitor al bisericii, ruinat și căzut”²⁸. Vinovate de starea jalnică a bisericii erau – în opinia consilierului Moldoveanu – „atât soc. Caritatea, proprietara prin donație a moșiei, cât și Societatea monumentelor istorice, [care] se dezinteresează complet de aceste relicve sfinte ale neamului românesc”. Concluzia corespondentului din Fălticeni al cotidianului condus de Stelian Popescu era următoarea: „Comunicarea d-lui consilier Moldoveanu a făcut o dureroasă impresie asupra membrilor consiliului; și, cu toată sărăcia județului, s-a aprobat un ajutor de 10 000 lei pentru preîntâmpinarea cheltuielilor de acoperire a bisericii și refacea a gardului împrejmuitor”²⁹. Cu același prilej, s-a constituit și un comitet la Ruginoasa, „care să adune fonduri pentru îngrijirea mormântului lui Vodă Cuza, a criptei, așezarea unei cruci de piatră și, dacă va fi posibil, și construirea unui monument”³⁰.

Deși exprima, într-un anumit fel, o realitate, articolul nu reflecta totuși întregul adevăr. Tocmai de aceea, Comisiunea Monumentelor Istorice a găsit de cuviință să aducă unele corecții articolului din ziarul „Universul”, printr-un referat semnat de arhitectul Horia Teodoru. „Articolul conține nepotriviri” – aprecia reputatul arhitect, dând ca prim exemplu contradicția dintre existența mormântului din exteriorul bisericii (pe care „cresc bălării și pasc vitele”) și cripta din interiorul acesteia („unde sunt depuse osemintele Domnitorului”). „Dacă osemintele sunt depuse într-o criptă care se află în biserică – scria, just, Horia Teodoru –, reiese că nu se poate ca pe mormântul lui Cuza Vodă să pască vitele, deoarece acestea nu pot să pască în biserică. Din exemplul de mai sus se vede că articolul este tendențios redactat în limbajul abject care a compromis cu desăvârșire la noi în țară stilul gazetăresc și nu mai înșirui celelalte nepotriviri”³¹. Horia Teodoru găsea și unele exagerări în articol, între care aceea privind dezinteresul complet al Comisiunii Monumentelor Istorice față de aceste „relicve sfinte”, pus în

antiteză cu „sărăcia județului”, care a reușit, totuși, să adune fonduri pentru restaurarea bisericii din Ruginoasa. Contraargumentele arhitectului erau devizul întocmit în anul 1928 de Serviciul Tehnic și întreaga corespondență privind restaurarea bisericii. În plus, legea pentru conservarea și restaurarea monumentelor istorice din 1919 prevedea (la art. 12, pct. b) că fondurile Comisiunii erau formate „din subvențiile votate anual de consiliile generale județene ale județelor în care sunt monumente istorice, după numărul și însemnătatea lor”.

Horia Teodoru adresa și o întrebare retorică în finalul referatului său: „Ce ar răspunde domnul consilier Moldoveanu, pionierul chestiunii, dacă ar fi întrebat cu ce sumă a contribuit până acum județul la restaurarea importantelor monumente ca Mănăstirea Probota, bisericile din Baia etc., pentru care Comisiunea a cheltuit până acum sume atât de importante?”³². Se adăuga acestor idei și un argument de bun simț: „Nu se vorbește de faptul că biserica fiind parohială iar parohia numărând în anul 1919 peste 3500 suflete, aceasta are elementara obligație gospodărească de a întreține cel puțin acoperișul și împrejmuirea bisericii”. Supus dezbaterii Comisiunii Monumentelor Istorice, referatul lui Horia Teodoru a fost aprobat. Printr-o rezoluție din 31 martie 1933, arhitectul Nicolae Ghika-Budești era „de părere a se răspunde Prefecturii jud. Fălțiceni, arătând că C.M.I. și-a făcut datoria încă din 1928, ea neavând fonduri, mai ales pentru biserici de mir, care – conform Legii – se întrețin singure, chiar când sunt monumente istorice și aceasta cu obligația de a cere aprobarea C.M.I. Un sat de aproape 2000 familii nu poate pretexta că nu are putința de a îngriji de biserica sa, mai ales când moșia domnitorului Al. Cuza este astăzi, prin expropriere, în mâinile țăranilor”³³.

Lucrurile nu s-au lămurit, în ciuda unei corespondențe între Comisiunea Monumentelor Istorice și autoritățile județului Baia. Într-o scrisoare adresată prefectului județului Baia, la 6 aprilie 1933, conducerea Comisiunii Monumentelor Istorice preciza că „dacă astăzi biserica Ruginoasa se găsește în stare rea nu este din vina Comisiunii Monumentelor Istorice, care – cu foarte multe sacrificii și cu toate dificultățile financiare prin care trecem – a cheltuit importante sume de bani pentru restaurarea bisericilor din acel județ, cum este mănăstirea Probota, bisericile din Baia etc., și nu poate avea responsabilitatea stărilor rele ale bisericilor și mănăstirilor declarate monumente istorice de care înșiși preoții respectivi și enoriașii nu se interesează”³⁴.

O reacție întârziată a venit și din partea preotului paroh Gheorghe Popovici, care îl informa pe președintele Comisiunii Monumentelor Istorice, în 10 mai 1933, că din cauza lipsei fondurilor „*n-am mai putut face nimic și, între timp, a apărut informația neadevărată că plouă în biserică și pasc vitele pe mormântul lui Cuza Vodă*”³⁵. Preotul acuza oamenii politici locali de organizarea unei campanii defăimătoare și de răspândirea acestor informații tendențioase despre starea bisericii din Ruginoasa: „*Sunt neadevăruri grosolane, care s-au putut debita în consiliul județean al județului Baia, unde avem un prefect în funcție a doua oară și consilieri de prin partea locului. Nu s-a ostenit nici unul să vie să vadă dacă-i așa, măcar că am protestat și am vrut o cercetare imediată. Biserica, în adevăr, are nevoie a fi grijită și poate și tabla, după 26 de ani, începând a rugini să aibă nevoie a fi vopsită. Dar eu încă n-am văzut nici un picur de ploaie, nici prin tablă, necum prin bolta bisericii*”³⁶. În opinia parohului din Ruginoasa, pentru a se „*pune capăt acestei campanii care o vizează și pe Comisiunea Monumentelor Istorice și care s-ar termina cu un comunicat, ce ați binevoi a da*” exista următoarea soluție: „*a delega un d[omn] inginer arhitect, care să vadă starea în care se află biserica și care, în același timp, să întocmească un plan general și un deviz de reparații și pentru un cafas și noi, pe măsura strângerii sumelor, să reparăm ce este necesar*”³⁷. Concluzia sarcastică a preotului Popovici era perfect îndreptățită: „*S-ar termina și cu dragostea aceasta mare ce i-a prins pe unii politicieni de Cuza-Vodă, de care până acum nici n-ar fi voit să audă*”.

Scrisoarea preotului paroh din Ruginoasa l-a lămurit pe președintele Comisiunii Monumentelor Istorice asupra situației reale, determinându-l să solicite ziarului „Universul” un drept la replică. „*Din raportul de față – scria Nicolae Ghika-Budești, într-o rezoluție din 19 mai 1933 –, rezultă că informația din ziarul Universul este total neadevărată și sunt de părere a se face o scrisoare acestui ziar, cu rugămintea de a o publica ca drept de răspuns din partea C.M.I.*”³⁸. În 30 mai 1933, Comisiunea Monumentelor Istorice a trimis ziarului „Universul” următorul comunicat cu privire la starea bisericii din Ruginoasa: „*C.M.I. aduce la cunoștința celor interesați și a opiniei publice în general că biserica din Ruginoasa, județul Baia, ctitorie a lui Ștefan cel Mare, este în curs de reparație conform devizului ce s-a întocmit încă din 1928 prin Serviciul său Tehnic. Relațiunile publicate în ziarul Universul din 24 martie a.c. asupra stărei proaste în care s-ar găsi această biserică sunt date cu rele intențiuni*”³⁹.

Cu toate aceste lămuriri, problema bisericii din Ruginoasa a ajuns și în dezbaterea Adunării Deputaților, în ședința din 3 aprilie 1933 deputatul I. Modreanu adresând guvernului următoarele întrebări: *„Are cunoștință onoratul Guvern că mormântul marelui domnitor Alex. I. Cuza este în paragină, spre rușinea noastră, a tuturor ? Are cunoștință că-n biserica de la Ruginoasa plouă ? Are cunoștință de comunicarea făcută de către consilierul Nicolae Moldoveanu către Consiliul Jud. Baia ?”*⁴⁰. După ce a prezentat Adunării Deputaților textul complet al intervenției consilierului Moldoveanu, deputatul Modreanu a făcut o propunere guvernului *„pentru a șterge această rușine, pe de o parte, și pe de altă parte pentru a da o dovadă strălucită că românii știu să fie recunoscători față de marii eroi ai neamului, printre cari se numără, la loc de frunte, domnitorul Alexandru Ioan Cuza, care a încheiat prima unire a României”*. Propunerea deputatului consta în reținerea, prin statele de plată, a 5% din salariile *„tuturor funcționarilor de stat, tuturor pensionarilor și funcționarilor particulari de la cel mai umil servitor și până la primul ministru al țării, începând din luna aprilie a anului bugetar 1933-1934 [...] neținându-se seama nici de criza care bântuie și nici de leafa de mizerie”*⁴¹. Crezând că a găsit soluția miraculoasă, deputatul Modreanu era convins că *„acest sacrificiu trebuie făcut imediat și fără murmur, căci numai prin aceasta vom da un exemplu viu generațiilor viitoare. Dacă la sacrificiul ce trebuie făcut de funcționari se va adăuga și gestul tuturor bogătașilor acestei țări, cu atât mai bine și onoare lor”*. În cazul în care fondurile s-ar fi strâns, trebuiau să se realizeze trei lucrări importante: *„1. Repararea bisericii Ruginoasa, a mormântului Domnitorului Cuza, precum și ridicarea monumentului pentru acest mare erou. 2. Ridicarea în București a unui strălucit monument pentru primul Rege al României, Carol I, care a dat libertate românilor. 3. Ridicarea în București a unui grandios monument pentru viteazul Rege Ferdinand cel Loial, înfăptuitorul României Mari”*. Intervenția deputatului Modreanu se încheia pe un tot patetic: *„Numai când aceste trei mari acte de naționalism vor fi înfăptuite, vom binemerita de la Patrie. Nu trebuie să lăsăm lucrul de azi pe mâine, căci ziua de mâine poate să fie mai grea ca cea de azi. Actele mari săvârșite de Domnitorul Cuza ca și de cei doi mari regi ai neamului nostru au fost împreunate de grele sacrificii din ființa lor. Sacrificii trebuie să facem și noi, din avutul nostru pentru ei”*⁴².

Interpelarea deputatului Modreanu a fost transmisă, în 5 aprilie 1933, sub semnătura președintelui Adunării Deputaților, D. Manu, Comisiunii Monumentelor Istorice. Președintele

C.M.I., arhitectul Nicolae Ghika-Budești a pus următoarea rezoluție pe adresa primită de la Adunarea Deputaților: „*Se anexează ultima corespondență cu Prefectura respectivă, articolul din Universul și referatele Serviciului nostru*”.

Ca și cum nu ar fi fost de ajuns scandalul mediatic creat în jurul bisericii din Ruginoasa, în această campanie a apărut – în toamna anului 1934 – un personaj straniu, Vasile Dimitrescu din Iași, care pretindea, nici mai mult nici mai puțin, că este prințul Dimitrie Al. I. Cuza și care adresează o scrisoare detaliată președintelui Comisiunii Monumentelor Istorice privind situația bisericii din Ruginoasa și a mormântului domnitorului Alexandru Ioan Cuza. Date fiind informațiile cuprinse în această scrisoare, dintre care multe sunt extrem de detaliate, privind monumentele de la Ruginoasa, redăm pe larg conținutul acestui document inedit:

„Domnule Președinte,

*Îndrăzneala cu care s-a procedat la profanarea, distrugerea pieselor istorice și crearea de dovezi mincinoase, cu scopul de a se înșela statul, guvernele și publicul că subsemnatul aș fi murit spre a-mi răpi averea. Lucrând la această înșelătorie ca în codru, fără a respecta legea monumentelor istorice și fără a respecta Codul Penal care interzice profanarea mormintelor: mă aduc în situațiunea de a reclama Domniei Voastre contra profanării mormântului Domnitorului Alexandru Ioan Cuza și a fratelui meu, prințul Alexandru Al. I. Cuza, de la biserica din Ruginoasa, precum și pentru distrugerea pietrelor care erau pe aceste două morminte, distrugerea crucii și distrugerea grilajului de către Epitropia Spitalului de copii **Caritatea** din gara Cuza-Vodă, comuna Ruginoasa, județul Fălțiceni.*

La anul 1918, trăind principesa Maria Moruzi, soția fratelui meu, prințul Alexandru Alex. Ioan Cuza, mormântul era păstrat intact, cu forma lui adevărată care era următoarea: un grilaj de fier închidea o suprafață de teren de doi metri și jumătate pe doi metri și jumătate. Crucea mormântului era de marmură cizelată, cu ramele în formă de trunchi de stejar încrucișate și necojite, purtând sculptat tot în aceeași marmură o coroană de lauri cu panglici, având pozițiunea încrucișată la încheietura ramurilor crucii, cum se vede în perspectiva schiței aci desenată. Pe panglicile coroanei era scris, pe un capăt, Dimitrie Cuza, iar pe al doilea capăt [numele] Domnitorului Cuza. Prin urmare, crucea cu coroana era făcută de acei care mă epitropiseau, la etatea mea de 9 ani, cadou pentru mormântul tatălui meu din partea subsemnatului. În interiorul grilajului, pe jumătatea suprafeței îngrădite, era un mormânt, cu o

piatră mare care acoperea complet lungimea și lățimea acestui mormânt. Pe această piatră era scris: <<**Prințul Alexandru Alexandru Ioan Cuza, născut la 1863, încetat din viață la 1890**>>.

Alături de această piatră, pe terenul îngrădit, era loc numai pentru un al doilea mormânt, dar locul era gol; însă în afară de grilaj, de peretele bisericei era rezemată în picioare o a doua piatră care acoperise locul gol din grilaj și pe care era scris: <<**Domnitorul Alexandru Ioan I. Cuza, născut la anul 1820 și decedat la anul 1873**>>. Această piatră era rezemată de peretele bisericei, pentru că la anul 1880, creștinește, exact la șapte ani, Domnitorul Cuza a fost dezgropat de Domnița Elena, care – cu un deosebit devotament – a spălat singură cu mâinile ei oasele Domnitorului și le-au așezat în casetă și în cavoul din biserică. Nici o altă inscripțiune, în afară de inscripțiunile de pe cele două pietre și de pe panglicile coroanei, nu erau la acest mormânt.

Această formă și numai aceste inscripțiuni le avea mormântul istoric al Domnitorului Cuza în luna ianuarie 1918, când subsemnatul am mers la Primăria din Ruginoasa, unde am cercetat – împreună cu notarul și cu primarul – starea civilă de la anul 1885 până la anul 1895, cercetând cu deosebire anul 1888 și am luat Certificatul Stărei Civile no 68, prin care se certifică că subsemnatul nu am murit, cu care ocaziune am vizitat și mormântul Domnitorului. Martori că mormântul era așa cum îl descriu mai sus sunt dnii profesori care au vizitat mormântul Domnitorului Cuza înainte de 1918, printre care cred că este și stimatul domn profesor Nicolae Iorga, domnii funcționari superiori de la Fălticeni și țăranii din Ruginoasa și satele vecine.

În iunie 1923, cu ocaziunea parastasului de 50 de ani de la încetarea din viață a Domnitorului Cuza, am vizitat din nou Ruginoasa și mormântul Domnitorului. Fiind mult popor și fiind grozav de rău impresionat când am văzut mormântul falsificat, nici nu am mai citit ceea ce falsificatorii mormântului istoric scriseseră pe noua cruce, căci mi-au fost de ajuns văzând forma ordinară a crucei pe care o puseră pe mormânt în locul elegantei cruci vechi să mă conving că falsificarea s-a făcut pentru a susține dlor la Tribunal că subsemnatul sunt mort, căci făcusem proces spitalului Caritatea să-mi restituie averea.

Noua formă a crucei false care se afla pe mormântul Domnitorului Cuza la 1923 este cea schițată aici. Martorii care au văzut această falsificare și care pot depune că la serbarea din

ianie 1923 au văzut că crucea de la mormânt nu mai avea forma crucei din ianuarie 1918, ci din contră avea forma care se vede din schița aci alăturată, sunt: dl profesor universitar Simionescu, care la 1923 era rector al Universității din Iași; dl profesor Bărbulescu, de la Facultatea de Litere din Iași; dl director⁴³ al Facultății de Teologie din Cernăuți, care – fiind preot – a oficiat la parastas, și încă vreo trei domni profesori universitari din Cernăuți care, împreună cu mulți domni studenți din Cernăuți și din Iași, au luat parte la acest parastas [...].

Falsificarea mormântului cred că s-a făcut de Spitalul Caritatea, în timpul procesului pe care îl avea cu subsemnatul, între anii 1918-1923, și cred că s-a făcut după moartea prințesei Maria Moruzi și fără știrea dlui George Brătianu, care nu are amestec la averea rămasă în mâinile Spitalului Caritatea la Ruginoasa. La 30 august 1934, făcându-se dezgroparea Prințului Alexandru Alexandru Ioan Cuza și așezarea osemintelor în cavoul din biserică, am găsit mormântul Domnitorului falsificat din nou. Piatra cu inscripțiunea de pe ea, care acoperea mormântul fratelui meu, Prințul Alexandru Alexandru Ioan Cuza, care trebuia să rămână pe mormânt până la 30 august 1934, când s-a dezgropat, a fost cu câteva luni mai înainte ridicată și distrusă. Grilajul de doi metri și jumătate pe doi metri și jumătate care exista până în anul 1934 a fost distrus, iar în locul său s-a făcut un grilaj care să acopere o întindere de teren de opt ori mai mare, în care s-ar cuprinde douăsprezece morminte, și nu numai două, cum cuprindea grilajul adevăratului mormânt.

De asemenea, s-a distrus piatra cu inscripția de pe ea, care acoperea mormântul Domnitorului Alexandru Ioan Cuza. S-a falsificat din nou crucea. Noua cruce falsă nu se aseamănă nici cu aceea din 1918, nici cu aceea din 1923. Noua cruce este construită din marmură albă, care are forma în muchii ale căror linii sunt perfect paralele și nu este făcută din piatră ordinară, cum era aceea din 1923. Pe sochlul acestei cruci sunt două medalioane, în care scrie pe unul: <<**Dimitrie Cuza, născut la 1864, decedat la 1888**>>, iar pe al doilea medalion scrie <<**Cuza Vodă, născut la 1820, decedat la 1873**>>. Cu alte cuvinte, au dezgropat pe **Alexandru**, iar pe cruce au scris Dimitrie, pentru ca lumea să creadă că subsemnatul sunt mort și nu mi se cuvine palatul și cele circa 400 hectare de la Ruginoasa, pe care le reclam. Am luat fotografia noii falsificări pe care o prezint odată cu reclamațiunea spre a fi văzută și voi păstra-o spre a o prezenta la cercetare.

*Această profanare și distrugere a mormântului istoric, fiind repetată în anul 1934, nu este prescrisă; rog onorata Comisiune [a Monumentelor Istorice – n.n.] a face să se aplice vinovaților Codul Penal și adevărul să se restabilească. Dacă citiți ziarul **Românul** pe anii 1864-1866, veți observa că C.A. Rosetti scria în contra Domnitorului Cuza mai rău decât cum scria Adevărul contra Regelui Carol I, pentru care a fost de repetate ori amendat și ziarul suspendat temporar prin hotărârile date de Tribunalul din Ilfov. Din această cauză, Vodă-Cuza nu a lăsat familiei Rosetti nici un ban moștenire, ci a lăsat toată averea nouă, copiilor Domnitorului. Și dl avocat Rosetti din Iași, pentru aceste motive, nu are autoritatea morală la înstrăinarea averei mele, unde nu are dreptul a se amesteca, fiind dușman al tatălui meu.*

Cred că prin cercetările Domniilor Voastre, veți restabili adevărul la monumentul Domnitorului Cuza, punând monumentul în adevărata sa lumină, pedepsind pe culpabili și ajutând cu aceasta justiția și pe Majestatea Sa Regele Carol II, căroră am reclamat ca să se rezolve drept cazul subsemnatului, care doresc să nu mor prin ușile hotelurilor, ci la mine acasă, în palatul de la Ruginoasa.

Convenirea de a se face abstracție despre existența persoanei subsemnatului, Dimitrie A. I. Cuza, este imorală pentru că nu servește astăzi nici politicei, nici guvernelor, nici țarei, nici Tronului, nici societății, ci servește numai acelor care îmi fură averea și dacă servește a fi furat este imorală.

Sper că veți ancheta la fața locului, citându-mă și pe subsemnatul spre a-mi susține prezenta reclamațiune.

Primiți, vă rog, perfecta mea stimă.

Dimitrie Alexandru Ioan Cuza

Pensionar, pentru anii cât subsemnatul am funcționat pe numele fals de Dimitrescu Vasile I., muncind pentru pensie.

Bulevardul Regele Ferdinand I, no 12-14, Hotel Transilvania, Iași”⁴⁴.

Într-o altă scrisoare, din 18 iunie 1934, adresată Primului Procuror de pe lângă Tribunalul din Iași, pretinsul Dimitrie A.I. Cuza explica, pe larg, situația sa și denunța justiției cazul răpirii sale: „Subsemnatul, născut Dimitrie Alexandru Ioan Cuza, am fost răpit de către d. Haralamb Lecca, în februarie 1866, din palatul regal de la București, de la părinții mei, Domnitorul Alexandru Ioan I. Cuza și Domnița Elena Cuza, și am fost plasat împreună cu fratele meu,

Alexandru Alexandru Ioan Cuza, fostul soț al prințesei Maria Moruzi, la gazdă la preotul Gheorghe Dimitrescu din comuna Tg. Buhuși, jud. Neamț. La 1871, fratele meu Alexandru a fost restituit Domniței Elena de către dl. colonel Gh. Roznovanu din gara Roznov, jud. Neamț, și în 1872 a fost dus de mama mea, Domnița Elena, la Florența, unde tatăl meu, Domnitorul Cuza, a început a se ocupa de instruirea lui”⁴⁵. Cum acest document nu mai are legătură cu biserica sau mormintele de la Ruginoasa, ci explică procurorului din Iași o pretinsă filiație domnească, îl semnalăm ca atare, neinsistând asupra întregului său conținut, interesant poate pentru istoria contrafactuală. De altfel, în anul 1944, un anume Fabius Laiter dădea o declarație în fața a doi notari în care pretindea că este fiul prințului Dimitrie A.I. Cuza și al Ilianei Cojocariu, fiind născut la Ruginoasa, în februarie 1879⁴⁶. Problema succesorilor domnitorului Alexandru Ioan Cuza și a acestor preinși descendenți rămâne a fi în continuare studiată de specialiștii în genealogie.

Revenind la biserica din Ruginoasa, care constituie subiectul acestui articol, corespondența între preotul paroh Gheorghe Popovici și conducerea Comisiunii Monumentelor Istorice a continuat și după 1934, subiectul constituindu-l realizarea cafasului, pentru care – încă din 6 aprilie 1933 – fuseseră înaintate Comisiunii o schiță de plan și un deviz, urmând a fi trimis un inginer de la București, pentru a găsi o soluție la fața locului. „*Am tot așteptat în această iarnă – scria preotul din Ruginoasa în 6 februarie 1934 – căci vara, ne-ați răspuns, că în plină campanie de lucru nu puteți trimite. Până acum, însă, nu a venit nimeni*”⁴⁷. Graba preotului se explica prin următoarea oportunitate: „*Acum, când vedem că este pe cale a se instala în palatul lui Cuza-Vodă din această localitate, de către Casa Muncii C.F.R., un mare spital de tuberculoși, cu ocazia amenajării palatului în acest scop vom avea și noi ocazia să căpătăm ajutoare de la Casa Muncii pentru repararea bisericii și punerea cafasului*” (s. n.)⁴⁸. Președintele Comisiunii Monumentelor Istorice, arhitectul Nicolae Ghika-Budești a respins solicitarea, așa cum o făcuse și cu un an înainte, recomandând preotului Popovici solicitarea unui nou deviz către Serviciul Tehnic.

După doi ani de așteptări, chiar dacă i-a fost respinsă solicitarea privind realizarea cafasului, preotul Popovici a revenit cu o nouă scrisoare, în 3 martie 1936, informând Comisiunea Monumentelor Istorice că „*suma necesară efectuării acestor lucrări aproape o avem și, până ce începem lucrările, cred că o vom avea în întregime, atât prin ceea ce am*

*adunat și vom mai aduna de la enoriași, cât și prin ce ne va da prefectura de județ, primăria locală, spitalul Caritatea și Casa Muncii C.F.R., care are instalat în palatul lui Cuza Vodă un sanatoriu pentru tuberculoși*⁴⁹. Cu acest prilej, parohul din Ruginoasa înainta Comisiunii Monumentelor Istorice *„în câte două exemplare planul de reparație a bisericei acestei parohii, precum și planul și devizul pentru construirea unui cafas, întocmite de domnul inginer Cugler, conductor principal al serviciului tehnic al județului Baia*”⁵⁰. Planul întocmit de inginerul Cugler era însoțit și de un deviz estimativ al lucrării, în valoare de 5.856 lei⁵¹, pentru realizarea cafasului fiind necesare 7 grinzi masive de brad, 7 grinzi de stejar, 78 de scânduri, 10 kg cuie diferite și 10 kg vopsea albă, la care se adăuga manopera unui lemnar timp de 10 zile, ajutat de un salahor, ambii fiind plătiți cu 150 de lei pe zi. Scrisoarea se încheia cu promisiunea că *„dacă resursele materiale ne vor permite, noi vom boi*⁵² *cu ulei tot interiorul bisericei, afară de picturi, bineînțeles că pentru aceasta vom cere aprobarea dv. prealabilă*”⁵³.

La insistențele preotului din Ruginoasa, Comisiunea Monumentelor Istorice a răspuns printr-un referat detaliat, întocmit de arhitectul Horia Teodoru, la 14 martie 1936. În privința refacerii învelitoarei din tablă galvanizată, arhitectul Teodoru opina că *„lucrarea se poate aproba, cu condiția să nu se schimbe nimic din formele actuale. Tabla veche va rămâne proprietatea parohiei, care o va vinde prin licitație, scăzându-se astfel prețul lucrării*”⁵⁴. În privința spoitului și vopsitului pereților exteriori, *„lucrarea se poate aproba, cu condiția ca să se facă numai după ce se vor fi răzăluit și curățat straturile mai vechi de spoială și vopseală, prevăzându-se și un plus de plată în deviz pentru această lucrare*”. Problema spinoasă era construirea cafasului, cu care Comisia nu era de acord, argumentând că *„biserica fiind spațioasă, lucrarea aceasta care dăunează aspectului interior al monumentului nu este indicată*”. Horia Teodoru aprecia că *„în cazul când totuși onorata Comisiune aprobă facerea unui cafas, sunt de părere ca să se impue micșorarea lui până în dreptul zidului despărțitor al pronaosului, dacă se poate potrivi accesul prin scara clopotniței sau făcându-se o scară circulară în pronaos*”⁵⁵. Arhitectul era atent și cu parohia din Ruginoasa, fiind de părere *„să se aducă mulțumiri pentru râvna depusă în strângerea fondurilor pentru această lucrare care pune la adăpost mormântul lui Cuza*”.

În cele din urmă, la 3 aprilie 1936 Comisiunea Monumentelor Istorice a aprobat devizul pentru construirea cafasului. Un an mai târziu, în 22 aprilie 1937, preotul paroh Gheorghe

Popovici raporta președintelui C.M.I. că „biserica acestei parohii a fost reparată în exterior și i s-a făcut și cafasul în interior. Toată cheltuiala reparației a fost suportată de Epitropia Spitalului *Caritatea* din Iași, de sub președinția doamnei Natalia Vlădoianu. Reparația a costat aproape un sfert de milion de lei”⁵⁶. Terminând cu lucrările exterioare, preotul din Ruginoasa s-a gândit să refacă și pictura interioară a bisericii. Pentru aceasta a apelat la serviciile lui Vasile Hudici, licențiat al Academiei de Belle Arte din Veneția, pictor bisericesc autorizat, care s-a oferit – în 16 aprilie 1937 – să execute următoarele lucrări la biserica din Ruginoasa: „spălarea și restaurarea picturilor actuale de pe bolți; de ras zugrăveala veche cu peria de sârmă, prepararea pereților și vopsitoria generală a pereților de la bolți în jos; ornamentația de deasupra ferestrelor și de deasupra stranelor, precum și ramele tablourilor; spălarea, restaurarea, bronzatul și lăcuitul și vopsitul părții posterioare a catapetesmei”⁵⁷. Toate aceste lucrări de restaurare erau evaluate de pictor la suma de 78.000 lei. În privința picturilor interioare, sarcina pictorului era de a picta „12 sfinți pe fondul de aur veritabil, imitație de zid sau mozaic”, „4 scene din viața Mântuitorului și a Sfintei Fecioare, fond aur” și „doi sfinți în cele două spații mici, de o parte și de alta a catapetesmei”, lucrări evaluate la 105.000 lei.

Copia acestei oferte a fost înaintată și Comisiunii Monumentelor Istorice, pentru a aproba repararea și pictarea interiorului bisericii din Ruginoasa. Comisiunea l-a desemnat pe pictorul Mihail să facă o cercetare la biserica din Ruginoasa, pentru a studia pictura interioară. În 5 iunie 1937, pictorul Mihail raporta conducerii C.M.I. că „am vizitat această biserică, dar am constatat că pictura ei nu prezintă interes artistic sau istoric”⁵⁸. Cercetând devizul pictorului Hudici, reprezentantul C.M.I. era de părere „să se aprobe”, întocmind un referat în acest sens, în baza căruia – la 11 iunie 1937 – arhitectul Horia Teodoru a supus „spre aprobare devizul trimis de parohie pentru restaurarea picturii, care nu are valoare artistică sau istorică”⁵⁹.

O altă problemă care a fost supusă aprobării Comisiunii Monumentelor Istorice a fost amenajarea parcului din jurul bisericii din Ruginoasa. În 5 februarie 1939, N. Krupenski, epitropul Spitalului *Caritatea* din Iași, îl informa pe Nicolae Iorga, președintele C.M.I., că „grădina acestei⁶⁰ biserici este în stare de paragină și copacii care mai sunt împrejur acoperă complet biserica și sunt bătrâni și scorburoși”, alăturând trei fotografii de epocă, „din care veți vedea aspectul urât care-l prezintă actualmente”⁶¹. Cum nora Domnitorului, Maria Cuza-Moruzi, donase domeniul de la Ruginoasa Epitropiei Spitalelor de copii *Caritatea* din Iași, cu

sarcina „de a îngriji de biserică și mormântul marelui Domnitor și al fiilor săi, ale căror oseminte sunt îngropate în biserică”, Nicolae Krupenski solicita aprobarea „să tăiem acești arbori, pentru a putea face o grădină, după planul făcut de domnul arhitect Ernest Pinard, peisagist din București”. Aceasta cu atât mai mult cu cât „starea de paragină în care se găsește actualmente această grădină impresionează rău numeroșii vizitatori care vin să viziteze mormântul Domnitorului Cuza Vodă”⁶². Cu convingerea că „facerea acestei grădini se impune din punct de vedere patriotic și estetic”, episcopul Spitalului Caritatea alături de cererii sale trei schițe ale viitoarei grădini, cu rugămintea de a-i fi înapoiate. Înainte de a lua o decizie, Nicolae Iorga l-a desemnat pe arhitectul Ungureanu să se deplaseze la Ruginoasa, pentru a studia grădina bisericii. În raportul său, Gh. Ungureanu arată că „cercetând la fața locului, am constatat că grădina – așa cum se prezintă – cadrează mai bine cu monumentul decât un parc englezesc. Grădina actuală trebuie numai bine îngrijită și copacii curățiți de uscături”, atașând și trei fotografii „luate la fața locului”⁶³. Referatul a fost aprobat de președintele C.M.I., Nicolae Iorga.

Din păcate, după toate aceste lucrări de restaurare, biserica din Ruginoasa a fost aproape distrusă în urma bombardamentelor din anul 1944. Situația dramatică a monumentelor de la Ruginoasa l-a determinat pe preotul paroh Gheorghe Popovici să intervină de urgență, în primăvara anului 1945, la cele mai înalte foruri decizionale din București, pentru a reface biserica pe care o slujea de două decenii și pentru restaurarea căreia dusesse o luptă neîncetată. La 9 martie 1945, preotul din Ruginoasa aducea la cunoștința ministrului Cultelor și Artelor că „biserica acestei parohii, monument istoric – clădită în 1811 de biv-vel vornicul Sandu Sturdza, a cărui familie este îngropată în interior, și ctitorie a lui Cuza Vodă, ce a cumpărat-o în 1862, împreună cu moșia Ruginoasa [...] – este distrusă din cauza luptelor ce s-au purtat chiar în interiorul ei”⁶⁴. Situația monumentului religios ctitorit de Sturdzești era cu adevărat tragică, în prag de colaps: „Acoperișul este ars complet, bolta spartă, clopotnița numai cu trei pereți, iar înăuntru n-a mai rămas nici o icoană, nici catapeteasma, nici strane, nici o carte, decât pereții goi, care și acești sunt găuriți de gloanțe și ghiulele”⁶⁵.

Pentru a ne imagina dimensiunea distrugerii bunurilor de patrimoniu eclezial, apelăm la un chestionar privind biserica din Ruginoasa, completat de același preot Popovici în 1928, care face inventarul obiectelor de cult și al cărților din ctitoria lui Sandu Sturdza. „În afară de icoanele de la tâmplă – consemna preotul – sunt două icoane împărățești ale fostei biserici, mai

mari decât ale actualei tâmples. Icoana Mântuitorului are inscripție grecească [...]. Icoana Maicii Domnului este pusă în strănă și îmbrăcată în argint de un oarecare Emanuel și Eceterina, la 1856, după cum arată inscripția. Mai sunt 47 icoane mici pentru iconostas”⁶⁶. În privința candelelor, cădelnițelor și a obiectelor de cult, erau consemnate în inventarul din 1928 „o candelă mare cu patru sfeșnice, așezată deasupra ușilor împărătești; patru mai mici, așezate deasupra icoanelor împărătești, a hramului și a Sfinților Trei Ierarhi, la Tâmplă și patru mai mici, toate de argint și frumos lucrate. Trei rânduri de sfinte vase, dintre care unul rusec, toate de argint, iar cel rusec de argint aurit, cu iconițe de email; un chivot de argint, un taler pentru anaforă și un ibric de argint, două sfeșnice de argint, un păhărel de argint, o cruce legată cu argint, două cădelnițe de argint. O evanghelie rusească îmbrăcată cu argint aurit, cu icoane de email. Pe nici una din acestea nu se află nici o inscripție, cât de mică”⁶⁷. Inventarul cărților vechi de slujbă consemna „4 evanghelii (editate la București, 1723, tipărită de Popa Stoica Iacovici; Neamț, 1821; Neamț, 1845; o evanghelie rusească); 2 liturghii (Iași, 1834 și 1845), un ceaslov ed. București 1825; un octoih înainte de 1831; un penticostar (București, 1743); un triod (Neamț, 1847); 12 minee (Neamț, 1845-1847); 12 minee (ed. Buda, 1805); un Tipicon (Iași, 1816); un Evanghelistar (Iași, 1826); un Penticostar (Neamț, 1848); o Psaltire (Iași, 1835); un ceaslov (Iași, 1846); un triod mai vechi de 1800; o Slujba Învierii (Iași, 1846); o Antologie (Neamț, 1840), o Cântare bisericească (Iași, 1846)”⁶⁸. Toate aceste bunuri de patrimoniu au dispărut în urma bombardamentelor ce au distrus biserica.

În 15 martie 1945, același preot paroh Gh. Popovici informa Comisiunea Monumentelor Istorice că „**biserica acestei parohii**, fiind în zona celor mai teribile lupte din acest război, **a fost aproape complet distrusă**, ca și întreaga comună, cu toate instituțiile, cu palatul lui Cuza Vodă și cu toate casele din sat”⁶⁹. Preotul solicita delegarea unui arhitect care „să constate starea în care se găsește biserica, spre a putea lua măsuri de refacere și punerea ei în funcțiune”. La 30 martie 1945, arhitectul Horia Teodoru l-a desemnat pe colegul său, arhitectul Ștefan Balș, să se deplaseze la Ruginoasa pentru a cerceta ruinele bisericii și ale palatului. Din cauza dificultăților de deplasare, Comisiunea Monumentelor Istorice recomanda Parohiei să se „adreseze Serviciului Tehnic județean pentru întocmirea devizului ce se va trimite Comisiunii spre aprobare”⁷⁰. Misiunea arhitectului Ștefan Balș era de a întocmi planurile și devizele necesare lucrărilor de restaurare, dar și „de a cerceta și celelalte monumente istorice din localitate, referind asupra

nevoilor lor de restaurare”⁷¹. Pe delegația semnată de Victor Brătulescu, Ștefan Balș a scris că „neputând cerceta monumentul cu ocazia deplasării făcute în cursul lunii noiembrie, voi îndeplini această delegație în primăvara 1946”.

Preotul Popovici a revenit cu o nouă adresă către ministrul Cultelor și Artelor, Mihail Ralea, în 10 aprilie 1945, cerând fonduri pentru restaurarea bisericii din Ruginoasa. Argumentele sale erau date de situația dramatică a întregii localități și a enoriașilor săi: „Biserica, ca și satul Ruginoasa, a fost în zona luptelor celor mai groaznice. Casele sunt dărâmate, gospodăriile distruse și oamenii într-o stare de sărăcie că abia pot să se întreție de pe o zi pe alta. N-au cu ce-și munci pământul, n-au semințe și în situația aceasta nu pot da nici o contribuție pentru repararea bisericii, nu numai anul acesta, ci multă vreme încă. De aceea, toată nădejdea mea este în ajutorul Statului”⁷². La recomandarea arhitectului Ștefan Balș, directorul Comisiunii Monumentelor Istorice, Victor Brătulescu, s-a adresat ministrului Cultelor și Artelor, în 21 aprilie 1945, explicând că „fondurile de care dispune Comisiunea Monumentelor Istorice în acest an sunt foarte reduse în raport cu numărul mare de monumente importante care au fost distruse de bombardament” și solicitând „pentru biserica monument istoric a parohiei Ruginoasa, județul Baia, un fond ca ajutor”⁷³.

Intervenții pe lângă Comisiunea Monumentelor Istorice a făcut și Mitropolia Moldovei și Sucevei, la 12 aprilie 1945, arătând că „biserica parohială, monument istoric, este dărâmată de bombardament. Acoperișul complet ars, bolta de deasupra cafasului, spartă, clopotnița rămasă numai în trei pereți, intrarea complet sfărâmată. De asemenea, înăuntru nici o icoană, nici o strană, nici un veșmânt. Catapeteasma este distrusă complet”⁷⁴. Problema ridicată de Mitropolie era că „în acea parohie nu este altă biserică, iar enoriașii sunt în suferință și nu se pot înbiserici”. De aceea, Comisiunea era rugată să includă și biserica din Ruginoasa în programul propus pentru repararea monumentelor istorice.

În condițiile crizei postbelice și a lipsei fondurilor, Comisiunea Monumentelor Istorice a decis că un prim pas este acela de a întocmi formele de clasare ca monumente istorice pentru „biserica-mausoleu, castelul cu parcul înconjurător și hanul din vecinătate” din comuna Ruginoasa, județul Baia⁷⁵. Pentru a se putea lua o decizie justă, a fost trimis la Ruginoasa arhitectul Ștefan Balș, care – la 15 iulie 1946 – a întocmit un *Referat pentru clasarea ca*

monument istoric a hanului, bisericii și palatului lui Cuza Vodă din Ruginoasa, j[udețul] Baia. Pentru importanța și justetea acestei analize, redăm documentul în integralitatea lui:

„Cercetând aceste monumente, care au avut mult de suferit de pe urma luptelor din vara anului 1944, am constatat că o bună parte din stricăciunile produse au fost făcute de localnici, care au desfăcut acoperișul, tâmplăria ușilor și ferestrelor, dușumele și care au tăiat copacii bătrâni din parcul din jurul palatului⁷⁶. Pentru a salva ceea ce a mai rămas, sunt de părere să se claseze ca monument istoric aceste clădiri, cerându-se totodată autorităților locale să ia toate măsurile necesare pentru împiedicarea unor noi stricăciuni care ar duce la distrugerea lor definitivă.

Biserica este o interesantă construcție de zid în stil clasic, de dimensiuni impozante. A fost ridicată în 1811 de vornicul Sandu Sturdza și reparată în 1907 de Doamna Elena Cuza, când s-a supraînălțat cu un etaj turnul clopotniță și s-a adăugat actualul pridvor deschis. În biserică se găsește cavoul în care erau sicriele Domnitorului Cuza și al fiului său, până la evacuarea lor la Curtea de Argeș.

Palatul, cu numeroasele atenanse, este un interesant exemplar al arhitecturii neogotice la modă la începutul veacului.

Parcul, cu zidul de împrejmuire, mai păstrează numai puțini din prea frumoșii copaci care-l împodobeau.

Hanul situat în afara incintei, din care au mai rămas numai zidurile, prezintă toate caracteristicile acestui interesant tip de arhitectură civilă pe cale de dispariție. Cred că ar merita să fie păstrat în vederea unei eventuale restaurări⁷⁷.

Și arhitectul Horia Teodoru a opinat să „se supună Comisiunii pentru a se declara monument istoric: biserica-mauzoleu, castelul cu parcul înconjurător și hanul din vecinătate din Ruginoasa”⁷⁸. Clasarea ca monumente istorice a componentelor ansamblului rezidențial de la Ruginoasa a fost aprobată în ședința Comisiunii Monumentelor Istorice din 23 octombrie 1946. Pentru a nu fi distruse complet, Comisiunea a adresat o circulară Prefecturii județului Baia, Primăriei comunei Ruginoasa, Postului de Jandarmi și Parohiei din localitate arătând că „biserica-mausoleu, palatul și hanul de la Ruginoasa, jud. Baia, sunt în mare parte distruse de localnici pentru a folosi materialele în scopuri personale. Până la decretarea lor ca monumente istorice, vă rugăm să dispuneți a se lua măsuri urgente pentru salvarea de la distrugere a atâtor

urme prețioase care amintesc pe Vodă Cuza”⁷⁹. Ministrul Artelor, Mihail Ralea, a fost informat că „pe baza cercetărilor întocmite de Comisiunea Monumentelor Istorice, care a constatat stricăciunile produse de localnici la imobilele de mai sus, s-a hotărât clasarea ca monumente istorice a bisericii, a palatului, a parcului cu zidul înconjurător și a hanului, care toate au aparținut odinioară lui Cuza Vodă. Urmează a se întocmi Decretul Regal în conformitate cu art. 3 din Legea pentru conservarea și restaurarea monumentelor istorice”⁸⁰.

În Monitorul Oficial nr. 19 din 23 ianuarie 1947 a fost publicat Înaltul Decret Regal nr. 40/1947, prin care „biserica în stil clasic, palatul și atenansele în stil neogotic, parcul, zidul înconjurător și hanul din afara incintei palatului fostului Domnitor Cuza Vodă din comuna Ruginoasa, județul Baia, se clasează monument istoric”⁸¹. În aceste condiții, decretul de clasare a fost comunicat – prin grija directorului V. Brătulescu al C.M.I. – Prefecturii județului Baia, Parohiei și Primăriei comunei Ruginoasa, care erau rugate „a lua toate măsurile necesare pentru a împiedica orice stricăciuni sau înstrăinare de materiale care s-ar aduce la aceste monumente”⁸². Prefectura județului Baia a răspuns – în 10 iunie 1947 – Comisiunii Monumentelor Istorice, arătând că „aceste monumente istorice în prezent se află în stare de ruină, rămase de pe urma războiului și a distrugerilor ce s-au produs de la război și până în prezent”⁸³. Mai grav, deși „proprietatea acestor monumente o are Epitropia Caritatea din Iași” – care le arendase Direcției Generale C.F.R. pentru a instala în palat un sanatoriu TBC –, „în prezent de aceste bunuri nu se ocupă nici C.F.R. și nici proprietara. Împrejmuirile sunt distruse și din clădirile ruinate se distrug și fură materialele”. Din aceste motive, Prefectura a luat măsuri și a dat ordine atât Primăriei comunei Ruginoasa, cât și postului de jandarmi „de a organiza paza acestor bunuri și a opri devastările și restul de materiale, care însă nu se poate face cu destulă eficacitate din cauză că sunt situate pe o mai mare întindere”⁸⁴.

Răspunzând solicitării C.M.I., în 5 mai 1947, preotul Popovici dădea următoarea soluție pentru protejarea monumentelor din Ruginoasa: „ca să poată fi ferite de o distrugere totală din partea oamenilor fără suflet, ar trebui – cel dintâi lucru – împrejmuite și pus un păzitor sau doi chiar. Noi am vorbit și am îndemnat populația să le păzească ca pe niște moaște sfinte. Răii însă nu se uită la asta și le distrug”⁸⁵. Speranța preotului paroh era că „poate de-acum mai degrabă se va face reparația bisericii spre a se putea reda cultului și a aduce rămășițele lui Vodă Cuza în cavoul de unde au fost evacuate din pricina furiei războiului”⁸⁶. Aceasta, cu atât mai mult cu cât,

în martie 1947, arhitectul Ștefan Balș întocmise o foarte riguroasă *ante-măsurătoare-deviz* pentru lucrările urgente de consolidare și pentru reparațiile necesare la biserica din Ruginoasa, lucrările cifrându-se la suma de 130.000.000 lei⁸⁷. Într-o notă informativă privind ședința din 29 ianuarie 1948 a Comisiunii Monumentelor Istorice, arhitectul Ștefan Balș arăta că „*biserica mausoleu nu mai are acoperiș, turnul clopotniță este aproape dărâmat, o boltă este prăbușită*”, iar „*devizul întocmit pentru reparația ei se ridică la 2 500 000 lei*”⁸⁸. Pentru restaurarea palatului și refuncționalizarea lui era necesară suma de cel puțin 12.000.000 lei, în opinia aceluiași arhitect⁸⁹.

La un deceniu de la finele războiului, în 1955 a început restaurarea bisericii din Ruginoasa, prin grija noului preot paroh Constantin Enache, lucrările încheindu-se în anul 1958. Pictura va fi refăcută abia peste trei decenii, între anii 1986-1989, resfințirea lăcașului de cult făcându-se în 22 august 1992.

Note

¹ Despre palatul de la Ruginoasa, vezi recentul studiu al lui Sorin Iftimi, *Istoria reședinței de la Ruginoasa*, în volumul „Doamna Elena Cuza. Un destin pentru România”, coordonatori Aurica Ichim, Mircea Ciubotaru, Sorin Iftimi, Complexul Muzeal Național MOLDOVA Iași, Iași, 2011, p. 52-73; cu referiri la istoria bisericii din Ruginoasa la p. 57-60.

² Sorin Iftimi, *op. cit.*, p. 58.

³ Adrian Macovei, *Precizări privitoare la palatul de la Ruginoasa*, în “Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie “A.D. Xenopol”, XI, Iași, 1974, p. 282. Pentru pictarea catapetesmei bisericii din Ruginoasa, „zugraful” Balomir a fost plătit cu suma de 5.000 lei.

⁴ Sorin Iftimi, *op. cit.*, p. 70.

⁵ Arhiva Comisiunii Monumentelor Istorice București (în cont. Arhiva C.M.I.), dosar nr. 2953/1921-1946 (Biserica Ruginoasa), f. 4.

⁶ *Ibidem*, f. 4 recto-verso.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*, f. 2. verso (chestionar privind Biserica din Ruginoasa, completat de preotul Popovici). Vezi textul complet al inscripției, la Sorin Iftimi, *op. cit.*, p. 58 (cu unele întreruperi, datorate deteriorării clopotului).

⁹ *Ibidem*, f. 4 verso.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Rezoluție a ministrului C. Angelescu din 18.IX.1928, pe documentul mai sus citat.

¹² Rezoluție a arhitectului N. Ghika-Budești din 22.IX.1928, pe același document.

¹³ Arhiva C. M. I., dosar nr. 2953/1921-1946, f. 5.

¹⁴ *Ante-măsurătoare-deviz* pentru reparațiunile necesare Bisericii din Comuna Ruginoasa-Fălticeni, în *Ibidem*, f. 6 recto-verso.

¹⁵ *Ibidem*, f. 5.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*, f. 5 verso.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, f. 9.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*, f. 9 verso.

²² *Ibidem*, f. 15.

²³ *Ibidem*, rezoluția arhitectului Nicolae Ghika-Budești din 12 aprilie 1933.

-
- ²⁴ *Ibidem*, f. 15 verso.
- ²⁵ *Ibidem*, f. 16.
- ²⁶ *Ibidem*.
- ²⁷ *Ibidem*, f. 16 verso.
- ²⁸ *Mormântul Domnitorului Ioan Cuza în paragină*, în „Universul” din 24 martie 1933.
- ²⁹ *Ibidem*.
- ³⁰ *Ibidem*.
- ³¹ Arhiva C.M.I., dosar nr. 2953/1921-1946, f. 11.
- ³² *Ibidem*, f. 11 verso.
- ³³ *Ibidem*.
- ³⁴ *Ibidem*, f. 14 verso.
- ³⁵ *Ibidem*, f. 16.
- ³⁶ *Ibidem*, f. 16 recto-verso.
- ³⁷ *Ibidem*, f. 16 verso.
- ³⁸ *Ibidem*, f. 16 (rezoluția arhitectului Nicolae Ghika-Budești din 19 mai 1933).
- ³⁹ *Ibidem*, f. 16 verso.
- ⁴⁰ *Ibidem*, f. 12.
- ⁴¹ *Ibidem*, f. 12 verso.
- ⁴² *Ibidem*, f. 12 verso-13.
- ⁴³ Corect: *decan*.
- ⁴⁴ Arhiva C.M.I., dosar nr. 2953/1921-1946, f. 19-22.
- ⁴⁵ *Ibidem*, f. 20 (întreg documentul la f. 20-21).
- ⁴⁶ Vezi, pe larg, declarația în articolul lui Petrea Irinciuc, *Noi mărturii documentare despre descendenții familiei Cuza*, în „Ioan Neculce. Buletinul Muzeului de Istorie a Moldovei”, serie nouă, I, Iași, 1995, editat de Complexul Muzeal Național „Moldova” Iași, p. 119-122 (mulțumim dlui dr. Sorin Iftimi din Iași, pentru semnalarea acestui material).
- ⁴⁷ Arhiva C.M.I., dosar nr. 2953/1921-1946, f. 23.
- ⁴⁸ *Ibidem*.
- ⁴⁹ *Ibidem*, f. 25 verso.
- ⁵⁰ *Ibidem*.
- ⁵¹ *Ibidem*, f. 24.
- ⁵² Vopsi.
- ⁵³ Arhiva C.M.I., dosar nr. 2953/1921-1946, f. 25 verso.
- ⁵⁴ *Ibidem*.
- ⁵⁵ *Ibidem*.
- ⁵⁶ *Ibidem*, f. 35.
- ⁵⁷ *Ibidem*, f. 36 (ofertă a pictorului Vasile Hudici pentru Parohia Ruginoasa).
- ⁵⁸ *Ibidem*, f. 35.
- ⁵⁹ *Ibidem*.
- ⁶⁰ *Ibidem*.
- ⁶¹ *Ibidem*, f. 34.
- ⁶² *Ibidem*.
- ⁶³ *Ibidem*.
- ⁶⁴ *Ibidem*, f. 45.
- ⁶⁵ *Ibidem*.
- ⁶⁶ *Ibidem*, f. 2 (Chestionar privitor la monumentele istorice – Biserica de la Ruginoasa).
- ⁶⁷ *Ibidem*.
- ⁶⁸ *Ibidem*, f. 2 verso.
- ⁶⁹ *Ibidem*, f. 41.
- ⁷⁰ *Ibidem*.
- ⁷¹ *Ibidem*, f. 44.
- ⁷² *Ibidem*, f. 46 verso.
- ⁷³ *Ibidem*.
- ⁷⁴ *Ibidem*, f. 48.
- ⁷⁵ *Ibidem*, f. 49.

⁷⁶ Din păcate, devastarea parcului a continuat și după clasarea ca monument istoric a palatului din Ruginoasa. La 17 aprilie 1947, N. Mocanu, administratorul moșiei Epitropiei Ruginoasa, a numărat pomii tăiați din parcul palatului: „în total 445 copaci tăiați, plop, răchiși și 65 pruni”. „Din cercetările făcute – scria N. Mocanu – se pare că sunt luați de câțiva localnici. De la picher am aflat că în iarna anului 1945-46 s-au furat 370 copaci, ceea ce înseamnă că anul acesta s-au furat 75, au rămas în picioare din copacii mari 280, dintre care 80 sunt de tăiat. Din spusele d-lui șef de gară, nu este nici un paznic și parcul e plin de vite la păscut” (Arhiva C. M. I., dosar nr. 2954/1946-1949, Castelul Al. I. Cuza – Ruginoasa, f. 11).

⁷⁷ Arhiva C. M. I., dosar nr. 2954/1946-1949, Castelul Al. I. Cuza – Ruginoasa, f. 1 recto-verso.

⁷⁸ *Ibidem*, f. 1.

⁷⁹ *Ibidem*, f. 1. verso.

⁸⁰ *Ibidem*, f. 2.

⁸¹ *Ibidem*, f. 4, 5.

⁸² *Ibidem*, f. 3.

⁸³ *Ibidem*, f. 6.

⁸⁴ *Ibidem*.

⁸⁵ *Ibidem*, f. 7.

⁸⁶ *Ibidem*, f. 7 verso.

⁸⁷ Arhiva C. M. I., dosar nr. 2953/1921-1946, Biserica Ruginoasa, f. 58-59.

⁸⁸ Arhiva C. M. I., dosar nr. 2954/1946-1949, f. 14, 16 (manuscrisul memoriului arhitectului Ștefan Balș la f. 17 recto-verso).

⁸⁹ *Ibidem*.

Lista ilustrațiilor:

Fig. 1. Palatul de la Ruginoasa în 1898.

Fig. 2. Domnitorul Alexandru Ioan Cuza.

Fig. 3. Alexandru și Dumitru – fiii lui Alexandru Ioan Cuza.

Fig. 4-6. Palatul de la Ruginoasa în ruină.

Fig. 7. Ruinele bisericii din Ruginoasa.

Fig. 8. Pisania rescrisă a bisericii.

Fig. 9. Clopotul vechi al bisericii.

Fig. 10. Piatra de mormânt a lui A.I. Cuza.

Fig. 11. Cripta din biserică.

Fig. 12. Monument funerar al familiei Cuza.

Fig. 13. Intrarea în biserică, cu turnul.

Fig. 14. Turnul bisericii.

Fig. 15. Biserica – vedere laterală.

Fig. 16. Palatul din Ruginoasa după restaurare.

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

Fig. 4

Fig. 5

Fig. 6

Fig. 7

Fig. 8

Fig. 9

Fig. 10

Fig. 11

Fig. 12

Fig. 13

Fig. 14

Fig. 15

Fig. 16

DRĂGUȘUL ȘI DRĂGUȘENII – REPERE ÎN MUZEOGRAFIA DIN ROMÂNIA

IOAN OPRÎȘ
Universitatea „Valahia” – Târgoviște

DRĂGUȘ AND ITS DWELLERS – LANDMARKS IN ROMANIAN MUSEOGRAPHY

ABSTRACT

The Sociological School led by Dimitrie Gusti, conferred on, by the researches realized in the 30's of the past century, to Drăguș village an unique statute – that of Romanian spirituality monument.

After decades, Drăguș reappears among scientific concerns of the ethnographers, folklorists, sociologists and anthropologists, using topographic proofs and pictures realized by Sociological School's members, to rebound the scientific interests by the ones of research applied not only in the spot, but also in specific interpretation from museums background.

The existent phenomenon in Drăguș, ulterior evaluated from historical and ethnographical perspective, made the object of some refunds (fundamentally exhibition), refunds which led to a retrospective investigation, with obvious cultural anthropology character.

Cuvinte cheie: Drăguș, Școala sociologică, muzeografie, model.

Keywords: Drăguș, Sociological school, museography, model.

Prin anii '70 ai veacului trecut am ajuns pentru prima dată la Drăguș. Interesul îmi era alimentat de cele ce le povesteau colegii făgărășeni despre așezare, înmulțit de primele informații dobândite asupra rolului cercetărilor gustiene, care-și făceau timid drum spre tânăra generație¹. Cu acestea îmi va fi dat să dezvolt un orizont cultural mereu argumentat în acei ani de cei care, din Școala Sociologică, învățăcei ai Magistrului, stăruiau să-l reașeze la un loc potrivit. H.H. Stahl, Traian Herseni, Lena Constante, Harry Brauner, Constantin Brăiloiu, Ion Ionică, Ștefania Cristescu-Golopenția, Mircea Vulcănescu, Mac Constantinescu, Ernest Bernea, Lucia Apolzan, Octavian Neamțu, Mihai Pop, iar mai apropiat de preocupările mele Gheorghe Focșa, au mari merite în recuperarea tezaurului științific adunat sub conducerea și din ideile lui Dimitrie Gusti. Emulii acestora și cei care i-au continuat în alte condiții demersul, dar și cei care i-au moștenit rezultatele, preluând metodologia, au repus Școala Sociologică în atenția cercurilor intelectuale, iar practicile ei au primit nu doar confirmarea, ci și recomandarea lor. Între cei care au contribuit direct, Vasile Caramelia a stăruit în plan formativ pe seama cercului profesional muzeografic

pentru a relega interesele științifice de cele ale cercetării aplicate atât în teren cât și-n interpretarea specifică din cadrul muzeelor.

*

Am revenit la Drăguș pentru 12 zile în luna iunie 2000, ca membru al echipei de cercetare alcătuită de Ligia Fulga, cu un mic nucleu din cadrul Muzeului Etnografic din Brașov. Cele ce mi-au fost date să le cunosc atunci – atât cât îngăduia birocrăția administrativă a unei deplasări în teren (total diferită de ceea ce a construit Dimitrie Gusti pentru echipele sale, dar și inferioară capacităților de investigație interdisciplinară proiectată de savant) – le-am adunat într-un studiu.

Repet: rezultatele respective sunt mai degrabă reflexiile metodelor de istorie orală pe care Dr. Ligia Fulga le-a imprimat tuturor cercetărilor pe care, cu mult succes și cu vizibile rezultate muzeografice, le-a întreprins pe parcursul a două decenii. Interviuurile au avut darul să răscolească memoria unor martori – atât cât aceasta funcționa și cât reținuse din epoca monografistă-, foarte prețioși de altfel. Celor surprinse, echipa Fulga le-a adăugat un grupaj restrâns de obiecte colecționate, capabile să mărturisească la șapte decenii distanță asupra unui fenomen. Fenomenul drăgușan, evaluat ulterior în perspectivă istorică și etnografică, a făcut obiectul unor restituiri (expoziționale în principal), prin prisma cărora s-a putut opera o investigație retrospectivă, cu vădit caracter de antropologie culturală. Meritul de necontestat al muzeografilor brașoveni este, desigur, demn de a fi remarcat și recomandat. Acest punct are însă, categoric, durată lungă.

*

Aici ne-am propus să mai adăugăm celor adunate până în anul 2000, și rămase să genereze alte idei pe seama rostului satului și țăranului, în general, dar mai ales de la poalele Munților Făgăraș. Idei care, în ceea ce mă privește, s-au argumentat mai precis prin contribuțiile cercetărilor recent încheiate a două distinse colege: Dr. Elena Băjenaru și Dr. Alina Mandai. Prima a finalizat o teză de doctorat cu tema *Icoane și iconari din Țara Făgărașului*², iar colega sa, prin *Cojocăritul în Țara Oltului*³, tot o teză de doctorat, adaugă în deslușirea istoriei comunităților de făgărașeni. Ambele au propus soluții de muzeificare, în cadrul cărora Drăgușul ocupă un loc important.

Aceste ultime lucrări dar și reconceptualizarea expozițională recentă a Muzeului Țării Făgărașului vor deschide negreșit căi moderne de a rediscuta nu doar un spațiu istoric tradițional, ci și anumite locuri din cadrul acestuia. Unul dintre acestea, și încă unul semnificativ, îl reprezintă Drăgușul.

*

Să utilizăm, așadar, mărturiile topografice și pe cele ale fotografiei vechi ni se pare întrutotul potrivit. Drăgușul beneficiază de aportul acestor categorii. O schiță generală a comunei (Fig. 1), alcătuită în anul 1911 de către Szilágyi János, ne arată o așezare adunată, străjuită de râurile Sâmbăta și Viștea, chiar sprijinită de munte, cu teren agricol împărțit în trei mari parcele: intravilan (I), peste vale (II) și din jos de sat (III). O țarină întinsă (IV) îngăduia o rezervă agricolă însemnată pentru economia locală, iar locul de stână de pe Coasta Drăgușului (V) desemna mai mult ca sigur o rezervă generoasă pentru păstorit.

Două schițe topografice (Fig. 2-3) privind intravilanul și țarina permit să se poată reconstitui cu exactitate lotizarea și, în consecință, pot fi identificați proprietarii terenurilor. Remarcăm modul proporțional și echilibrat al dispunerii loturilor.

Vederea aeriană din 1936 (Fig. 4) lămurește și mai mult asupra tipologiei așezării și a distribuției teritoriale cu locuri pentru culturi, pășune și fânețe, cu vizibilele lor configurații geomorfologice. Un colț de sat (Fig. 5) permite să descifrăm și să stabilim mai precis tipul de casă cu șură, gospodăriile cu teren generos și grădină, tramă stradală cu casa la stradă. Casa tipică (Fig. 6) o arată dispunerea pe lungime a 1-2 încăperi și o tindă cu cămară, acoperiș tradițional în două ape, învelitoare de țiglă. Casa veche era din bârne de brad și se așeza pe o temelie de piatră⁴.

Ca-n orice sat mai pricopsit, moara de apă (Fig. 7) nu poate lipsi. Este una care a măcinat multe „bucate” din holdele satului, cu o roată mare și jilip pe care venea vijelioasă apa. Imaginile datorate lui Iosif Berman ne arată o construcție de lemn solidă, acoperită cu țiglă și care n-a dus lipsă de clienți (Fig. 8). Și aceasta pare să dateze de la începutul veacului XX.

Biserica veche, cea de lemn (Fig. 9-10), era pe cale de dispariție în 1932, când în 29 octombrie, tânărul arhitect al Comisiunii Monumentelor Istorice, Horia Teodoru, a cercetat-o. Fotografiiile pe care le-a executat atunci ne arată un monument de tip dreptunghiular cu o navă, edificat în întregime din lemn cu turn pe pronaos, având acoperiș din țiglă solzi (Fig. 11-12). A

fost ridicată pe bolovani de râu, împrejmuită de un zid de piatră și prezenta deja la turnul-clopotniță lipsuri de țiglărie. În interior, podit cu scânduri de brad, se văd încă urmele decorației la grinzile care străjuiesc intrarea la altar, iar o icoană reprezentându-l pe Sfântul Nicolae era încă întreagă⁵ (Fig. 13). În curând, din această biserică nu va mai rămâne nici o urmă, pe ulița cu numele ei ridicându-se impozant biserica cea nouă, la care, în 1936, bătea ora la ceasul ei din turn (Fig. 14). Totuși, urma bisericii din lemn, cu un plan și secție alcătuite de Horia Teodoru în 1932 (Fig. 15), a rămas pentru cei care doresc să-i cunoască detaliile; arhitectul a propus printr-un deviz de restaurare refacerea fundației și a soclului, restaurarea acoperișului și a ferestrelor, drenarea terenului⁶. Detalii constructive și viziunea sa asupra rezultatelor răzbat din documentele rămase (Fig. 16).

*

Casa drăgușanului, în interiorul ei, vădește echilibru și un acut simț al utilitarului. Nu-i lipsește nimic din ceea ce era de trebuință și plăcere vederii. Ustensilele necesare traiului, blidele, canceele, mobilierul necesar, lucrurile pentru cei mari și pentru cei mici însoțesc, ca inventar, viața. Copiată ca model, „odaia drăgușană” organizată și prezentată întâi la un Seminar de Sociologie din București în 1929, a făcut carieră în mai multe locuri. La Dresda, în 1930, la Expoziția de igienă, a primit medalia de onoare.

Inovațiile pe linia muzeografiei restitutive au impus ulterior genul, care era bazat pe o vizibilă abordare interdisciplinară. La Drăguș, de exemplu, pentru prima dată în practica monografică, s-a utilizat aerofotograma, procedeu avansat în cercetarea topografiei locale. De altfel, o expoziție specială, cu aerofotograme de la Drăguș și Cornova a fost prezentată, în 1932, într-o sală a Institutului Geografic al Armatei⁷.

O imagine după concepția muzeificatoare – altădată într-un interior de Drăguș reconstituit de Muzeul Brukenthal (Fig. 17) -, se poate alătura ilustrației în care mașina de cusut (probabil Singer) a venit să mărească ritmul de lucru (Fig. 18). Prin mâinile femeilor curgea, la acea vreme, linia modei locale, acestea hărnicind pentru a îmbrăca energiile tinerești la joc (Fig. 19-20), la nuntă, la sărbătoare, iar pe bătrâni la plecarea dintre cei vii (Fig. 21-22). Unde n-ajungeau talentul și forța lor, la hainele „grele” apelau la cojocarul din sat, școlit să răspundă celor mai exigente gusturi. Imaginea femeii cu furca-n brâu (Fig. 23) ar putea fi brandul drăgușenilor din vremuri. La vremea secerii și a coasei, bărbații în putere plecau voioși la holdele

din câmp (Fig. 24-25), urmați de femei, învrednicite cu strânsul (Fig. 26)⁸. Un atelier complex, dotat cu „aparatura” necesară, ridică o economie preindustrială (Fig. 27), capabilă să depaneze instrumentele și uneltele de lucru.

Repartiția responsabilităților în societatea drăgușană n-a ocolit copiii. Ei urmau, de altfel, destinul părinților, așa că trebuiau de timpuriu să asume răspunderi, începând cu îngrijirea „brihanelor” (Fig. 28) care înnegreau altădată locurile de pășunat, cât și a turmelor de porci (Fig. 29). Locul însemnat în orice gospodărie drăgușană al bivolilor, de la transportul lemnului (Fig. 30) și până la vadra zilnică de lapte, nu putea fi luat de altcineva. Țigani satului Drăguș, numiți „zobani”, erau așezați în apropierea pădurii, păstrând distanță față de sat (Fig. 31-32). Se purtau ca drăgușenii, trăiau însă în corturi în afara așezării.

*

Prezența monografiștilor la Drăguș a bulversat așezarea. I-au așteptat ca pe trimișii lumii din afară, i-au studiat, i-au chestionat în fel și chip despre interesele lor. Din rezervați la început, sătenii s-au deschis, acceptându-i, firesc, ca pe ai lor. Mai ales Profesorul, Magul, Domnul Dimitrie Gusti le-a ocupat gândurile și imaginația. Pe acesta l-au ascultat cu evlavie, mai ceva decât pe preoți! I-au studiat orice gest, vorbele, felul de a se îmbrăca și purta, gesturile. Pe El și pe elevii lui i-au îndrăgit, adunându-se în jurul lor și cooperând cu ei (Fig. 33-34) la dispensarul intitulat „Totul pentru copii” (Fig. 35), la corul înfiripat (Fig. 36), la înregistrările muzicale. Ce puteau, oare, spera mai mult oamenii unui sat - chiar renumit – decât a fi obiect de cercetare al unor semeni învățați, conduși de un însuflețitor de înalte idealuri ? În memoria așezării acele momente au ajuns bun comunitar.

Dimitrie Gusti a urmărit să deslușească și la Drăguș căile „binelui național”, cum anume să-și facă neamul mai bun și mai capabil de a-și pune în valoare calitățile. Cercetările sale, atât de promițătoare, au fost însă brutal întrerupte de război și apoi de cei care, copiind și imitând, au slujit străinilor.

Într-atât de puternic este însă ecoul lor încât, după peste nouă decenii redeschiderea spre reevaluare a acestui gen de investigare populară s-a impus hotărâtor. Începând din anul 2000, Drăgușul – și, bineînțeles, nu doar el – a revenit între preocupările științifice ale etnografilor, folcloriștilor, sociologilor și antropologilor. Motivația: a fost deopotrivă un fenomen, o școală și un laborator concret, de viață reală, mult folositor cunoașterii prin cunoașterea de sine și a

noastră! Mari sau mai mici muzee, instituții de cercetare, grupuri universitare și academice, construiesc acum proiecte plecând de la modelul gustian, caută să-l înțeleagă și să-i adopte, adaptate la prezent, metodologiile. În acest efort, mai ales muzeele contează, poate, cel mai mult, având și onoranta răspundere de a se adjuca de la construcția muzeului social și a campaniei de teren, cu rezultate muzeale, introdusă genial de către Dimitrie Gusti și discipolii săi.

După mulți ani de căutare, abia acum mă încumet să afirm că știu de ce a ales Dimitrie Gusti, Drăgușul. De altminteri, fiecare din stațiunile de cercetare alese de el se justifică prin ceva caracteristic. La Drăguș s-au împletit însă mai multe argumente: poziția la poale de munte și în preajma unui centru urban ca Făgărașul și în vecinătatea unei mari mănăstiri, i-a finisat așezării și locuitorilor statut unic, iar unul de-al lor, Ioan Codru Drăgușanu, l-a prezentat lumii ca pe un unicat. Așa a și fost și a rămas, prin monografiști, Drăgușul (Fig. 37 - 41).

Note

¹ Vezi semnificativa adunare și editare a operei, asumată de Ovidiu Bădina și Octavian Neamțu: Dimitrie Gusti, *Opere*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, I, 1968 și II, 1969. Studiul introductiv bogat și generos (p. 5-198), restitativ, datorat lui Ovidiu Bădina, a asumat readucerea lui Dimitrie Gusti în cadrele culturii contemporane, contribuind în mod decisiv la declanșarea unui lung proces de reevaluare și valorificare a operei teoretice și practice, încă neîncheiat.

² Lucrarea a fost tipărită sub acest titlu de către Editura Oscar Print, București, 2012, și valorifică un adevărat tezaur de artă, în cadrul căruia Drăgușul ocupă un privilegiat atât prin numărul, varietatea și bogăția mărturiilor, cât și prin perspectiva economică pe care icoanele o deschid asupra unei așezări. Autoarea adaugă consistente informații privind cele cunoscute și referitor la Drăguș. Astfel, ceea ce se știa despre datele biografice ale lui Savu Moga din Arpaș, adunate de către H.H. Stahl și C. Brăiloiu la Drăguș –cei care au colecționat și peste 100 de icoane pe sticlă ale artistului, prezentate într-o primă expoziție organizată de Ministerul Propagandei Naționale, în 1943, la București –, sunt mult dezvoltate. A se vedea și la Ioana și Dumitru Dancu, *Pictura țărănească pe sticlă*, Ed. Meridiane, București, 1975, p. 74.

³ Editarea lucrării este asumată de aceeași editură, făcând parte din Colecția Patrimoniu Cultural și reprezintă prima abordare monografică privind un meșteșug, altădată foarte rentabil, care reflectă nu doar dimensiunile istoriei unei piese de îmbrăcăminte ci, mai ales, cerințele, determinările și gusturile unei societăți. Un meșteșug care, la Drăguș, a beneficiat de talentul și munca unei cunoscute familii de cojocari, Sofonea.

⁴ Casa tradițională, adusă în Muzeul Satului în 1936, aparține acestei categorii, având o prispă cu stâlpi fasonați, cameră de locuit, o cămară de haine, tindă și cămară de alimente. Ea nu este mai veche decât ultimul pătrar al secolului al XIX-lea. Cele 321 de case recensate în anii '30, la Dr. O.C. Georgescu, *Drăgușul – un sat din Țara Oltului (Făgăraș). Demografia și igiena populației*, București, 1945, p. 12-13, sunt prezentate și în articolul nostru, mai sus citat. Despre casa din Muzeul Satului se cunosc chiar meșterii care au reasamblat-o: Al. Rogozan, N. Poparad și N. Muntean.

⁵ Biserica a fost zugrăvită la 1800, probabil de zugravul Panteleimon din Făgăraș, cel care a lucrat alături de frații Grecu din Sășaș, cum apreciază Mihaela Proca în *Un veac de artă ortodoxă în Țara Bârsei (1734-1838)*, București, 2011, și cum am găsit și noi în arhivă.

⁶ Vezi Ioan Opriș, *Protejarea mărturiilor cultural-artistice din Transilvania și Banat după Marea Unire*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988, p. 161.

⁷ Cf. Ovidiu Bădina și Octavian Neamțu, în Dimitrie Gusti, *Opere*, I, Editura Academiei Republicii Socialiste Române, București, 1968.

⁸ Ultimele două-trei imagini apar drept comenzi ale „domnilor”, monografiștii fiind preocupați, desigur, de aspecte estetizante, iar subiecții de a apărea, în posteritate, cât mai artistic redați.

Lista ilustrațiilor:

- Fig. 1. Schița generală a satului Drăguș -1911.
- Fig. 2. Schiță topografică privitoare la intravilan.
- Fig. 3. Schiță topografică privitoare la țarină.
- Fig. 4. Vedere aeriană a satului -1936.
- Fig. 5. Un colț de sat –vedere aeriană.
- Fig. 6. Casă tradițională din Drăguș.
- Fig. 7. Moara de apă – ipostază 1.
- Fig. 8. Moara de apă – ipostază 2.
- Fig. 9. Biserica veche din lemn, astăzi dispărută.
- Fig. 10. Biserica veche din lemn.
- Fig. 11. Arhitectura bisericii din lemn – vedere laterală.
- Fig. 12. Arhitectura bisericii din lemn – vedere din spate.
- Fig. 13. Biserica din lemn – interior.
- Fig. 14. Biserica cea nouă, în plan îndepărtat.
- Fig. 15. Planul bisericii din lemn, alcătuit de Horia Teodoru în 1932.
- Fig. 16. Proiectul de restaurare a bisericii, întocmit de Horia Teodoru.
- Fig. 17. Interior de Drăguș reconstituit la Muzeul Brukenthal.
- Fig. 18. Drăgușence la lucrul de mână și la mașina de cusut.
- Fig. 19. Tineri la joc.
- Fig. 20. Tineri la nuntă.
- Fig. 21. Ipostază de la înmormântare.
- Fig. 22. Slujbă de înmormântare.
- Fig. 23. Femeie cu furca de tors în brâu.
- Fig. 24. Tineri bărbați plecând la lucrul câmpului.
- Fig. 25. Bărbați la cosit.
- Fig. 26. Femei mergând la strânsul fânului.
- Fig. 27. Atelier de meșter lemnar.

-
- Fig. 28. „Brihanele” satului.
- Fig. 29. Turmă de porci.
- Fig. 30. Căratul lemnelor.
- Fig. 31. „Zoban” din Drăguș.
- Fig. 32. Corturi țigănești de la marginea satului.
- Fig. 33. Drăgușeni strânși în jurul sociologilor – aspect 1.
- Fig. 34. Drăgușeni strânși în jurul sociologilor – aspect 2.
- Fig. 35. Dispensarul „Totul pentru copii”.
- Fig. 36. Corul muzical al satului.
- Fig. 37. Aspect din Campania de cercetare a anului 2000.
- Fig. 38. Aspect din Campania de cercetare a anului 2000.
- Fig. 39. Aspect din Campania de cercetare a anului 2000.
- Fig. 40. Aspect din Campania de cercetare a anului 2000.
- Fig. 41. Aspect din Campania de cercetare a anului 2000.

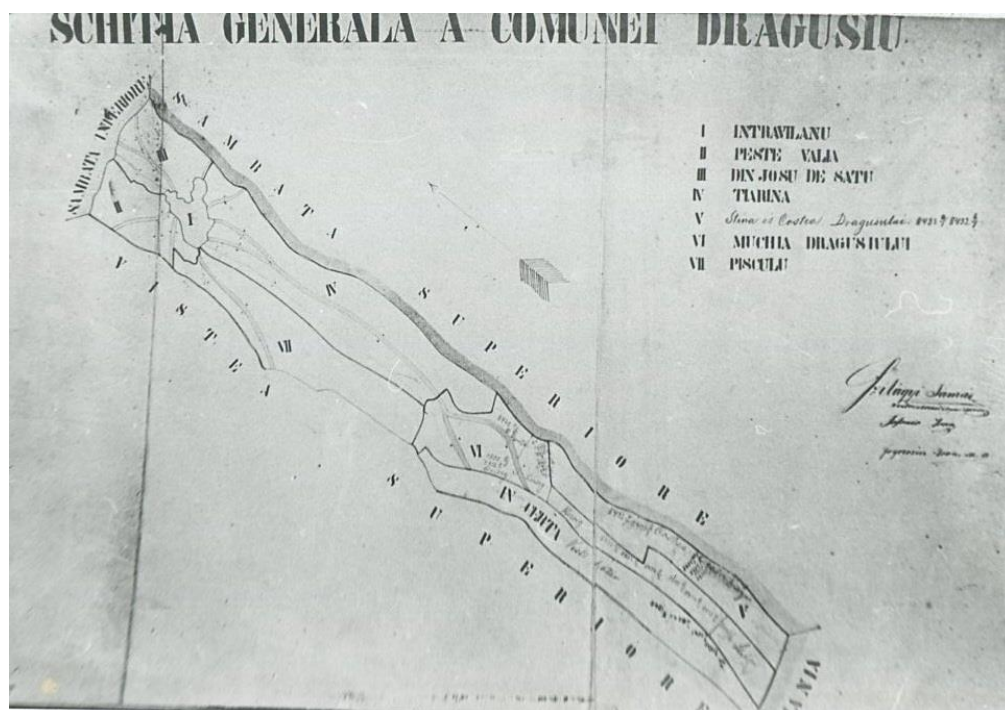

Fig. 1

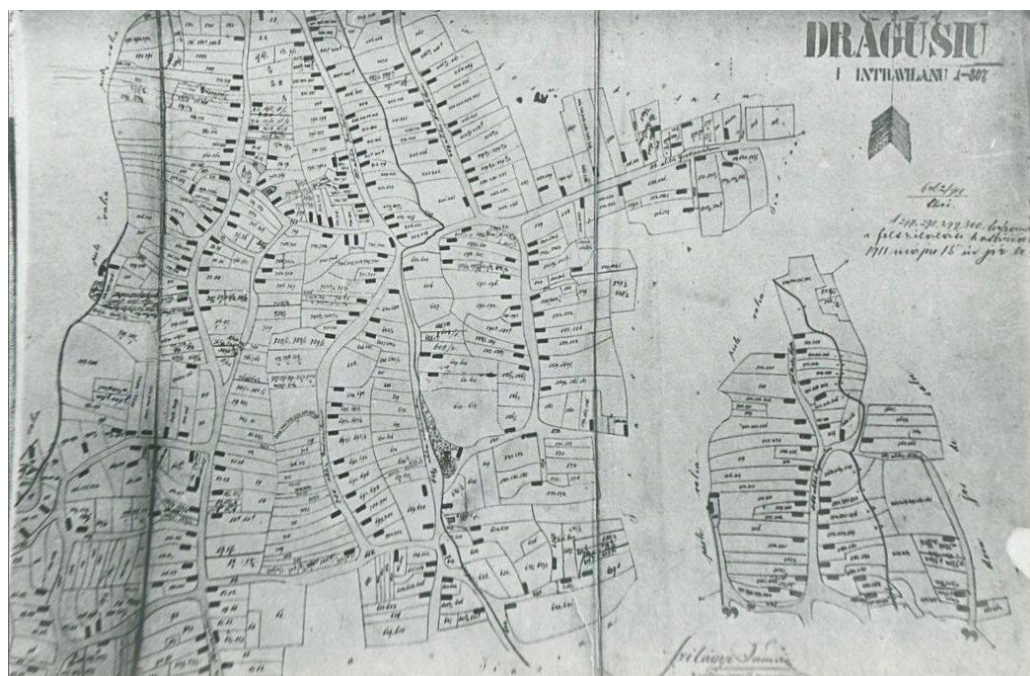

Fig. 2

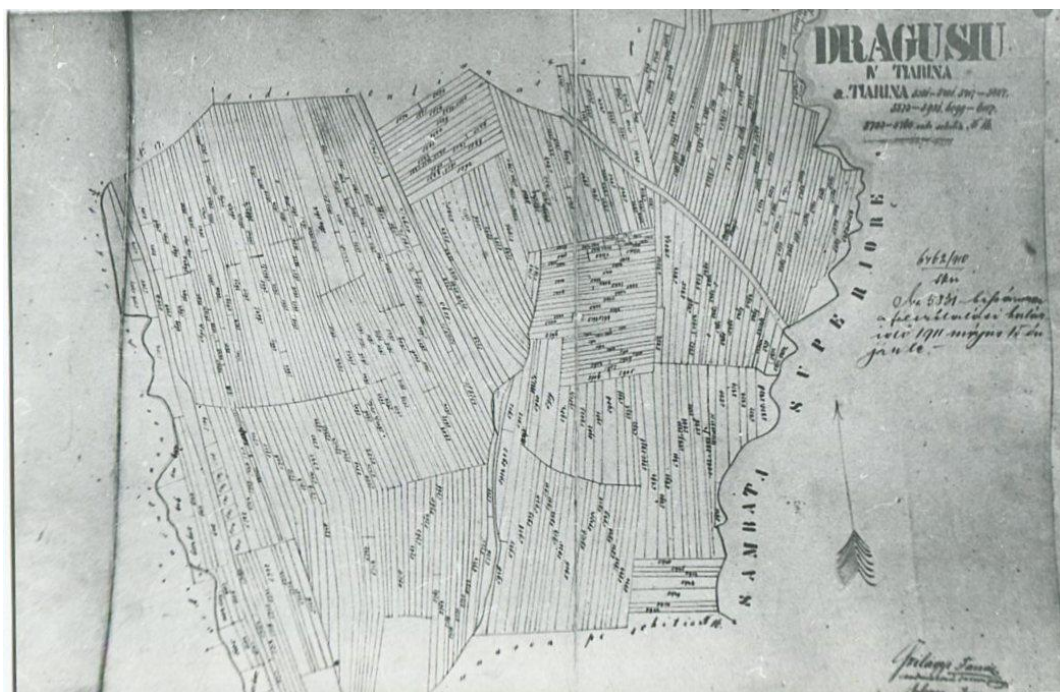

Fig. 3

Fig. 4

Fig. 5

Fig. 6

Fig. 7

Fig. 8

Fig. 9

Fig. 10

Fig. 11

Fig. 12

Fig. 13

Fig. 14

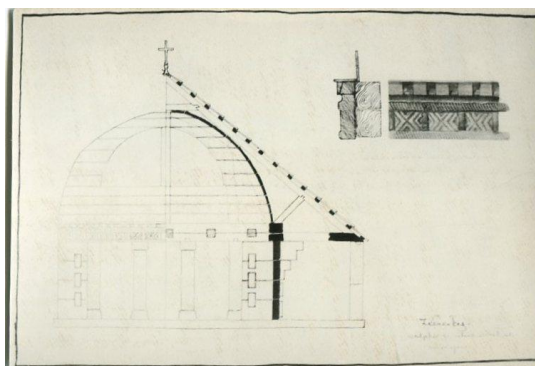

Fig. 15

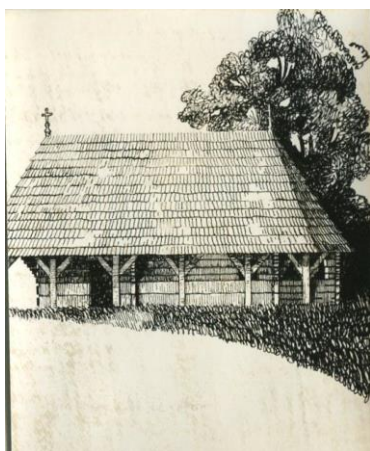

Fig. 16

Fig. 17

Fig. 18

Fig. 19

Fig. 20

Fig. 21

Fig. 22

Fig. 23

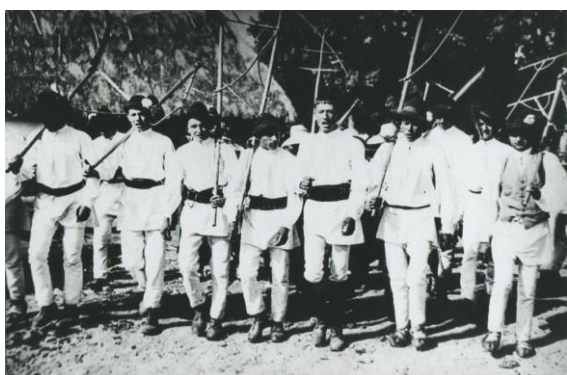

Fig. 24

Fig. 25

Fig. 26

Fig. 27

Fig. 28

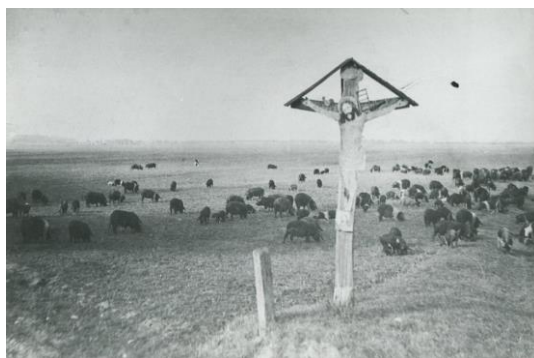

Fig. 29

Fig. 30

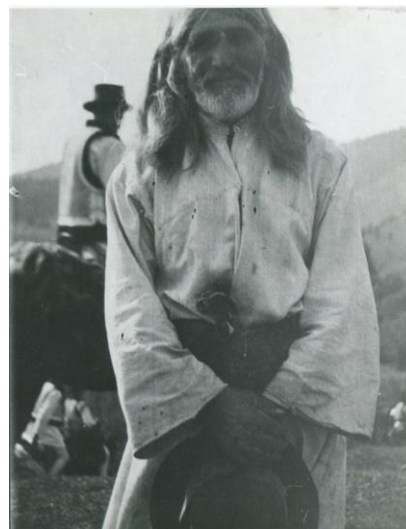

Fig. 31

Fig. 32

Fig. 33

Fig. 34

Fig. 35

Fig. 36

Fig. 37

Fig. 38

Fig. 39

Fig. 40

Fig. 41

**PROIECT „CENTRUL CULTURAL
CONSTANTIN BRÂNCOVEANU – INOCHENTIE MICU-KLEIN”**

FLORENTIN OLTEANU
Fundatia Culturală „Negru-Vodă” – Făgăraș

LIVIU ALEXANDRU SOFONEA
Universitatea Transilvania – Brașov

MARINA ILIESCU
București

PROJECT „CONSTANTIN BRÂNCOVEANU – INOCHENTIE MICU-KLEIN CULTURAL CENTRE”.

ABSTRACT

The drawing of a *Museum* patronized by the lives and works of some personalities of our history and culture, is a fruitful effort brought for the fulfillment of the social, historical or exemplary movement, called United Europe.

By the achievement of „Cultural Centre Constantin Brâncoveanu – Inochentie Micu-Klein”, we want to accomplish: the functional rehabilitation of the house, historical monument – 1727 and the organization of “Cultural Centre – Multicultural and Ecumenical Interferences in Făgăraș County”.

Old Episcopal residence, the house was built in 1727 and it is the only monument of this kind in Făgăraș belonging to 18th century. This house has been keeping in essence all its original elements.

Beside the restoration of the monument-house, which will become “memorial museum”, we propose to build an added building which is to contribute by its functions and functionalities to the development of the new museum institution.

The realization of the project, impose a collaboration, by partnership, between the initiators(Cultural Foundation “Negru Vodă” from Făgăraș) and other local, district or national institutions, either administrative, religious, educational or cultural character.

Cuvinte cheie: proiect, Centru cultural, monument istoric, Inochentie Micu-Klein, restaurare.

Keywords: project, Cultural Centre, historical monument, Inochentie Micu-Klein, restoration.

PRO AXIOS.

Spiritualitatea care animă organic Spațiul românesc prin energiile axiologice generate/emanate și din Sanctuarul Făgărașean se învigoarează și prin vrednica, afectuoasa, competenta și

inspirat exprimată cinstire a ctitorilor de cultură și civilizație: voievodul și sfântul mucenic Constantin Brâncoveanu și înaltul prelat militant greco-catolic/unit Inochentie Micu-Klein.

Această cinstire științifică –afectuoasă-socială– crește rezonant în amplitudine, în procesul constituirii Europei Unite –Patrie, uniune de patrii– la care contribuim, după puteri, cu înzestrările, silințele și șansele noastre, români și alți conlocuitori activi din Spațiul Carpato-Ponto-Danubian.

Întemeierea unui Museoh/Museum patronat de viețile și operele acestor personalități este, credem noi, o strădanie fructuoasă adusă întru împlinirea mișcării sociale, istorice, exemplare, complexe, numită Europa Unită.

Este un proces istoric în care suntem angajați dinamic, plenar –trup și suflet–, care va continua într-o devenire dialectică a cărei amploare, semnificații și implicații deslușite, vor cristaliza istoria imediată și cea apropiată și o vor omologa așezând-o cu a sa îndreptățire în “Theatrum Mundi”.

Prin realizarea **Centrului Cultural Constantin Brâncoveanu - Inochentie Micu-Klein**, ne propunem:

a) Reabilitarea funcțională a casei, monument istoric –1727, din Municipiul Făgăraș și organizarea eficientă a unui autentic “muzeum vivum” prin care să se evoce elocvent, personalități marcante ale Istoriei Românilor, ctitori ai conștiinței naționale, cu mare rezonanță și în Țara Făgărașului:

Constantin Brâncoveanu, voievodul mucenic, canonizat;

Inochentie Micu-Klein, clericul eminent, patriotul vizionar.

b) Organizarea Centrului Cultural -Interferențe Multiculturale și Ecumenice în Țara Făgărașului, cu următoarele obiective:

- promovarea încrederii și cooperării între etnii și confesiuni în cadrul unor comunități mixte;
- revitalizarea tradițiilor medievale cu focalizare pe modele de existență comunitară interculturală, bazate pe toleranță și educație;
- abordarea obiceiurilor și tradițiilor comunităților etnice din perspectiva interferenței culturale;

-
- înțelegerea conceptelor de diversitate culturală, diversitate confesională, etnocentrism (perspective, limitări), educație civică și ecumenică, reconciliere și justiție;
 - combaterea prejudecăților, a intoleranței și eliminarea tuturor formelor de discriminare .

I. Argumentum.

În municipiul Făgăraș există un remarcabil, autentic, “edificium” din secolul al XVIII-lea, situat în actuala stradă Tudor Vladimirescu, nr. 35, cunoscut sub numele de “Casa Inochentie Micu-Klein”; aici a fost **locuința episcopală din Făgăraș** a acestui mare prelat și militant român.

Casa a fost construită în 1727, în stilul Renașterii ardelen. Este singurul monument al orașului, din această „vreme istorică” complexă, multiplu interesantă, care mai păstrează în esență toate elementele originale, modificările operate în decursul timpului fiind doar mici intervenții.

Structura tehnică poate fi restaurată și efectiv muzeizată, ”înstrăinările” existente pot fi remediate de tehnicieni devotați și pricepuți. Starea actuală a acestui monument impune o intervenție urgentă pentru restaurare și valorificare funcțională .

Vecinătatea acestui monument cu Biserica Sf. Nicolae, ctitorie brâncovenească, permite organizarea unui complex cultural de excepție.

Constantin Brâncoveanu și Inochentie Micu-Klein, personalități istorice de remarcabilă anvergură, care s-au afirmat în epocă prin a lor pilduitoare „vitae et opus” au deschis largi perspective neamului lor, prin Fapta Politică și Actul de Cultură.

Viețile și operele lor sunt îngemănate în fluxul Istoriei Românilor, eroicele lor vieți și durabilele lor ctitorii fiind exprimate și prin puternice reflexe făgărășene, astfel încât co-cinstirea lor exemplară, permanentă și în situsul Făgăraș, este nu numai justificată, dar și imperativ necesară. Cele două mari personalități au avut **același ideal**, emanciparea romanilor, și **destine asemănătoare**, rămânând în conștiința românilor prin durabilitatea mesajului lor patriotic și ecumenic.

Centrul Cultural Constantin Brâncoveanu - Inochentie Micu-Klein va fi gazda unor expoziții tematice evocând convingător tradiția conviețuirii exemplare în Făgăraș a românilor, maghiarilor, sașilor, altor conlocuitori, precum și marea tragedie trăită de evrei.

În apropiere se află și grandioasa Cetate a Făgărașului, monument de arhitectură impresionant prin a lui înălțare materială și generator de meditații și varii trăiri spirituale, intrat în circuitul turistic național și internațional. În jurul acestui mirabil monumentum ar gravita și alte obiective care pot să devină popasuri instructive și îmbucurătoare ale unei zile de vizită în Făgăraș a drumeților inimoși -zi pe care noi o dorim a fi turistică și pelerinaj, pusă sub semnul Memoriei și Ecumenismului.

Ne referim la integrarea în circuitul de o zi a splendidelor monumente din Municipiul Făgăraș: Centrul Cultural Brâncoveanu-I. M. Klein, Biserica Sfântul Nicolae (Brâncovenească), Biserica Sfânta Treime, Mănăstirea Franciscană cu valoroasa sa bibliotecă, Biserica Romano-Catolică, Biserica Reformată, Biserica Evanghelică, Biserica Unitariană și Sinagoga.

II. Instituția.

În acest spațiu/situs cultural, care cuprinde casa „muzeu memorial”, cu arhitectura reabilitată și o clădire anexă ce se va construi, intenționăm să dezvoltăm o instituție cu funcție muzeală, unde vor fi interactiv/ in vivum evocate:

a. Epoca animată de „Spiritul Timpului” –prima jumătate a secolului al XVIII-lea-, evocată prin documente originale și copii: cărți și obiecte de epocă, gravuri, diplome etc. Vom insista în folosirea adecvată a unor practici muzeologice neconvenționale, dovedit eficiente: imagini stereoscopice, panopticum, figuri de ceară, reproducerea unor obiecte de epocă, sunet și lumină etc.

b. Se va pune accent pe: personalitatea Sfântului Voievod și Domn Constantin Brâncoveanu și pe ctitoriile brâncovenești din Țara Făgărașului, cât și pe personalitatea și opera eminentului înalt prelat Greco-Catolic, Inochentie Micu-Klein, militant național, luptător pentru afirmarea națională, socială și culturală a românilor din Transilvania.

c. Clădirea anexă va fi **Centrul Cultural –Interferențe Multiculturale și Ecumenice în Țara Făgărașului**, care va cuprinde un Centru de informare și documentare, cu Bibliotecă, Sală de studiu, Sală de conferințe, spații de depozitare și restaurare.

Centrul Cultural va prelua activitățile necesare funcționării muzeului și dezvoltării proiectelor promovând încrederea și cooperarea între etnii.

Acest ansamblu poate deveni nu numai un obiectiv istoric care să rememoreze epoca și cele două personalități emblematice, ci și un mijloc de educare în spirit patriotic a tinerei generații, de dezvoltare a unor atitudini pozitive față de sine, față de semenii și de valorile europene: toleranță, reconciliere, responsabilitate, rigoare, justiție etc.

III. Caracteristicile sistemului tehnic propus spre restaurare – monumentalizare și problematica abordării.

Clădirea din municipiul Făgăraș, care a fost și prima locuință episcopală în care a viețuit înaltul prelat, este numită „Inochentie Micu-Klein”. Imobilul are coordonatele arhitectonice *cod: L.M.I. poz.625. BV-II-m-A-11693* și a fost construit în 1727, după cum aminteam, în stilul Renașterii ardelenice. Structura acestui edificium urbanum simplu este tri-nivelară: cu subsol parțial, parter și pod. Clădirea este de formă dreptunghiulară, cu dimensiunile laturilor LA -10,85 m și L -12,70 m. Situația topografică actuală este amplasată cu latura mică la strada Tudor Vladimirescu.

În aliniament cu fațada clădirii, se află împrejmuirea de zid, prevăzută cu două porți:

- a) poarta pentru persoane, de formă dreptunghiulară;
- b) poarta pentru care (cărute), în arc semicircular.

Terenul este delimitat la vest de calcanul clădirii vecine, iar la nord de o zonă de locuințe colective. Accesul în casă se face pe latura dinspre curte, printr-un pridvor decroșat din planul fațadei, având inițial goluri deschise.

Din pridvor se pătrunde într-un vestibul boltit, de unde se accede în beci. Beciul, în suprafață de cca. 24 mp, ocupă doar zona de sub încăperea mare de la parter. Accesul se face din vestibulul boltit, printr-o trapă în pardoseală. Pereții sunt construiți din zidărie de piatră, pe care se sprijină bolta semicilindrică din cărămidă. Pe laturile dinspre stradă și curte sunt prevăzute răsufletori.

Parterul conține 4 încăperi: vestibulul de acces, separat printr-un arc dublu de spațiul în care era instalată vatra de gătit, deasupra căreia se află hornul principal, bucătăria, acoperită cu o boltă semicilindrică și două încăperi spre stradă, cea mare fiind acoperită de un tavan din grinzi de lemn, cea mică având o boltă cilindrică cu penetrații în traveea mediană.

Acoperișul clădirii este în 4 ”ape”, cu pinion teșit la fațada spre stradă. Șarpanta podului are 1 m înălțime, sub coama de lemn pe scaune cu îmbinările întărite cu cuie de lemn. Învelitoarea este din țigle solzi și nu este prevăzută cu jgheaburi.

Materialele rezistente utilizate, unesc în structură elementele constructive ale sistemului tehnic: fundații de piatră, zidăria din cărămidă, planșeu boltit din lemn cu grinzi aparente, șarpanta din lemn, învelitoare din țigle așezate în solzi.

IV. Elemente cu valoare arhitecturală.

a. Sisteme de boltire:

- **la subsol:** boltă semicilindrică din cărămidă simplă;
- **la parter:** -boltă semicilindrică din cărămidă simplă în camera 3;
-boltă semicilindrică cu penetrații în vestibule și în camera 2;

b. Tavane cu grinzi aparente: la parter, în camera 1.

c. Elemente de conformare arhitecturală:

- **front stradal:** ansamblul format din fațada cu pinion teșit și zidul cu porțile de intrare este reprezentativ pentru arhitectura zonei;

- **pridvorul** decroșat;

- **modul arhitectural** este ilustrativ/adecvat pentru funcționarea unei locuințe episcopale edificium ce conține spațiile cu caracter domestic și un spațiu generos de primire: camera cu tavan din grinzi aparente.

Volumetria generală nu a suferit modificări în timp.

V. Principii de restaurare.

Având în vedere că în prezent se păstrează „cuasi in integrum” toate elementele originare aparținând primei faze de construcție, cu unele minore alterări și uzări inerente, putând fi, cu mici intervenții, remediate, reabilitarea casei va urmări punerea în evidență a tuturor elementelor cu valoare arhitecturală și artistică prin lucrări specifice de restaurare.

Nu se vor aduce modificări ale volumetriei clădirii și nici a distribuției interioare a încăperilor.

Restaurarea va include următoarele tipuri de lucrări:

1. Reabilitare structurală prin refacerea capacității portante a zidărilor; realizată prin metode specifice, „performante”: injectări, tasări, închideri de fisuri și alte măsuri structurale cerute prin expertiza de rezistență;

2. Îndepărtarea surselor de umiditate prin instalarea de jgheaburi și burlane, drenări de ape, prin sistematizarea verticală a terenului;

3. Revizia învelitorii prin lucrări de reparații și întreținere;

4. Refacerea finisajelor exterioare și interioare, de la tencuieli, zugrăveli, pardoseli, cu materiale specifice conservării/refolosirii monumentelor istorice;

5. Repararea și/sau refacerea tâmplăriilor și feroneriilor de la uși, de la ferestre; înnoirea se va efectua după modelul tâmplăriilor originale.

VI. Problematica abordării.

a. Dezavantaje:

- necesitatea recazării locatarilor actuali în vederea eliberării întregului spațiu locativ;
- necesitatea unor studii și investigații premergătoare proiectului -ridicare topografică minuțioasă, expertizare a rezistenței diferitelor structuri, sondaje geo etc.;
- spațiul expozițional fiind relativ limitat, permițând doar o amenajare selectivă a pieselor muzeale expuse, impune necesitatea preluării unor funcțiuni complementare, printr-o clădire nouă, în relație cu amenajarea terenului.

b. Oportunități:

- suprafața terenului permite **construirea unei clădiri anexe** ce va prelua utilități necesare funcționării muzeului și va deveni **Centrul Cultural –Interferențe Multiculturale si Ecumenice în Țara Făgărașului**, cu centru de documentare, bibliotecă, arhivă, sală de studiu, sală de conferințe;
- **starea de conservare a casei este bună**; absența unor etape de transformări a permis păstrarea integrității și originalității monumentului;
- existența în imediata apropiere a **Casei Monument** și a altor monumente de importanță națională -Biserica Sf. Nicolae (Brâncoveanu), Mănăstirea Franciscană și Biserica Romano-Catolică-, permite funcționarea unui Complex Cultural de excepție.

Realizarea acestui proiect impune conlucrarea, armonioasă, exemplară, prin parteneriat a autorităților locale și centrale care vor patrona această frumoasă lucrare –Ministerul Culturii și Cultelor, Consiliul Județean Brașov și Primăria Făgăraș, cu:

a. **Inițiatorii proiectului -Fundația Culturală„Negru Vodă”**, cu echipa sa remarcabilă de profesori universitari, istorici și cercetători :

- prof. univ. Ștefan Câlția, reputat artist plastic, ale cărui lucrări de pictură sunt cunoscute în întreaga lume;

- prof. univ. DHC, Liviu Alexandru Sofonea -președintele fondator al Filialei din Sud-Estul Transilvaniei a Comitetului de Istorie și Filozofie a Științei și Tehnicii al Academiei Române /C.R.I.F.S.T.;

- cercetător științific, Ioan Ciupea (Cluj-Napoca);

- prof. Florentin Olteanu- președinte Fundația Culturală „Negru Vodă” -director proiect.

b. **Biserica Ortodoxă Română –Protopopiatul Făgăraș și parohia Bisericii Sfântul Nicolae**, proprietarii locației, care vor oferi, în concordie, spațiul pentru realizarea muzeului.

c. **Institutul Teologic„Andrei Șaguna”** –Sibiu și **Academia „Constantin Brâncoveanu”** de la Sâmbăta de Sus -consultanță și documentație științifică.

d. **Biserica Greco-Catolică, Protopopiatul Făgăraș**, care sprijină proiectul oferind documentația științifică necesară, angrenând specialiști pentru consultanță științifică de la **Institutul Teologic Greco–Catolic „Buna Vestire”**din Blaj.

e. **Muzeul Țării Făgărașului „Valer Literat”**.

f. **Universitatea Națională de Arte din București**.

Lista ilustrațiilor:

Fig. 1. Casa Inochentie Micu-Klein.

Fig. 2. Episcopul greco-catolic Inochentie Micu-Klein.

Fig. 3. Domnitorul Constantin Brâncoveanu.

Fig. 4. Planul beciului și parterului casei.

Fig. 5. Casa Micu-Klein – Plan de situație.

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

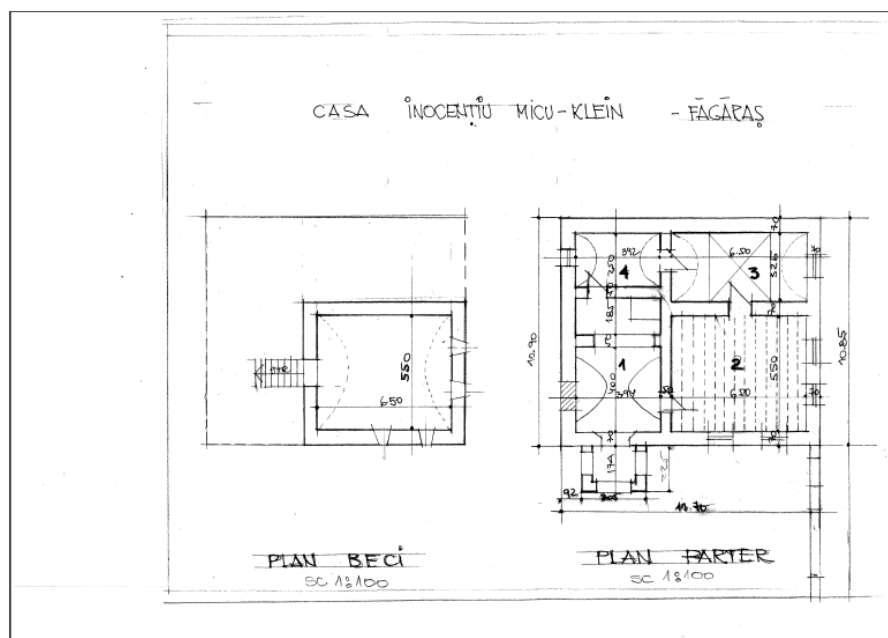

Fig. 4

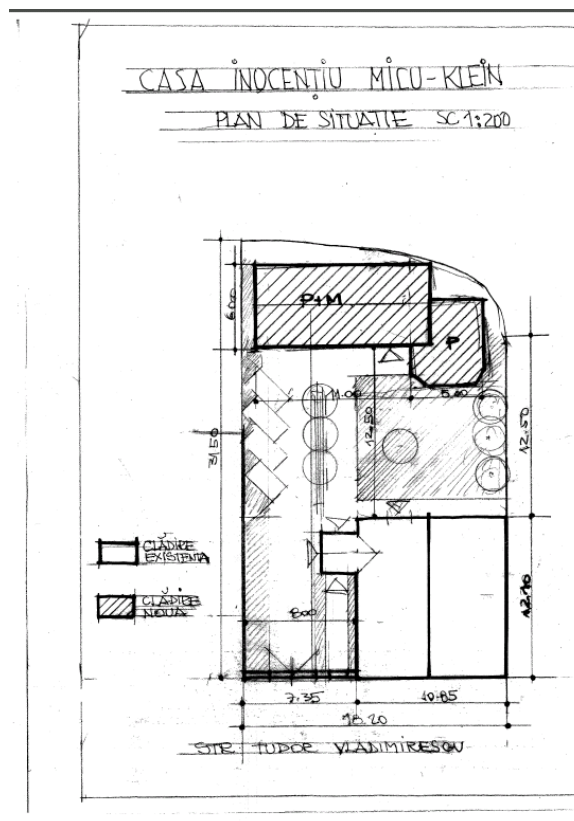

Fig. 5